

ISSN 2079-4762

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ТУГАН-БАРАНОВСЬКОГО

ТОРГІВЛЯ І РИНОК УКРАЇНИ

Тематичний збірник наукових праць

2021

№ 2 (50)

Виходить двічі на рік

Збірник засновано 1994 року

Засновник — Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

*Журнал включено до міжнародних наукометричних баз
та інформаційно-аналітичних систем*

*Index Copernicus, Google Scholar, ResearchBib, Scientific Indexing Services,
Ulrichsweb Global Serials Directory, EZB (Elektronische Zeitschriftenbibliothek),
Crossref, Cite Factor, Advanced Science Index*

Кривий Ріг
ДонНУЕТ
2021

Головний редактор – **Н. О. Слободянюк, д-р екон. наук, професор**
Заступник головного редактора – **К. С. Хаврова, д-р екон. наук, доцент**

Відповідальний редактор – **Д. В. Акіндєєв**
Відповідальний секретар – **О. О. Макєєва**

Члени редакційної колегії (Україна): Г. О. Горіна, д-р екон. наук, доцент; Т. Д. Косова, д-р екон. наук, проф.; Ю. Ф. Гудзь, д-р екон. наук, доцент; Н. В. Лохман, д-р екон. наук, доцент; М. Т. Шендригоренко, канд. екон. наук, доцент (ДонНУЕТ імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг); О. Є. Бавико, д-р екон. наук, доцент (Одеський національний політехнічний університет); В. А. Гросул, д-р екон. наук, проф. (Харківський державний університет харчування та торгівлі); Н. О. Краснікова, канд. екон. наук, доцент (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара); О. Ю. Попова, д-р екон. наук, проф. (Донецький національний технічний університет, м. Покровськ).

Закордонні члени редакційної колегії: Мартин Станієвський, канд. екон. наук (Університет економіки і гуманітарних наук, м. Варшава, Польща); Роберт Новацьки, канд. екон. наук (Університет економіки та гуманітарних наук, м. Варшава, Польща); Йоханан Шачмурове, канд. екон. наук (Коледж та Центр випускників Нью-Йоркського університету, США); Адріана Григоресцу, канд. екон. наук (Національний університет політичних досліджень та державного управління, м. Бухарест, Румунія); Храбрін Бацхев, канд. екон. наук (Інститут економіки сільського господарства, м. Софія, Болгарія).

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»)

(Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 р. № 1643)

Журнал зареєстровано в Міністерстві юстиції України.

Серія КВ № 13183-2067 ПР від 25.07.2007 р.

Затверджено вченою радою
Донецького національного університету економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського, протокол № 5 від 23.12.2021 р.

Усі права захищені.

Передрук і переклади дозволяються лише з відома автора та редакції

Мова видання: українська, російська, англійська

Торгівля і ринок України : тематичний зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т екон. і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. Кривий Ріг : ДонНУЕТ, 2021. 93 с.

Збірник містить статті, у яких висвітлено результати експериментальних і теоретичних досліджень з актуальних проблем економіки. Фахове видання, у якому можна публікувати результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук, брати участь у наукових дискусіях, повідомляти про наукове відкриття та мати доступ до необхідної в науковій роботі інформації. Для наукових працівників, викладачів, аспірантів і студентів.

© Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, 2021

ISSN 2079-4762

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
MYKHAILO TUHAN-BARANOVSKYI DONETSK
NATIONAL UNIVERSITY OF ECONOMICS AND TRADE

TRADE AND MARKET OF UKRAINE

Thematic collection of scientific works

2021

№ 2 (50)

Issued 2 times a year

Collection of scientific works published since 1994

Founder — Mykhailo Tuhan-Baranovskyi Donetsk National
University of Economics and Trade

*Journal is included to the international scientificmetrical bases
and informative-analytical systems*

*Index Copernicus, Google Scholar, ResearchBib, Scientific Indexing Services,
Ulrichsweb Global Serials Directory, EZB (Elektronische Zeitschriftenbibliothek),
Crossref, Cite Factor, Advanced Science Index*

Kryvyi Rih
DonNUET
2021

Editor in chief — **N. O. Slobodianiuk, Grand PhD in Economic sciences, Professor**
Deputy editor in chief — **K. S. Khavrova, Grand PhD in Economic sciences, Associate Professor**

Executive Editor in chief — **D. V. Akindieiev**
Executive Secretary — **O. O. Makieieva**

Editorial board of Series (Ukraine): G.O. Gorina, Grand PhD in Economic sciences, Associate Professor; T. D. Kosova, Grand PhD in Economic sciences, Professor; Yu. F. Gudz, Grand PhD in Economics Sciences, Associate Professor; N. V. Lokhman, Grand PhD in Economics Sciences, Associate Professor; M. T. Shendryhorenko, PhD in Economics Sciences, Associate Professor; (Mykhailo Tuhan-Baranovskyi Donetsk National University of Economics and Trade, Kryvyi Rih); V. A. Hrosul, Grand PhD in Economic sciences, Professor (Kharkiv State University of Food Technology and Trade); N. O. Krasnikova, PhD in Economic sciences, Associate Professor (Oles Honchar Dnipro National University); O. Yu. Popova, Grand PhD in Economic sciences, Professor (Donetsk National Technical University, Pokrovsk).

Foreign members editorial board: Staniewski Marcin Waldemar, PhD (University of Economics and Human Sciences in Warsaw, Poland); Nowacki Robert, PhD (University of Economics and Human Sciences in Warsaw, Poland); Shachmurove Yochanan, PhD (City College and the Graduate Center of the City University of New York); Adriana Grigorescu, PhD (National University of Political Studies and Public Administration, Bucharest, Romania); Bachev Hrabrin Ianouchev, PhD (Institute of Agricultural Economics, Sofia, Bulgaria).

This publication is included in the List of Scientific Professional Editions of Ukraine (Category “B”) (Order No. 1643 of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 28.12.2019). Journal was registered at Ministry of Justice of Ukraine. Reg. no KB № 13182-2067 ПП dated July 25, 2007. Certificate of Publ. ДК № 4929 dated July 7, 2015.

Passed for printing under recommendation of Academic Council of Mykhailo Tuhan-Baranovskyi Donetsk National University of Economics and Trade (transaction No. 5 dated 23.12.2021).

Reprinting and translations are allowed only from the consent of author and editorial board.

Language of edition: Ukrainian, Russian, English.

Torhivlia i rynek Ukraine (2021). Mykhailo Tuhan-Baranovskyi Donetsk National University of Economics and Trade [Trade and market of Ukraine]. Kryvyi Rih, DonNUET, 93 p.

Collection contains scientific articles, in which the results of urgent economic problems experimental and theoretical researches are presented. Professional edition, where the results of thesis research for earning a degree PhD can be published, scholarly discussions can be conducted, scientific discovery can be reported about and necessary scientific information can be found.

For academicians, lecturers, post-graduate students and students.

ЗМІСТ

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ
СВІТОВОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА*Бочарова Ю. Г., Чернега О. Б., Кожухова Т. В., Іщенко О. В.*СТРАТЕГІЧНА МОДЕЛЬ ТРАНСФОРМАЦІЇ
ІННОВАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ДОНЕЦЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО РЕГІОНУ
В ДО- ТА РЕІНТЕГРАЦІЙНОМУ ПЕРІОДАХ..... 7*Лижник Ю. Б.*ПРОГНОЗНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ МІКРОЕКОНОМІЧНОЇ РІВНОВАГИ
НА РИНКУ КАПІТАЛІВ ТА ЙОГО АНАЛІЗУ..... 18*Лохман Н. В., Берідзе Т. М., Бараник З. П.*ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ
НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ ..... 25*Макєєва О. О., Чернега О. Б.*КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ
«ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА» ТА ЙОГО ЕВОЛЮЦІЯ 30

ЕКОНОМІКА ТОРГІВЛІ ТА ПОСЛУГ

*Іванова Н. С., Бочарова Ю. Г., Горіна Г. О.*ІНТЕГРАЛЬНА ОЦІНКА ІНФРАСТРУКТУРНОГО РОЗВИТКУ
ДОНЕЦЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО РЕГІОНУ: ІННОВАЦІЇ, ТРАНСПОРТ, ТУРИЗМ..... 39ПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ, МАРКЕТИНГ,
МЕНЕДЖМЕНТ*Ніколайчук О. А., Костакова Л. Д.*

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МЕРЕЖЕВИХ РИТЕЙЛЕРІВ УКРАЇНИ..... 51

*Шаповалова І. В.*РОЗРОБКА МЕХАНІЗМУ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДИК «TALENT Q»
ТА «TALENT POOL» ЯК СКЛАДОВИХ КОНЦЕПЦІЇ УПРАВЛІННЯ ТАЛАНТАМИ..... 59РОЗВИТОК СФЕРИ ПОСЛУГ
НА МІКРО-, МЕЗО- ТА МАКРОРІВНЯХ*Горіна Г. О., Чернега О. Б., Богатирьова Г. А.*ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ІНФРАСТРУКТУРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ
ГАЛУЗІ (НА ПРИКЛАДІ ДОНЕЦЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО РЕГІОНУ)..... 69*Клевцов Є. Г., Приймак Н. С.*РИНОК РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ:
АНАЛІЗ ВПЛИВАЮЧИХ ЧИННИКІВ ..... 78*Романуха О. М., Горіна Г. О., Халілова-Чуваєва Ю. А., Приймак Н. С., Ніколайчук О. А.*ОРГАНІЗАЦІЯ БЕЗПЕКИ ДІЯЛЬНОСТІ ГОТЕЛЮ
ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ ЙОГО КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ..... 84

CONTENTS

SOCIO-ECONOMIC PROBLEMS OF WORLD AND NATIONAL

<i>Bocharova Yu. H., Chernega O. B., Kozhuhova T. V., Ishchenko O. V.</i>	
STRATEGIC MODEL OF TRANSFORMATION OF INNOVATIVE INFRASTRUCTURE OF THE DONETSK ECONOMIC REGION IN THE RUNNING REINTEGRATION PERIODS	7
<i>Lyzhnyk Y. B.</i>	
FORECASTING APPROACH TO THE FORMATION OF MICROECONOMIC EQUILIBRIUM IN THE CAPITAL MARKET AND ITS ANALYSIS	18
<i>Lokhman N. V., Beridze T. M., Baranik Z. P.</i>	
ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODELING OF NON-STATE PENSION FUNDS FUNCTIONING	25
<i>Makieieva O. O., Chernega O. B.</i>	
CONCEPTUAL APPROACHES TO THE DEFINITION OF THE «FOOD SECURITY» CONCEPT AND ITS EVOLUTION	30

ECONOMY OF TRADE AND SERVICES

<i>Ivanova N. S., Bocharova Yu. G., Gorina G. O.</i>	
INTEGRATED ASSESSMENT OF INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT OF DONETSK ECONOMIC REGION: INNOVATION, TRANSPORT, TOURISM	39

ENTREPRENEURIAL ACTIVITY, MARKETING, MANAGEMENT

<i>Nikolaichuk O. A., Kostakova L. D.</i>	
TRENDS OF DEVELOPMENT OF NETWORK RETAILERS OF UKRAINE	51
<i>Shapovalova I. V.</i>	
DEVELOPMENT OF A MECHANISM FOR APPLYING THE «TALENT Q» AND «TALENT POOL» METHODS AS COMPONENTS OF THE TALENT MANAGEMENT CONCEPT	59

DEVELOPMENT OF SPHERE OF SERVICES ON MIKRO-, MEZO- AND MACROLEVELS

<i>Gorina G. O., Chernega O. B., Bohatyryova G. A.</i>	
MODEL OF INFRASTRUCTURE SUPPORT FOR THE TOURISM INDUSTRY FORMATION (ON THE EXAMPLE OF THE DONETSK ECONOMIC REGION)	69
<i>Klievtsov Ye. H., Pryimak N. S.</i>	
RESTAURANT BUSINESS MARKET IN UKRAINE: ANALYSIS OF INFLUENCING FACTORS	78
<i>Romanykha O. M., Gorina G. O., Khalilova-Chuvaeva Iu. A., Pryimak N. S., Nikolaichuk O. A.</i>	
ORGANIZATION OF HOTEL SECURITY AS A FACTOR OF INCREASING COMPETITIVENESS	84

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СВІТОВОГО ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

DOI : 10.33274/2079-4762-2021-50-2-7-17

JEL : E60; H54; O18; O29; R58

УДК 330.341.1:330.52

Бочарова Ю. Г.,
д-р екон. наук,
доцент

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: bocharova@donnuet.edu.ua

Чернега О. Б.,
д-р екон. наук, професор

e-mail: chernega@donnuet.edu.ua

Кожухова Т. В.,
д-р екон. наук, доцент

e-mail: kozhuhova@donnuet.edu.ua

Іщенко О. В.

Інститут економіки промисловості НАН України, м. Київ, Україна.
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг, Україна
e-mail: ischenko80@gmail.com

СТРАТЕГІЧНА МОДЕЛЬ ТРАНСФОРМАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ ДОНЕЦЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО РЕГІОНУ В ДО- ТА РЕІНТЕГРАЦІЙНОМУ ПЕРІОДАХ

Bocharova Yu. H.,
Doctor of Economic Sciences,
Associate Professor

Donetsk National University of Economics and Trade named after
Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: bocharova@donnuet.edu.ua

Chernega O. B.,
Grand PhD
in Economic Sciences,
Professor

e-mail: chernega@donnuet.edu.ua

Kozhuhova T.,
Grand PhD of Economic
Sciences, Associate Professor

e-mail: kozhuhova@donnuet.edu.ua

Ishchenko O. V.

Institute of Industrial Economics, National Academy of Sciences
of Ukraine, Kyiv, Ukraine,
Donetsk National University of Economics and Trade named after
Mykhailo Tugan-Baranovsky, Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: ischenko80@gmail.com

STRATEGIC MODEL OF TRANSFORMATION OF INNOVATIVE INFRASTRUCTURE OF THE DONETSK ECONOMIC REGION IN THE RUNNING REINTEGRATION PERIODS

Мета. Мета статті полягає у аналізі актуальної, дореінтеграційної моделей трансформації інноваційної інфраструктури регіону, визначенні перспективної стратегічної моделі трансформації інноваційної інфраструктури Донецького економічного регіону у реінтеграційному періоді відповідно до апробованого авторського підходу до розуміння сутності та архітектури інноваційної інфраструктури.

Методи. У процесі дослідження використано такі загальнонаукові методи та прийоми пізнання: теоретичне узагальнення і порівняння, аналіз і синтез, індукція та дедукція, групування.

Результати. За результатами проведеного дослідження обґрунтовано, що розвиток інноваційних інфраструктур являє собою процес перманентних послідовних багатовимірних (просторових, часових, матеріальних та структурних) трансформацій інноваційних інфраструктур, результатом яких є статичні і динамічні ефекти, кількісні та якісні зміни інноваційних інфраструктур

країн та/або національних економік. Установлено, що найбільш ефективною моделлю розвитку інноваційної інфраструктури є модель керованого розвитку, яка передбачає визначення та обґрунтування найбільш перспективної стратегічної моделі трансформації інноваційної інфраструктури. Під стратегічною моделлю трансформації інноваційної інфраструктури запропоновано розуміти довгостроковий план перетворень, змін всіх вимірів інноваційної інфраструктури, спрямований на підвищення ефективності її функціонування, підвищення рівня інноваційності країни та її національної економіки. На основі вивчення нормативно-правового забезпечення розвитку інноваційної діяльності та інноваційної інфраструктури України та Донецького економічного регіону встановлено, що як актуальна, так і дореінтеграційна модель трансформації інноваційної інфраструктури Донецького економічного регіону та України в цілому є фрагментарними та несистемними, не дозволяють реалізувати інноваційний потенціал регіону та країни. Обґрунтовано, що перспективна стратегічна модель трансформації інноваційної інфраструктури Донецького економічного регіону у реінтеграційному періоді має базуватися на основі *Quadruple Helix Model*, бути спрямована на: розгортання, реконфігурацію (основним пріоритетом має стати розвиток забезпечуючої функціональної складової інноваційної інфраструктури та складової подвійного призначення), диверсифікацію (основним пріоритетом має стати розвиток *spin-off*-компаній; *spin-out*-компаній; «живих лабораторій»; центрів досконалості; коворкінг-центрів; центрів компетенцій, у т.ч. цифрових компетенцій; технополісів та інші інноваційних екосистем) та підвищення ефективності функціонування та розвитку наявних структурних елементів інноваційної інфраструктури Донецького економічного регіону.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання при роботі стратегії розвитку та підвищення конкурентоспроможності Донецького економічного регіону.

Ключові слова: інноваційна інфраструктура, стратегічна модель трансформації інноваційної інфраструктури, Донецький економічний регіон, дореінтеграційний період, реінтеграційний період.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку наукової думки аксіоматичною виглядає теза про те, що інноваційний розвиток країн та національних економік неможливий без розвитку їх інноваційних інфраструктур.

Розвиток інноваційних інфраструктур представляє собою процес перманентних послідовних багатовимірних (просторових, часових, матеріальних та структурних) трансформацій інноваційних інфраструктур, результатом яких є статичні і динамічні ефекти, кількісні та якісні зміни інноваційних інфраструктур країн та/або національних економік [1,3].

Як засвідчує досвід найбільш конкурентоспроможних та інноваційних країн, з наявних двох альтернатив моделей розвитку, найбільш ефективною є модель керованого розвитку, яка передбачає визначення та обґрунтування найбільш перспективної стратегічної моделі трансформації інноваційної інфраструктури [1,3]. При цьому під стратегічною моделлю трансформації інноваційної інфраструктури доцільно розуміти довгостроковий план перетворень, змін всіх вимірів інноваційної інфраструктури, спрямований на підвищення ефективності її функціонування, підвищення рівня інноваційності країни та її національної економіки.

Донецький економічний регіон у дореінтеграційний період був одним із регіонів-лідерів інноваційного розвитку, характеризувався активним розвитком та досить високим рівнем ефективності функціонування інноваційної інфраструктури, втрата ним частини економічного потенціалу у зв'язку із збройним конфліктом на Сході України, призвела до зниження інноваційної активності в регіоні, втрати ним статусу регіону-лідера інноваційного розвитку, і, як наслідок, суттєвого зниження рівня його конкурентоспроможності. Зазначений актуальний вектор розвитку Донецького економічного регіону у середньо- та довгостроковій перспективі з високим рівнем ймовірності може призвести до збереження негативних ефектів, збільшення економічних втрат регіону, втрати його інвестиційної привабливості та критичного зниження конкурентоспроможності, що унеможливить успішність реінтеграційних процесів. Беручи до уваги все зазначене вище, на сучасному етапі розвитку регіону важливою теоретичною та практичною проблемою, що потребує негайного вирішення, є проблема визначення перспективної стратегічної моделі трансформації його інноваційної інфраструктури.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Контент-аналіз робіт [1–23] дозволяє стверджувати, що дослідження, спрямовані на вирішення визначеного вище наукового завдання, носять фрагментарний характер, що значною мірою обумовлено відсутністю або неповнотою фактографічної інформації про стан та особливості розвитку інноваційної інфраструктури як України в цілому, так і Донецького економічного регіону зокрема, складністю проблеми та відсутністю уніфікованих підходів до ідентифікації Донецького економічного регіону, інноваційної інфраструктури, і, як наслідок, потребують подальшого розвитку, актуалізації.

Мета статті. Мета статті полягає у аналізі актуальної, дореінтеграційної моделей трансформацій інноваційної інфраструктури регіону, визначенні перспективної стратегічної моделі трансформації інноваційної інфраструктури Донецького економічного регіону у реінтеграційному періоді відповідно до апробованого авторського підходу до розуміння сутності, архітектури інноваційної інфраструктури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як свідчить контент-аналіз джерел [8–13], на сучасному етапі розвитку як України, так і Донецького економічного регіону стратегічна модель трансформації інноваційної інфраструктури в країні та Донецькому економічному регіоні визначена фрагментарно, несистемно. Окремі завдання, цілі та заходи щодо розвитку інноваційної інфраструктури визначені у таких нормативно-правових документах, як: Концепція реформування державної політики в інноваційній сфері на 2015–2019 роки [8], Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року [9], Стратегія економічного розвитку Донецької та Луганської областей на період до 2030 року [10], Стратегія розвитку Луганської області на 2021–2027 роки [11], Стратегія розвитку Донецької області на період до 2027 року [12], окремих регіональних цільових програмах розвитку тощо.

Так, у «Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року» розвиток інноваційної інфраструктури визначено як один із основних факторів розвитку інноваційної діяльності та розвитку інноваційної екосистеми. При цьому організації інноваційної інфраструктури визначено як

«фізичні та юридичні особи, які надають різні види послуг під час впровадження новацій, зокрема виконують проектно-конструкторські або технологічні роботи із створення діючих макетів, дизайну, надають маркетингові, навчально-тренінгові, юридичні, патентні послуги» [9], що є досить вузьким підходом до розуміння складових інноваційної інфраструктури. Крім того, слід зазначити, що зазначена стратегія фокусується на розвитку елементів інноваційної інфраструктури, що забезпечують та здійснюють трансфер новацій, у якості базових індикаторів оцінки ефективності реалізації Стратегії визначає: частку витрат на виконання наукових і науково-технічних робіт у валовому внутрішньому продукті; частку інноваційних підприємств у загальній кількості підприємств; частку експорту товарів, вироблених підприємствами високо- та середньотехнологічного секторів промисловості в загальному обсязі експорту товарів; частку працівників, зайнятих на підприємствах, які належать до високо- та середньотехнологічного секторів промисловості, у загальній кількості зайнятих працівників у промисловості; частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції [9]. Беручи все зазначене вище, зазначена Стратегія не дозволяє чітко визначити модель трансформації інноваційної інфраструктури країни, засвідчує відсутність стратегічного бачення розвитку інноваційної інфраструктури на рівні держави, несистемність та фрагментарність перспективних змін у її розвитку.

У Стратегії економічного розвитку Донецької та Луганської областей на період до 2030 року модель трансформації інноваційної інфраструктури Донецького економічного регіону фрагментарно описано у стратегічному напрямі 1 «Розвиток реального сектору економіки, індустріалізація та інноваційний розвиток» (ініціатива 1.1 «Розвиток ланцюгів доданої вартості у промисловому виробництві»), стратегічному напрямі 2 «Розвиток реального сектору економіки, індустріалізація та інноваційний розвиток» (Ініціатива 2.1 «Розвиток ланцюгів доданої вартості у промисловому виробництві», захід 2.1.1 «Адаптування загальнодержавних та місцевих інструментів підтримки для створення та відновлення ланцюгів доданої вартості», захід 2.1.3 «Розвиток індустріальних (промислових) парків») [10].

Як свідчить аналіз зазначеного стратегічного документу, найважливішою умовою інноваційного розвитку регіону та його інноваційної інфраструктури мають центри інноваційного розвитку та наукових досліджень, індустріальні (промислові) парки [10].

У Стратегії Луганської області на 2021–2027 роки модель трансформації інноваційної інфраструктури регіону фрагментарно описана у межах цілі 1 «Економічне зростання регіону: конкурентоспроможність, смарт-спеціалізація, сприятливе бізнес-середовище», операційних цілей 1.1. «Розвиток інноваційних галузей економіки з високою доданою вартістю», 1.3. Системна підтримка бізнесу та його диверсифікація», завдання 1.1.2. «Підтримати розвиток регіональної інноваційної екосистеми» та ін. Інноваційна інфраструктура ідентифікована як фінансова та інституційна система, що забезпечуватимуть розвиток наукових досліджень, та науково-технічних (експериментальних) розробок [11]. При цьому такі елементи інноваційної інфраструктури та розвитку підприємництва, як бізнес-центри, бізнес-інкубатори, інноваційні бізнес-інкубатори, науково-технологічні центри, центри трансферу технологій, фонди підтримки малого підприємництва, лізингові компанії, консультативні центри, інші підприємства, установи та організації віднесено лише до інфраструктури підтримки та розвитку малого і середнього підприємництва в регіоні [11]. У якості індикаторів, на досягнення яких спрямована Стратегія, та які дозволяють оцінити досягнення операційних цілей Стратегії, у т.ч. в цілі 1.1, визначено такі показники, як: витрати на інновації, кількість інноваційно активних підприємств, кількість інноваційно активних закладів вищої освіти [11]. У той же час, у Плані заходів із реалізації стратегії з реалізації стратегії Луганської області та змін до них визначено, що основним фокусом під час вирішення завдання 1.1.2. «Підтримати розвиток регіональної інноваційної екосистеми» у 2021–2013 рр. є забезпечення розвитку індустріальних парків (у 2021–2023 рр. в Луганській області передбачено створення 3 індустріальних парків) [13].

У Стратегії розвитку Донецької області на період до 2027 року модель трансформації інноваційної інфраструктури регіону фрагментарно описана у межах цілі 1 «Оновлена, конкурентоспроможна економіка», операційної

цілі 1.2 «Розумна спеціалізація, заснована на знаннях та інноваціях», завдання 1.2.1 «Розвиток та ефективно використання науково-інноваційного потенціалу» [12]. Визначено, що вирішення завдання 1.2.1 можливо забезпечити, у т.ч. шляхом створення елементів інноваційної інфраструктури на базі закладів вищої освіти та наявних наукових установ (бізнес-інкубатори, наукові та технологічні парки) [12]. Таким чином, стратегія сфокусована на розвитку рівня інноваційності та конкурентоспроможності закладів вищої освіти. У якості ключових індикаторів виконання завдання 1.2.1 визначено: кількість дослідників, задіяних у виконанні НДР, осіб; частка дослідників у віці до 44 років, задіяних у виконанні НДР [12].

Фрагментарність та несистемність визначення моделей трансформації інноваційної інфраструктури України та Донецького економічного регіону, що спостерігається на сучасному етапі їх розвитку, не є новим явищем. У дореінтеграційний період спостерігалася аналогічна ситуація.

Так, основними документами, що визначали особливості формування та трансформації інноваційної інфраструктури України та Донецького економічного регіону, були: Закон України «Про інноваційну діяльність» [14], Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [15], Програма науково-технічного розвитку Донецької області на період до 2020 р. (програма прийнята у 2002 р.) [16], Стратегія розвитку Донецької області на період до 2020 року [17], Стратегії економічного та соціального розвитку Луганської області на період до 2015 року [18], Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року» [19], Державна цільова економічною програмою «Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2009–2013 роки», Концепція реформування державної політики в інноваційній сфері [21] тощо.

У цих нормативно-правових документах здебільшого інноваційна інфраструктура визначалася як важлива складова інноваційної політики країни, регіону, було визначено заходи, спрямовані на розвиток окремих структурних елементів функціональних складових інноваційної інфраструктури.

Фактично, єдиним нормативно-правовим документом, у якому було реалізовано

спробу визначити особливості стратегічної моделі трансформації інноваційної інфраструктури країни та її регіонів у дореінтеграційний період була Державна цільова економічна програма «Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2009–2013 роки», затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 14.05.2008 р. №447. Метою даної цільової економічної програми було «... створення у 2009–2013 роках в Україні інноваційної інфраструктури, здатної забезпечити ефективне використання вітчизняного науково-технічного потенціалу, підвищення рівня інноваційності та конкурентоспроможності національної економіки» [20].

У межах зазначеної програми інноваційна інфраструктура розглядалася як складна система, що складається із виробничо-технологічної, яка, в свою чергу, поділяється на базову (суб'єкти, що забезпечують розвиток науково-технологічного та інноваційного потенціалу країни, у т.ч. науково-дослідні інститути, вищі навчальні заклади, державні лабораторії, лабораторії промислових підприємств тощо) та допоміжну (суб'єкти, що забезпечують процеси впровадження інновацій на всіх стадіях, у т.ч. консультативні, інформаційні та лізингові компанії, венчурні фонди тощо), фінансово-економічної, нормативно-правової, територіальної та кадрової підсистем.

Основним фокусом програми була допоміжна складова виробничо-технологічної підсистеми інноваційної інфраструктури, пріоритетами: 1) формування інноваційної інфраструктури на базі наукових установ та закладів вищої освіти; 2) забезпечення підтримки та розвитку інноваційних малих підприємств; 3) створення регіональної інноваційної інфраструктури та забезпечення міжрегіональної координації її розвитку; 4) оптимізація та розширення мережі центрів інформаційно-консультативної підтримки інноваційної діяльності; 5) розвиток інфраструктури кадрового забезпечення інноваційної діяльності [20].

Для досягнення поставленої мети програмою було передбачено вирішення наступних завдань:

- 1) розвиток інноваційної інфраструктури для підтримки малого інноваційного бізнесу;
- 2) створення на основі існуючої системи науково-технічної та економічної державної системи інформаційно-консультативної підтримки інноваційної діяльності;

3) утворення у вищих навчальних закладах інфраструктури забезпечення інноваційної діяльності;

4) створення розгалуженої інноваційної інфраструктури за участю наукових установ;

5) створення інфраструктури фінансового забезпечення інноваційної діяльності;

6) створення системи забезпечення інноваційної діяльності у регіонах;

7) забезпечення систематичного навчання та підвищення кваліфікації працівників сфери інтелектуальної власності, трансферу технологій та інноваційної діяльності;

8) створення нормативно-правової та науково-методичної бази для підтримки і розвитку підприємств та організацій інноваційної інфраструктури, розроблення механізму державної підтримки створення інноваційної інфраструктури [20].

Бюджет програми становив 257 млн грн, у т.ч. 103,92 млн грн — кошти державного бюджету, 79,4 млн грн — місцевих бюджетів [20].

Як свідчить аналіз джерел [1–7, 9, 20], у зв'язку із відсутністю державного фінансування, мета та завдання програми були лише частково реалізовані.

Таким чином, як у дореінтеграційний період, так і сьогодні стратегічна модель трансформації інноваційної інфраструктури країни та Донецького економічного регіону у нормативно-правових документах чітко не визначена, фрагментарна.

Відсутність чіткого розуміння стратегічної моделі трансформації інноваційної інфраструктури як на рівні країни, так і її регіонів призводить до згортання інноваційної інфраструктури, зниження її ефективності функціонування, не дозволяє повної мірою реалізувати інноваційний потенціал країни та регіонів.

Як свідчить проведений аналіз, станом на 2013 рік інноваційна інфраструктура України налічувала 15687 структурних елементів, характеризувалася суттєвими асиметріями та диспропорціями розвитку — у структурі інноваційної інфраструктури України переважали структурні елементи, що відносяться до забезпечуючої складової інноваційної інфраструктури. Аналогічна ситуація та особливості розвитку були притаманні інноваційній інфраструктурі Донецького економічного регіону. Так, станом на 2013 рік інноваційна інфраструктура Донецького економічного регіону

налічувала більше 1600 структурних елементів або 10,8% загальної кількості структурних елементів інноваційної інфраструктури України, характеризувалася суттєвими асиметриями та диспропорціями розвитку. У структурі інноваційної інфраструктури Донецького економічного регіону переважали структурні елементи, що відносяться до забезпечуючої складової інноваційної інфраструктури — 96,9% (для порівняння на частку структурних елементів,

що відносяться до забезпечуваної складової та складової подвійного призначення, припадало 3% та 0,1% відповідно), Донецька область значно випереджала Луганську за кількістю структурних елементів інноваційної інфраструктури — 1273 елементи проти 418 відповідно (табл. 1).

У 2019 році інноваційна інфраструктура України налічувала 15156 структурних елементів, а Донецького економічного регіону —

Таблиця 1

Інноваційна інфраструктура Донецького економічного регіону (ДЕР) та України у 2013 р. та 2019 р. (складено авторами на основі даних джерел [1,3, 22, 23])

Показники	2013 р.				2019 р.				Абсолютне відхилення			
	Україна	ДЕР			Україна	ДЕР			Україна	ДЕР		
		Усього	1	2		Усього	1	2		Усього	1	2
Забезпечуюча складова	11557	1638	1226	412	12789	1172	1104	68	1232	-466	-122	-344
У т. ч.									0	0	0	0
Бізнес-інкубатори	76	8	5	3	67	3	3	0	-9	-5	-2	-3
Інвестиційні фонди і компанії	2275	249	216	33	2097	237	237	0	-178	-12	21	-33
Інформаційно-консультаційні установи	3902	758	630	128	3603	612	599	13	-299	-146	-31	-115
ЗВО	337	28	20	8	281	13	9	4	-56	-15	-11	-4
Забезпечувана складова	4084	51	45	6	8173	206	145	61	4089	155	100	55
У т. ч.									0	0	0	0
Підприємства із технологічними інноваціями	2663	42	36	6	2937	93	67	26	274	51	31	20
Складова подвійного призначення	46	2	2	0	84	9	9	0	38	7	7	0
Усього елементів інноваційної інфраструктури	15687	1691	1273	418	15156	1246	1158	88	-531	-445	-115	-330
Обсяг реалізованої інноваційної промислової продукції (товарів, послуг), млн. грн	35891,6	7547,7	6130,8	1416,9	34264,9	15150,7	14689,7	461	-1626,7	7603	8558,9	-955,9

Умовні позначки: 1 — Донецька область, 2 — Луганська область

1246. У структурі інноваційної інфраструктури України та Донецького економічного регіону переважали структурні елементи, що відносяться до забезпечення складової інноваційної інфраструктури (табл.1).

Таким чином, у 2013–2019 рр. фіксувалося згортання інноваційної інфраструктури — кількість структурних елементів інноваційної інфраструктури України та Донецького економічного регіону зменшилася на 531 та 445 одиниць відповідно. Згортання інноваційної інфраструктури логічно позначилося на обсягах реалізованої інноваційної промислової продукції та інших параметрах інноваційної діяльності країни та Донецького економічного регіону (табл. 1).

Беручи до уваги все зазначене вище, а також значення та роль інноваційної інфраструктури для забезпечення інноваційних

перетворень країн та регіонів, їх соціально-економічного розвитку, забезпечення та підвищення їх конкурентоспроможності у довгостроковій перспективі, у т. ч. у реінтеграційному періоді, сьогодні існує нагальна потреба ідентифікації перспективної стратегічної моделі трансформації інноваційної інфраструктури Донецького економічного регіону.

Вивчення досвіду та стратегічних моделей трансформацій інноваційних інфраструктур найбільш інноваційних та конкурентоспроможних країн світу та їх регіонів [1–3] дозволяє стверджувати, що перспективна модель трансформації інноваційної інфраструктури Донецького економічного регіону має включати комплекс заходів, спрямованих на:

1. Розгортання інноваційної інфраструктури Донецького економічного регіону.

2. Реконфігурацію інноваційної інфраструктури Донецького економічного регіону.

3. Диверсифікацію інноваційної інфраструктури Донецького економічного регіону.

4. Підвищення ефективності функціонування та розвитку наявних структурних елементів інноваційної інфраструктури Донецького економічного регіону та України в цілому.

Розгортання інноваційної інфраструктури Донецького економічного регіону має передбачати комплекс заходів, спрямованих на розвиток всіх функціональних складових інноваційної інфраструктури. Це можливо забезпечити за рахунок реалізації заходів, спрямованих на:

— удосконалення інституційних умов розвитку інноваційної інфраструктури як України в цілому, так і Донецького економічного регіону (перегляд та актуалізацію нормативно-правового забезпечення інноваційної діяльності та розвитку інноваційної інфраструктури, у межах якого буде забезпечено перегляд підходу до ідентифікації сутності та складових інноваційної інфраструктури; розробку методичних рекомендацій щодо моніторингу стану та особливостей розвитку інноваційної інфраструктури; безпосередній систематичний моніторинг стану та особливостей розвитку інноваційної інфраструктури; розробку стратегії та/або державних цільових програм розвитку інноваційної інфраструктури України та Донецького економічного регіону на основі Quadruple Helix Model, забезпечення її виконання. Розробка та реалізація стратегії та/або державних цільових програм розвитку інноваційної інфраструктури України та Донецького економічного регіону на основі Quadruple Helix Model дозволить залучити всіх стейкхолдерів інноваційного розвитку до процесу розвитку інноваційної інфраструктури, отримати ряд позитивних синергетичних ефектів від їх взаємодії, у т.ч. й формування якісно нових та прогресивних елементів інноваційної інфраструктури, спроможних генерувати та забезпечувати дифузю інновацій із високою споживчою цінністю);

— активізацію розвитку підприємництва, дослідницької інфраструктури, інфраструктури підтримки підприємництва;

— підвищення інвестиційної привабливості регіону, підтримку його інноваційної активності на основі смарт-спеціалізації, Quadruple Helix Model;

— створення умов для розвитку конкуренції у регіоні.

Зазначені заходи в комплексі створять умови для переорієнтації підприємств, установ та організацій на інноваційні методи функціонування, розвитку та конкуренції, створять умови для підвищення інноваційної активності в регіоні, долучення всіх стейкхолдерів (держава, бізнес, суспільство, інші зацікавлені особи) до розбудови інноваційної інфраструктури.

Реконфігурація інноваційної інфраструктури Донецького економічного регіону має відбуватися на основі фокусування на забезпечуючій функціональній складовій інноваційної інфраструктури та складовій подвійного призначення. Як свідчать результати дослідження [1–7], саме ці функціональні складові забезпечують найбільший внесок у розвиток інноваційної активності в регіоні, найбільше позначаються на результатах інноваційної діяльності.

Диверсифікацію інноваційної інфраструктури Донецького економічного регіону має відбуватися на основі вивчення досвіду розбудови інноваційних інфраструктур найбільш інноваційних та конкурентоспроможних країн світу. Як свідчать результати дослідження [1–3], диверсифікація інноваційної інфраструктури Донецького економічного регіону має відбуватися перш за все на основі запровадження та розвитку тих структурних елементів інноваційної інфраструктури, як: spin-off-компанії; spin-out-компанії; «живі лабораторії»; центри досконалості; коворкінг-центри; центри компетенцій, у т.ч. цифрових компетенцій; технополіс та інші інноваційні екосистеми.

Підвищення ефективності функціонування та розвитку наявних структурних елементів інноваційної інфраструктури Донецького економічного регіону має базуватися, перш за все, на розвитку взаємозв'язків між структурними елементами інноваційної інфраструктури регіону, підвищення рівня інтеграції та взаємодії структурних елементів інноваційної інфраструктури Донецького економічного регіону та України в цілому.

Реалізація зазначеної стратегічної моделі трансформації інноваційної інфраструктури

Донецького економічного регіону у реінтеграційний період створить передумови для виникнення статичних (створення нових робочих місць, підвищення ефективності використання ресурсів, розвиток інноваційної інфраструктури) та динамічних (нарощування частки наукомісткої та інноваційної продукції, що є новою не лише для окремих підприємств, України, регіону, у валовому внутрішньому продукті, підвищення інвестиційної привабливості країни, рівня та якості життя населення, прискорення темпів розвитку економіки, уповільнення відтоку мізків, підвищення рівня інноваційності, економічної безпеки та конкурентоспроможності країни), а також синергетичних ефектів (формування конкурентних переваг вищого порядку як на рівні окремих підприємств, галузей, так і на рівні країни в цілому, поява нових та ефективних організаційних форм інноваційного підприємництва, підвищення споживчої цінності інноваційної продукції, розвиток інноваційної культури у суспільстві та ін.).

Висновки. Проведений аналіз актуальної, дореінтеграційної моделей трансформацій інноваційної інфраструктури Донецького економічного регіону дозволив ідентифікувати їх як фрагментарні та несистемні, що не дозволяє реалізувати повною мірою інноваційний потенціал регіону, визначає актуальність та нагальність питання визначення перспективної стратегічної моделі трансформації інноваційної інфраструктури регіону. У процесі дослідження встановлено, що перспективна модель трансформації інноваційної інфраструктури Донецького економічного регіону має включати комплекс заходів, спрямованих на:

1. Розгортання інноваційної інфраструктури Донецького економічного регіону.
2. Реконфігурацію інноваційної інфраструктури Донецького економічного регіону.
3. Диверсифікацію інноваційної інфраструктури Донецького економічного регіону.
4. Підвищення ефективності функціонування та розвитку наявних структурних елементів інноваційної інфраструктури Донецького економічного регіону та України в цілому.

Список літератури

1. Бочарова Ю. Г. Концепція формування та стратегія розвитку інноваційної інфра-

структури: монографія. Кривий Ріг : Чернявський Д.О., 2017. 327 с.

2. Bocharova Y., Kokhan m., Yastrubetska L., Muratova I., Ishchuk Y., Kuliavets V. The management of technology transfer and its impact on business activity and financial security in developing countries. AD ALTA : Journal of interdisciplinary research. 2021, 11/02–XXIV, p. 204–209. URL : http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/110224/papers/A_36.pdf.

3. Ivanova N., Chernega O., Bocharova Yu., Gorina G., Kozhukhova T. and others. Econometric modeling of managerial decisions at the macro and micro levels: monograph / edited by N. Ivanova, T. Kozhukhova. Kharkiv : PC TECHNOLOGY CENTER, 2021. 200 p. URL : <http://monograph.com.ua/pctc/catalog/view/978-617-7319-37-4/978-617-7319-37-4/263-3>.

4. Князевич А. Формирование и функционирование инновационной инфраструктуры Украины: монография / под научн. ред. д-ра экон. наук, проф. И. Бритченко. Ривне : Волинські обереги, 2016. 272 с.

5. Антонюк В.П. (2020). Аналіз трудового потенціалу придніпровського і Донецького економічних районів у контексті формування регіональних інноваційних екосистем. *Економічний вісник Донбасу*. № 1(59), С. 4–14.

6. Лях І. І. (2014). Методичний підхід до комплексної оцінки інноваційного розвитку регіону. *Економічний вісник Донбасу*. № 2 (36). С. 169–178.

7. Ляшенко В. І., Підоричева І. Ю., Петрова І. П. (2017). «Інноваційний ліфт» як інструмент стимулювання нових видів діяльності в малому бізнесі Донбасу. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/125239>.

8. Концепція реформування державної політики в інноваційній сфері на 2015–2019 роки. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/575-2015-%D1%80#Text>.

9. Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>.

10. Стратегія економічного розвитку Донецької та Луганської областей на період до 2030 року. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-strategiyi-ekonom-a1078r>.

11. Стратегія розвитку Луганської області на 2021–2027 роки. URL : http://loga.gov.ua/sites/default/files/collections/strategiya_lugansk_2027_last.pdf.

12. Стратегія розвитку Донецької області на період до 2027 року. URL : <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/04/doneczka-strategiya-rozvytku-doneczkoji-oblasti-na-period-do-2027-roku.pdf>.

13. План заходів із реалізації стратегії з реалізації стратегії Луганської області та змін до них. URL : <http://loga.gov.ua/sites/default/files/golova-acts/210706465.pdf>.

14. Закон України «Про інноваційну діяльність». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2002, № 36, ст. 266.

15. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2012, № 19-20, ст. 166.

16. Програма науково-технічного розвитку Донецької області на період до 2020 р.. URL : <http://donbassrada.gov.ua/?lang=ru&sec=02.01&iface=Public&cmd=showdoc&args=id:2165;material:19828>.

17. Донецька обласна державна адміністрація. Стратегія розвитку Донецької області на період до 2020 року. URL : https://dfr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2015/06/Strategiya-rozvitku-Donetskoyi-oblasti-na-period-do-2020-roku.pdf.

18. Стратегія економічного та соціального розвитку Луганської області на період до 2020 року. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/LU080313>.

19. Постанова Кабінету Міністрів «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-2006-%D0%BF#Text>.

20. Державна цільова економічна програма «Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2009–2013 роки». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447-2008-%D0%BF#Text>.

21. Про схвалення Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/691-2012-%D1%80#n9>.

22. Статистичний збірник «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» 2019 р. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/09/zb_nauka_2019.pdf.

23. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Інституції, що забезпечують підтримку підприємництва. URL : <https://www.me.gov.ua/>

<Documents/Detail?lang=uk-UA&id=0ced3c9fa057-4852-9072151dd387356a&title=Institutsii-SchoZabezpechuiutPidtrimkuPidprimnitstva>.

References

1. Bocharova, Y. H. (2017). Kontseptsiiia formuvannia ta stratehiia rozvytku innovatsiinoi infrastruktury [The concept of formation and strategy of innovation infrastructure development]. *Kryvyi Rih, Cherniavskiy D.O. Publ.*, 2017. 327 p.

2. Bocharova, Y., Kokhan, M., Yastrubetska, L., Muratova, I., Ishchuk, Y., Kuliavets, V. (2021). The management of technology transfer and its impact on business activity and financial security in developing countries. *AD ALTA: Journal of interdisciplinary research*, 11/02–XXIV, p. 204–209. Available at : http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/110224/papers/A_36.pdf. (Accessed on 2 December 2021).

3. Ivanova, N., Chernega, O., Bocharova Yu., Gorina G., Kozhukhova, T. and others (2021). Econometric modeling of managerial decisions at the macro and micro levels : monograph. *Kharkiv : PC TECHNOLOGY CENTER*, 2021. 200 p. Available at: <http://monograph.com.ua/pctc/catalog/view/978-617-7319-37-4/978-617-7319-37-4/263-3>. (Accessed on 3 December 2021).

4. Kniazevych, A. (2016). *Formyrovanye y funktsyonyrovanye ynnovatsyonnoi ynfrastukturi Ukraini* [The formation and functioning of the innovative infrastructure of Ukraine]. *Rivne, Volynski oberehy Publ.*, 272 p.

5. Antoniuk, V. P. (2020). *Analiz trudovoho potentsialu prydniprovskoho i Donetskoho ekonomichnykh raioniv u konteksti formuvannia rehionalnykh innovatsiinykh ekosystem* [Analysis of the labor potential of the Dnieper and Donetsk economic regions in the context of the formation of regional innovation ecosystems]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu* [Economic Bulletin of Donbass], no. 1(59), pp. 4–14.

6. Liakh, I. I. (2014). *Metodychnyi pidkhid do kompleksnoi otsinky innovatsiinoho rozvytku rehionu* [Methodical approach to a comprehensive assessment of innovative development of the region]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu* [Economic Bulletin of Donbass], no. 2 (36). pp. 169–178.

7. Liashenko, V. I., Pidorycheva, I. Iu., Petrova, I. P. (2017). «Innovatsiyni lift» yak instrument stymuliuvannia novykh vydiv diialnosti v malomu biznesi Donbasu [«Innovative elevator» as a tool to stimulate new activities in small business in Donbass]. Available at : <http://dspace.nbuv.gov>.

ua/handle/123456789/125239. (Accessed on 14 December 2021).

8. Kontsepsiia reformuvannia derzhavnoi polityky v innovatsiinii sferi na 2015–2019 roky [The concept of reforming public policy in the innovation sphere for 2015–2019]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/575–2015–%D1%80#Text>. (Accessed on 14 December 2021)

9. Stratehiia rozvytku sfery innovatsiinoi diialnosti na period do 2030 roku [Strategy for the development of innovation in the period up to 2030]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526–2019–%D1%80#Text>. (Accessed on 14 December 2021)

10. Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Donetskoï ta Luhanskoï oblastei na period do 2030 roku [Strategy of economic development of Donetsk and Luhansk regions for the period up to 2030]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-strategiyi-ekonom-1078r>. (Accessed on 15 December 2021)

11. Stratehiia rozvytku Luhanskoï oblasti na 2021–2027 roky [Development Strategy of Luhansk Region for 2021–2027]. Available at: http://loga.gov.ua/sites/default/files/collections/strategiya_lugansk_2027_last.pdf. (Accessed on 16 December 2021)

12. *Stratehiia rozvytku Donetskoï oblasti na period do 2027 roku* [Development strategy of Donetsk region for the period up to 2027]. Available at: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/04/doneczka-strategiya-rozvytku-doneczkoyi-oblasti-na-period-do-2027-roku.pdf>. (Accessed on 14 December 2021)

13. *Plan zakhodiv iz realizatsii stratehii z realizatsii stratehii Luhanskoï oblasti ta zmin do nykh* [Action plan for the implementation of the strategy for the implementation of the strategy of Luhansk region and changes to them]. Available at: <http://loga.gov.ua/sites/default/files/golova-acts/210706465.pdf>. (Accessed on 14 December 2021).

14. Verkhovna Rada of Ukraine Zakon Ukrainy «Pro innovatsiinu diialnist» [Law of Ukraine «On Innovation»]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine], no. 36, art. 266.

15. Verkhovna Rada of Ukraine Zakon Ukrainy «Pro priorytetni napriamy innovatsiinoi diialnosti v Ukraini» [Law of Ukraine «On Priority Areas of Innovation Activity in Ukraine»]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine], 2012, no. 19–20, art. 166.

16. Prohrama naukovo-tekhnichnoho rozvytku Donetskoï oblasti na period do 2020 r. [The program of scientific and technical development of Donetsk region for the period up to 2020]. Available at : <http://donbassrada.gov.ua/?lang=ru&sec=02.01&iface=Public&cmd=showdoc&args=id:2165;material:19828>. (Accessed on 14 December 2021).

17. Donetsk Regional State Administration (2015). *Stratehiia rozvytku Donetskoï oblasti na period do 2020 roku* [Development strategy of Donetsk region for the period up to 2020]. Available at: https://dfr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2015/06/Cstrategiya-rozvitku-Donetskoï-oblasti-na-period-do-2020-roku.pdf. (Accessed on 18 December 2021).

18. Luhansk Regional State Administration (2015). *Stratehiia ekonomichnoho ta sotsialnoho rozvytku Luhanskoï oblasti na period do 2020 roku* [Strategy of economic and social development of Luhansk region for the period up to 2020]. Available at : <https://ips.ligazakon.net/document/LU080313>. (Accessed on 14 December 2021).

19. Cabinet of Ministers of Ukraine (2006). *Postanova Kabinetu Ministriv «Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na period do 2015 roku»* [Resolution of the Cabinet of Ministers «On approval of the State Strategy for Regional Development until 2015»]. Available at : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-2006-%D0%BF#Text>. (Accessed on 18 December 2021).

20. Cabinet of Ministers of Ukraine (2008). *Derzhavna tsilova ekonomichna prohrama «Stvorennia v Ukraini innovatsiinoï infrastruktury na 2009–2013 roky»* [State target economic program «Creation of innovation infrastructure in Ukraine for 2009–2013»]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447–2008–%D0%BF#Text>. (Accessed on 14 December 2021).

21. Cabinet of Ministers of Ukraine (2012). *Pro skhvalennia Kontsepsii reformuvannia derzhavnoi polityky v innovatsiinii sferi* [About approval of the Concept of reforming the state policy in the sphere of innovation]. Available at : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/691–2012–%D1%80#n9>. (Accessed on 16 December 2021).

22. State statistics service of Ukraine (2019). *Statystychnyi zbirnyk «Naukova ta innovatsiina diialnist v Ukraini»* [Statistical Publication «Scientific And Innovative Activities Ukraine»]. Available at : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/09/zb_nauka_2019.pdf.

23. Ministry of Development of Economics, Trade and Agriculture of Ukraine. *Instytutstii, shcho zabezpechuiut pidtrymku pidpriemnytstvam* [Institutions providing support for entrepreneurship]. Available at: <https://>

[www.me.gov.ua/ Documents/Detail?lang=uk-UA&id=0ced3c9f-a057-4852-9072151dd387356a&title=Instytutstii-SchoZabezpechuiut-PidtrimkuPidprimnitstva](https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=0ced3c9f-a057-4852-9072151dd387356a&title=Instytutstii-SchoZabezpechuiut-PidtrimkuPidprimnitstva). (Accessed on 14 December 2021).

Objective. *The objective of the present article is to analyze the current, pre-reintegration models of transformations of innovation infrastructure in the region, to determine a promising strategic model of transformation of innovation infrastructure of Donetsk economic region in the reintegration period according to the tried and tested author's approach to understanding.*

Methods. *The following general scientific methods and techniques of cognition were used in the research process: theoretical generalization and comparison, analysis and synthesis, induction and deduction, grouping.*

Results. *According to the results of the study it is substantiated that the development of innovation infrastructures is a process of permanent successive multidimensional (spatial, temporal, material and structural) transformations of innovation infrastructures, resulting in static and dynamic effects, quantitative and qualitative changes in innovation infrastructures and / or national economies. It is established that the most effective model of innovation infrastructure development is the model of managed development, which provides for the definition and justification of the most promising strategic model for the transformation of innovation infrastructure. The strategic model of innovation infrastructure transformation is proposed to be understood as a long-term plan of transformations, changes in all dimensions of innovation infrastructure, aimed at improving the efficiency of its functioning, increasing the level of innovation of the country and its national economy. Based on the study of regulatory and legal support for the development of innovation and innovation infrastructure of Ukraine and Donetsk economic region, it is established that both current and pre-reintegration model of transformation of innovation infrastructure of Donetsk economic region and Ukraine as a whole are fragmentary and unsystematic. It is substantiated that the perspective strategic model of transformation of innovation infrastructure of Donetsk economic region in reintegration period should be based on Quadruple Helix Model, be directed on: deployment, reconfiguration (the main priority should be development of providing functional component of innovation infrastructure Priority should be given to the development of spin-off companies, spin-out companies, living laboratories, centers of excellence, coworking centers, competence centers, including digital competences, technopolises and other innovation ecosystems) and improving the efficiency and development of existing structural elements of innovation infrastructure of Donetsk economic region.*

The practical significance of the obtained results lies in the possibility of their use in the development strategy and increase the competitiveness of the Donetsk economic region.

Key words: *innovation infrastructure, strategic model of innovation infrastructure transformation, Donetsk economic region, pre-reintegration period, reintegration period.*

Надійшла до редакції 21.12.2021

DOI : 10.33274/2079-4762-2021-50-2-18-24

JEL : D 59

УДК 330.14: 519.86

Лижник Ю. Б.,
старший викладачДонецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: lyzhnyk_ub@donnuet.edu.ua**ПРОГНОЗНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ МІКРОЕКОНОМІЧНОЇ РІВНОВАГИ
НА РИНКУ КАПІТАЛІВ ТА ЙОГО АНАЛІЗУ**

UDC 330.14: 519.86

Lyzhnyk Y. B.,
Senior LecturerDonetsk National University of Economics and Trade named after
Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: lyzhnyk_ub@donnuet.edu.ua**FORECASTING APPROACH TO THE FORMATION OF MICROECONOMIC EQUILIBRIUM
IN THE CAPITAL MARKET AND ITS ANALYSIS**

Мета. Основною метою дослідження є застосування сучасних методів економіко-математичного аналізу та прогнозування для проведення аналізу поточного стану ринку капіталів України та запровадження прогнозного підходу до оцінки мікроекономічної рівноваги на ринку капіталів. Дослідження має на меті поєднати класичні підходи мікроекономічної теорії та сучасні здобутки економіко-математичного моделювання для адаптації мікроекономічних моделей для практичного застосування для аналізу та прогнозування стану ринку капіталів України.

Методи. Для аналізу поточного стану ринку капіталів України були використані методи економічної статистики та економетрики, зокрема методи та моделі аналізу числових рядів, регресійно-кореляційного аналізу та методи фінансової математики. Для адаптації мікроекономічних моделей для практичного застосування для аналізу та прогнозування стану ринку капіталів України були використані системно-структурний підхід, метод логічного аналізу і узагальнення, а також побудова прогнозних моделей та моделей ринкової рівноваги.

Результати. В результаті дослідження запропоновано поєднання підходів мікроекономічної теорії та сучасних здобутків економіко-математичного моделювання для адаптації мікроекономічних моделей для практичного застосування для аналізу та прогнозування стану ринку капіталів України. Проведено аналіз та прогнозування поточного стану ринку капіталів України та визначені основні напрямки його розвитку. Отримано моделі мікроекономічної рівноваги попиту та пропозиції на ринках капіталів для фізичних та юридичних осіб в Україні, також визначено рівноважні відсоткові ставки для обох секторів фінансового ринку.

Ключові слова: ринок капіталів, фінансовий ринок, ринок цінних паперів, ринок капітальних інвестицій, мікроекономічна рівновага, прогнозування, мікроекономічна теорія.

Постановка проблеми. Мікроекономічна теорія розглядає ринок капіталу перш за все з точки зору рівноваги попиту та пропозиції капіталу, де ціною капіталу виступає відсоток, що сплачується за його використання. Проте побудова такої моделі на базі реальних ринків капіталів та спираючись на фактичні дані щодо обсягів банківських кредитів та депозитів та відповідних відсотків має певні ускладнення, які виникають з наступних причин:

— фактичні статистичні дані наявні за певні періоди, отже досліджувані показники є регулярними саме за часовим параметром;

— у мікроекономічних моделях попиту та пропозиції на ринку капіталів не розглядається параметр часу, а будується залежність між обсягом (у грошових одиницях) та ціною капіталу (у відсотках).

З чого впливає основна проблема застосування статистичної інформації для побудови мікроекономічних моделей: отримувані числові моделі будуть нерегулярні, що не дозволить отримати достатньо адекватну математичну залежність для застосування моделей рівноваги попиту та пропозиції.

Одним з напрямків вирішення цієї проблеми є застосування прогнозного підходу та регресійного аналізу. Крім того важливе значення має не тільки отримання оцінки фактичного стану фінансового ринку та ринку капіталу, але і прогнозування його подальшого розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ринок капіталу є складовою фінансового ринку. Як зазначає І. О. Школьник, ринок капіталу сприяє зростанню обсягів реального сектора економіки, трансформації тимчасово вільних фінансових ресурсів у капіталовкладення і, відповідно, розширеного відтворення суб'єктів господарювання. [1, с. 34].

Дослідженню проблеми розвитку ринку капіталу виконувалось в роботах таких вчених: О. А. Білоус, Я. Комаринський, О. Д. Василик, В. М. Опарін, О. В. Онікієнко, Г. Г. Козоріз, Г. А. Крамаренко, І. О. Школьник, В. П. Ходаківської, І. О. Лютого, В. О. Поворозник.

Суттєвий внесок у дослідження проблем і функціонування ринку капіталу зробили такі українські та зарубіжні вчені: В. Андрущенко, В. Будкін, С. Боринець, І. Вальтер, О. Гаврилюк, В. Ключко, А. Даниленко, Л. Красавіна, М. Мелвін, Д. Лук'яненко, Д. Пейдж, О. Плотніков, В. Федосова, А. Поручник, Дж. Сакс, Б. Федоров, О. Шаров, Дж. Фріден, О. Шнирков. У сфері банківської справи слід відмітити праці О. И. Лаврушина, Е. Ф. Жукова, А. В. Ломакіна.

На думку В. Максаковського, ринок капіталу представляє собою ринок відносин трансформації вільних фінансових ресурсів у позиковий або у акціонерний капітал у вигляді цінних паперів. Ринок капіталу включає в себе ринок боргових цінних паперів та ринок акцій [2, с. 21].

Фінансовий ринок в Україні відіграє важливу роль, оскільки має суттєвий вплив для розвитку усіх секторів економіки нашої держави. Як зазначає Н. О. Шишпанова, для України становлення та подальший розвиток фінансового ринку є передумовою появи потужного джерела інвестицій, що будуть спрямовуватися в сектори економіки держави шляхом акумуляції вільних грошових коштів. Функціонування фінансового ринку неможливе без роботи фінансової системи, що забезпечує його нормальне існування і розвиток [3, с. 67].

За твердження Н. В. Балицької, основним індикатором розвиненості фінансової систе-

ми країни є локалізація операцій з міграції та трансформації вільного капіталу — в країнах з розвинутою економікою вони в повному обсязі відбуваються на розвинутому, відповідним чином врегульованому та прозорому фінансовому ринку. При цьому наявність розвинутої інституційної інфраструктури є запорукою успішної реалізації функціонального призначення як фінансової системи взагалі, так і фінансового ринку зокрема, оскільки система фінансового посередництва, будучи підсистемою фінансового ринку, не тільки сприяє перетворенню заощаджень в інвестиції, але й приймає участь в організації системи нагромадження капіталу [4, с. 126].

Мета статті. Основною метою дослідження є застосування сучасних методів економіко-математичного аналізу та прогнозування для проведення аналізу поточного стану ринку капіталів України та запровадження прогнозного підходу до оцінки мікроекономічної рівноваги на ринку капіталів.

Дослідження має на меті поєднати класичні підходи мікроекономічної теорії та сучасні здобутки економіко-математичного моделювання для адаптації мікроекономічних моделей для практичного застосування для аналізу та прогнозування стану ринку капіталів України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливою складовою дослідження реального стану ринку капіталу на сучасному етапі розвитку ринкових відносин, а також визначення основних тенденцій його подальшого розвитку є побудова прогнозних моделей [5, с. 710].

Ринок капіталу забезпечує платоспроможність фінансової системи, максимальне узгодження загальногосподарських процесів нагромадження та інвестування як за обсягами, так і за структурою. У зв'язку з цим стан ринку капіталу повинен постійно контролюватись, відстежуватись його динаміка, та прогнозуватись його подальший напрямок розвитку [6, с. 26].

На сьогоднішній день найбільш ефективними учасниками фінансового ринку України є комерційні банки. Саме ці учасники формують найбільш істотну частку фінансових ресурсів. [7, с. 18]. Отже, зосередимо наше дослідження саме на цій частині ринку капіталів України.

У контексті глобалізації економічних процесів, загострення проблеми обмеження усіх

видів ресурсів та посилення ризиків особливого значення набуває використання інноваційних технологій прийняття фінансових рішень, зокрема рішень щодо залучення капіталу [8, с. 7].

Зволікання з модернізацією ринків капіталу України не дає змоги суттєво покращити фінансування реального сектору національної економіки, може знівелювати їхню роль і місце в ринковій економіці [9, с. 134].

Для дослідження та моделювання попиту та пропозиції на ринку капіталів була обрана щомісячна статистика протягом 2020–2021рр. за показниками «Кредити суб'єктам господарювання — млн грн», «Кредити фізичним особам — млн грн», «Кошти суб'єктів господарювання (депозити) — млн грн», «Кошти

фізичних осіб (депозити) — млн.грн.» та середньозважені середньомісячні відсотки за кредитами та депозитами за банками України — за даними [10–13]. При чому всі показники були враховані саме для кредитів та депозитів у національній валюті.

На першому етапі аналізу було побудовано графіки залежності фактичних значень відсоткової ставки (%) та обсягу капіталу (млн грн) на банківському секторі фінансових послуг в Україні — рис. 1 та було побудовано прості регресійні моделі (для прикладу — поліноміальна та ступенева), рівень адекватності отриманих моделей відповідно становив 95,1% та 12,6% (що є дуже низьким значенням та говорить про ненадійність отриманої моделі).

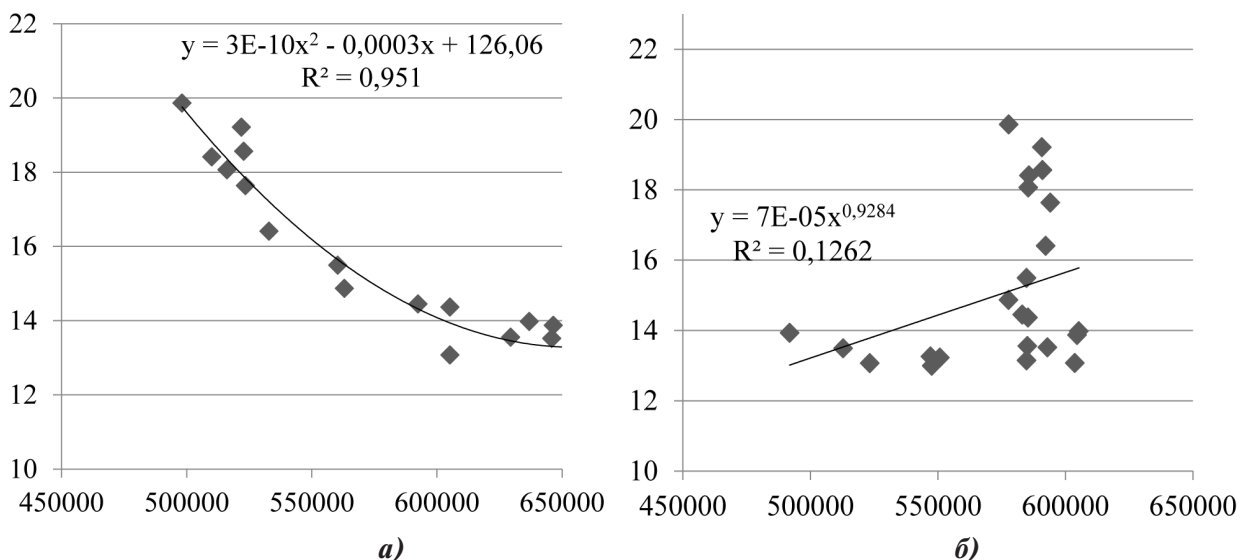

Рис. 1. Залежності між відсотковою ставкою (%) та обсягом (млн. грн.) на банківському секторі фінансових послуг в Україні: а) по кредитам; б) по депозитам (складено автором на основі [10–13])

За даними рис. 1 можна побачити, що отримані модельні лінії:

— недостатньо точно відповідають фактичним даним;

— не дуже відповідні до класичних ліній рівноваги попиту та пропозиції.

Отже, спираючись на ці дані неможливо побудувати мікроекономічну модель ринкової рівноваги попиту та пропозиції для ринку капіталів України.

Для вирішення цієї проблеми використаємо регресійне прогнозування не тільки для побудови залежності між показниками, а й для прогнозування самого впливового показника — щоб отримати по ньому регулярний числовий ряд. Фактична щомісячна статистика кредитного ринку України за

2020–2021рр. містить регулярні значення за певними періодами, але оскільки у двохфакторній моделі виключено фактор часу із побудови залежності (яка будується між значеннями обсягу капіталу та ціни за капітал — відповідного відсотка), то вхідна змінна за фактичними даними є нерівномірною, що значно погіршує якість регресійного моделювання та унеможливує побудову мікроекономічної моделі рівноваги попиту та пропозиції на ринку капіталів України.

Результуючі параметри моделей та оцінки рівнів адекватності наведено у табл. 1.

За даними табл. 1, усі отримані моделі мають високий та достатній рівень адекватності. Для виконаного моделювання ринку капіталів фізичних осіб рівні адекватності моделей

Параметри моделей попиту та пропозиції капіталу на ринках для фізичних та юридичних осіб України
(складено автором на основі [10–13])

Параметри моделі	Для юридичних осіб		Для фізичних осіб	
	Кредити	Депозити	Кредити	Депозити
a	-21,932	58,629	16,779	48,704
b	0,00003635	-0,00006867	0,00002524	-0,00001961
R ² , %	88,5	89,8	93,6	96,7

перевищують 93%. Для виконаного моделювання ринку капіталів юридичних осіб рівні адекватності моделей перевищують 88,5%.

Проведемо нормування вхідних даних щодо обсягів наданих кредитів та отриманих депозитів — відповідно по показникам «Кредити суб'єктам господарювання — млн.грн.» та «Кошти суб'єктів господарювання (депозити) — млн грн» для визначення рівномірних інтервалів, застосуємо до них отримані у табл.1 моделі та отримаємо графік рівноваги попиту та пропозиції на ринку капіталів України (для юридичних осіб): залежність обсягів

депозитів та кредитів (млн грн) від відсоткової ставки (%) — рис. 2.

За даними рис. 2 можна з'ясувати, що протягом 2020–2021 рр. рівноважна ціна капіталу (у національній валюті), що отримується шляхом банківського кредитування для юридичних осіб знаходилася на рівні 6%. За цей же період фактична ціна капіталу (середня ставка за кредитними відсотками) становила 9,1% — для короткострокових кредитів та 15,2% — для довгострокових кредитів.

Така розбіжність пояснюється тим, що потреба в кредитах (тобто попит на капітал)

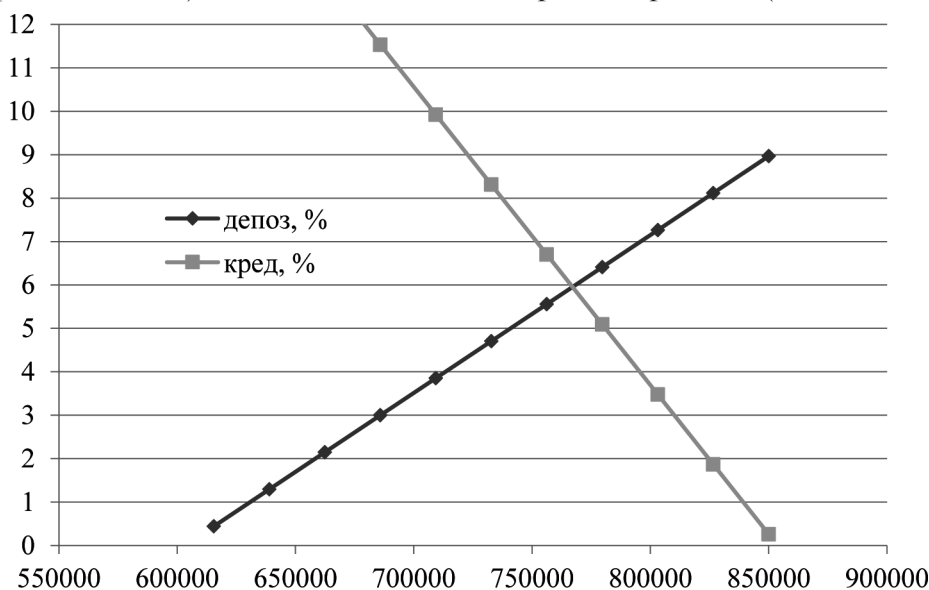

Рис. 2. Рівновага попиту та пропозиції на ринку капіталів України (для юридичних осіб): залежність обсягів депозитів та кредитів (млн грн) від відсоткової ставки (%), складено автором на основі [10–13]

серед юридичних осіб значно перевищує його пропозицію. Протягом 2020–2021 рр. середньомісячна частка депозитів становила всього 62,1 % від обсягу кредитів, отже виникав дефіцит капіталу, що призводило до підвищення ціни капіталу вище рівноважного рівня.

Відповідно рівноважний обсяг на ринку капіталів юридичних осіб становить близько 770'000 млн. грн. Оскільки поточна ситуація на ринку капіталів юридичних осіб не рівноважна — існує дефіцит капіталу, то фактичний середній обсяг попиту (кредитів) перевищує

його та становить 1 020 141 млн грн, а фактичний середній обсяг пропозиції (депозитів) знаходиться нижче рівноважного рівня та становить 633 137,3 млн грн.

Проведемо нормування вхідних даних щодо обсягів наданих кредитів та отриманих депозитів — відповідно по показникам «Кредити фізичним особам — млн грн» та «Кошти фізичних осіб (депозити) — млн грн» для визначення рівномірних інтервалів, застосуємо до них отримані у табл. 1 моделі та отримаємо графік рівноваги попиту та пропозиції на

ринку капіталів України (для фізичних осіб): залежність обсягів депозитів та кредитів (млн грн.) від відсоткової ставки (%) — рис. 3.

За даними рис. 3 можна з'ясувати, що протягом 2020–2021 рр. рівноважна ціна капіталу (у національній валюті), що отриму-

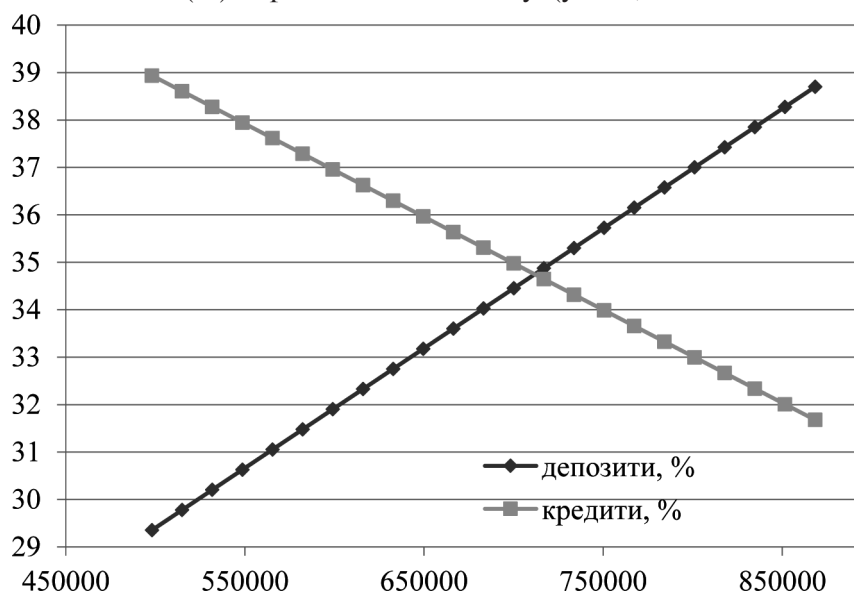

Рис. 3. Рівновага попиту та пропозиції на ринку капіталів України (для фізичних осіб): залежність обсягів депозитів та кредитів (млн грн.) від відсоткової ставки (%), складено автором на основі [10–13]

ється шляхом банківського кредитування для фізичних осіб знаходилася на рівні 34,8 %. За цей же період фактична ціна капіталу (середня ставка за кредитними відсотками) становила 36,9 % — для короткострокових кредитів та 30,03 % — для довгострокових кредитів.

Така розбіжність пояснюється тим, що потреба в кредитах (тобто попит на капітал) серед фізичних осіб також перевищувала його пропозицію. Протягом 2020–2021 рр. середньомісячна частка депозитів становила 75,3 % від обсягу кредитів, отже виникав дефіцит капіталу, що призводило до підвищення ціни капіталу вище рівноважного рівня.

Відповідно рівноважний обсяг на ринку капіталів фізичних осіб становить близько 730 000 млн грн. Оскільки поточна ситуація на ринку капіталів фізичних осіб не рівноважна — існує дефіцит капіталу, то фактичний середній обсяг попиту (кредитів) перевищує його та становить 798 054,8 млн грн, а фактичний середній обсяг пропозиції (депозитів) знаходиться нижче рівноважного рівня та становить 600 735,3 млн грн.

Порівнюючи ситуацію на ринках капіталів для фізичних та юридичних осіб, можемо побачити, що рівень дефіциту капіталу (який компенсується за рахунок інших джерел, крім депозитних вкладень) для потреб юридичних осіб є вищим, що призводить до більшого роз-

риву між рівноважною та фактичною ціною капіталу (стосовно довгострокових кредитів більш ніж у 2 рази). Стосовно потреб у капіталі фізичних осіб, то хоча фактична ціна також перевищує рівноважну, але це перевищення становить всього 2,1 % — стосовно короткострокових кредитів, а по довгостроковим навпаки, фактична ціна капіталу нижче рівноважної на 4,8 %.

Висновки. Отже, саме застосування прогнозних регресійних моделей дозволило побудувати мікроекономічні моделі рівноваги попиту та пропозиції на фактичних даних українського року капіталів та з'ясувати рівні рівноважної ціни та обсягу та провести аналіз поточних відхилень від цих рівнів.

В результаті дослідження запропоновано поєднання підходів мікроекономічної теорії та сучасних здобутків економіко-математичного моделювання для адаптації мікроекономічних моделей для практичного застосування для аналізу та прогнозування стану ринку капіталів України. Проведено аналіз та прогнозування поточного стану ринку капіталів України та визначені основні напрямки його розвитку. Отримано моделі мікроекономічної рівноваги попиту та пропозиції на ринках капіталів для фізичних та юридичних осіб в Україні, також визначено рівноважні відсоткові ставки для обох секторів фінансового ринку.

Список літератури

1. Школьник І. О., Шпиг Ф. І. Сучасний стан розвитку ринку капіталу в Україні. *Вісник Української академії банківської справи*. 2007. № 2. С. 34–41.
2. Максаковский В. Международный рынок капитала. Краеведство. География. Туризм. 2009. № 21–23. С. 18–25.
3. Шишпанова Н. О., Иванов А. О. Финансовый рынок: современный стан, проблемы на перспективе развития. *Modern Economics*. 2017. № 1. С. 66–72.
4. Балицька Н. В. Сучасний стан та перспективи розвитку фінансового ринку України. *Проблеми розвитку малих відкритих економік: матеріали виступів Всеукраїнського форуму з проблем міжнародних економічних відносин*. Житомир : ЖДТУ, 2018. С. 126–128.
5. Батракова Т. І., Пікалова А. М. Інтеграція України у світовий ринок капіталу: проблеми та перспективи. *Економіка і суспільство*. 2016. № 7. С. 707–710.
6. Корнеев В.В. Эволюция і перспективи фінансового ринку України. *Економіка України*. 2007. № 9. С. 21–29.
7. Патрікац Л. Банківська система України в умовах глобалізації фінансових ринків. *Вісник Національного банку України*. 2006. № 12. С. 16–19.
8. Стецько М. В. Ринок капіталів у фінансуванні підприємств: сучасний стан і тенденції розвитку : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. 345 с.
9. Чухно А. А. Економічна теорія : монографія. Київ : ДНУ АФУ, 2010. 628 с.
10. Офіційний сайт Національного банку України. URL : <http://www.bank.gov.ua>.
11. Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. URL : <http://https://www.nssmc.gov.ua>.
12. Офіційний сайт Міністерства Фінансів України URL : <http://www.minfin.com.ua>.
13. Офіційний сайт Державного комітету статистики України URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Maksakovskiy, V. (2009). *Mezhdunarodnyi rynek kapitala* [International capital market]. Kraieznavstvo. Neohrafiia. Turyzm [Regional studies. Geography. Tourism], no. 21–23, pp. 18–25.
3. Shyshpanova, N. O., Ivanov, A. O. (2017). *Finansovyi rynek: suchasnyi stan, problemy na perspektyvy rozvytku* [Financial market: current situation, problems for development prospects]. *Modern Economics*, no. 1, pp. 66–72.
4. Balytska, N. V. (2018). *Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku finansovoho rynku Ukrainy* [Current state and prospects of development of the financial market of Ukraine]. *Problemy rozvytku malykh vidkrytykh ekonomik: materialy vystupiv Vseukrainskoho forumu z problem mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn* [Problems of development of small open economies: materials of speeches of the All-Ukrainian forum on problems of international economic relations]. Zhytomyr, ZhDTU Publ., pp. 126–128.
5. Batrakova, T. I., Pikalova, A. M. (2016). *Intehratsiia Ukrainy u svitovyi rynek kapitalu: problemy ta perspektyvy* [Integration of Ukraine in world capital market: problems and prospects]. *Ekonomika i suspilstvo* [Economy and society], no. 7, pp. 707–710.
6. Kornieiev, V. V. (2007). *Evoliutsiia i perspektyvy finansovoho rynku Ukrainy* [Evolution and prospects of the financial market of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy* [Economy of Ukraine], no. 9, pp. 21–29.
7. Patrikats, L. (2006). *Bankivska systema Ukrainy v umovakh hlobalizatsii finansovykh rynkiv* [The banking system of Ukraine in the context of globalization of financial markets]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy* [Bulletin of the National Bank of Ukraine], no. 12, pp. 16–19.
8. Stetsko, M. V. (2017). *Rynek kapitaliv u finansuvanni pidpriemstv: suchasnyi stan i tendentsii rozvytku* [Capital market in enterprise financing: current status and development trends] Ternopil, TNEU Publ., 345 p.
9. Chukhno, A. A. (2010). *Ekonomichna teoriia* [Economic theory]. Kyiv, DNNU AFU Publ., 628 p.
10. Ofitsiynyi sait Natsionalnoho banku Ukrainy [Official website of the National Bank of Ukraine]. Available at : <http://www.bank.gov.ua> (Accessed 30 November 2021).
11. *Ofitsiynyi sait Natsionalnoi komisii z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku* [Official web-

References

1. Shkolnyk, I. O., Shpyh, F. I. (2007). *Suchasnyi stan rozvytku rynku kapitalu v Ukraini* [The current state of development of the capital market in Ukraine]. *Visnyk Ukrainskoi akademii bankivskoi spravy* [Bulletin of the Ukrainian Academy of Banking], no. 2, pp. 34–41.

site of the National Commission on Securities and Stock Market]. Available at : <http://https://www.nssmc.gov.ua> (Accessed 30 November 2021).

12. *Ofitsiynyi sait Ministerstva Finansiv Ukrainy* [Official website of the Ministry of Finance of

Ukraine]. Available at: <http://www.minfin.com.ua> (Accessed 30 November 2021).

13. State Statistics Committee of Ukraine. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 30 November 2021).

Objective. *The main objective of the study is to use modern methods of economic and mathematical analysis and forecasting to study the current state of the capital market of Ukraine and the introduction of a predictive approach to the formation of microeconomic equilibrium in the capital market. The research aims to combine classical approaches of microeconomic theory and modern achievements of economic and mathematical modeling for adaptation of microeconomic models for practical application for analysis and forecasting of the capital market of Ukraine.*

Methods. *Methods of economic statistics and econometrics were used to analyze the current state of the capital market of Ukraine, in particular methods and models of numerical series analysis, regression-correlation analysis and methods of financial mathematics. The system-structural approach, the method of logical analysis and generalization, as well as the construction of forecasting models and models of market equilibrium were used to adapt microeconomic models for practical application to analyze and forecast the state of the capital market of Ukraine.*

Results. *As a result of the research the combination of approaches of microeconomic theory and modern achievements of economic and mathematical modeling for adaptation of microeconomic models for practical application for analysis and forecasting of the state of the capital market of Ukraine is offered. The analysis and forecasting of the current state of the capital market of Ukraine are carried out and the main directions of its development are determined. Models of microeconomic equilibrium of supply and demand in the capital markets for individuals and legal entities in Ukraine are obtained. Equilibrium interest rates are set for both sectors of the financial market.*

Key words: *capital market, financial market, market of securities, capital investment market, microeconomic equilibrium, forecasting, microeconomic theory.*

Надійшла до редакції 06.12.2021

DOI : 10.33274/2079-4762-2021-50-2-25-29

JEL: C59, G23

УДК 332.13: 330.13

Лохман Н. В.,
д-р екон. наук,
доцент

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: lokhman@donnuet.edu.ua

Берідзе Т. М.,
д-р екон. наук,
доцент

Криворізький національний університет,
вул. Віталія Матусевича, 11, м. Кривий Ріг, Україна
e-mail: beridzet2016@gmail.com

Бараник З. П.,
д-р екон. наук,
професор

Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана м. Київ, Україна
e-mail: baranikz@ukr.net

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ

UDK 332.13: 330.13

Lokhman N. V.,
Grand PhD of Economic Sciences,
Associate Professor

Mykhailo Tuhan-Baranovskyi Donetsk National University
of Economics and Trade, Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: lokhman@donnuet.edu.ua

Beridze T. M.,
Grand PhD of Economic Sciences,
Associate Professor

Kryvyi Rih National University,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: beridzet2016@gmail.com

Baranik Z. P.,
Grand PhD of Economic Sciences,
Professor

Kyiv National Economics University
named after Vadym Hetman, Kiev, Ukraine,
e-mail: baranikz@ukr.net

ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODELING OF NON-STATE PENSION FUNDS FUNCTIONING

Мета. Побудова економіко-математичної моделі функціонування недержавних пенсійних фондів України задля прийняття оптимальних кількісних рішень в процесі їх діяльності.

Методи. В статті досліджено та розглянуто побудову економіко-математичної моделі функціонування недержавних пенсійних фондів з метою прийняття оптимальних кількісних рішень в процесі їх діяльності. Проведено аналіз побудованої моделі функціонування недержавного пенсійного фонду як економічного об'єкта. Доведена можливість вибору лінійної динамічної неперервної детермінованої структури його моделі. Визначена доцільність застосування економіко-математичного моделювання як одного з ефективних методів дослідження діяльності недержавного пенсійного фонду. Використання сучасних економіко-математичних методів і моделей дозволить в повній мірі провести аналіз функціонування недержавних пенсійних фондів та визначити напрями прийняття оптимальних кількісних рішень в процесі їх діяльності.

Результати. Проаналізовано економіко-математичну модель діяльності недержавного пенсійного фонду як складного економічного об'єкта. Доведена можливість вибору лінійної динамічної неперервної детермінованої структури його моделі. Визначена доцільність застосування економіко-математичного моделювання як одного з ефективних методів дослідження діяльності недержавного пенсійного фонду. Зазначено, що приймаючи те чи інше рішення, не можна виходити просто з аналізу позитивного впливу на подальший розвиток недержавного пенсійного забезпечення. При побудові моделі недержавного пенсійного фонду акцентовано увагу на особливий випадок, коли вхід є скалярною величиною, тобто є тільки одне джерело фінансування.

Ключові слова: недержавний пенсійний фонд, модель, аналіз, економічний об'єкт.

Постановка проблеми. Проведення ринкових реформ в Україні поставило з усією гостротою необхідність вирішення цілого ланцюжка

питань, пов'язаних з пенсійним забезпеченням своїх громадян. Пенсійна система, створена ще за часів СРСР, не могла вирішити

поставлені питання щодо персонального накопичення пенсійних заощаджень громадян, оскільки не відповідала трансформаційним процесам, що відбуваються в країні. Наукові доробки щодо аналізу та прогнозу пенсійного забезпечення з особою гостротою підтвердили актуальність дослідження означеної проблеми. Разом з тим, на теперішній час наукові публікації не в повній мірі відображають можливі підходи з застосуванням сучасних модельних методів. Використання сучасних економіко-математичних методів і моделей дозволить в повній мірі провести аналіз функціонування недержавних пенсійних фондів та визначити напрями прийняття оптимальних кількісних рішень в процесі їх діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Реформування пенсійного забезпечення на часі привертає увагу науковців. Так, дослідження І. О. Ткаліч [1], присвячені аналізу зарубіжний досвід правового статусу недержавних пенсійних фондів. Вчені Григурок Н.П., Вальчук О.П. дослідили застосування інструментарію економіко-математичного моделювання в процесах формування тенденцій системи пенсійного забезпечення. Виділені підходи до процесів моделювання пенсійного забезпечення [2]. Серед наукових доробок щодо економіко-математичного моделювання пенсійного забезпечення в Україні, на нашу думку, слід зазначити публікації вчених Бредюк В.І. Джоші [3], Якимової Л.П. [4, 5], Н. В. Ткаченко, О.В. Шабанової [6], А. Якимів [7] в яких докладно досліджено питання економіко-математичного моделювання динаміки та трендів розвитку пенсійної системи України. Зарубіжний досвід реформування пенсійного забезпечення представлено науковцями Н. Бар та П. Діамонд [8]

Мета статті. Побудова економіко-математичної моделі функціонування недержавних пенсійних фондів України задля прийняття оптимальних кількісних рішень в процесі їх діяльності на засадах лінійної динамічної неперервної детермінованої структури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пошук раціональних рішень, які дадуть можливість стимулювати створення ефективної пенсійної системи, вказав на доцільність створення недержавних пенсійних систем. На цьому етапі в пенсійну систему включаються недержавні пенсійні фонди (НПФ). Як зазначено в дослідженнях [9], НПФ є некомерцій-

ними організаціями, метою створення яких є збір пенсійних внесків, інвестування коштів і виплати додаткових пенсій. Головний критерій благополуччя НПФ — прибутковість, яка покриває рівень інфляції, і відсутність дефіциту пенсійних резервів.

Приймаючи те чи інше рішення, не можна спиратись просто на перелічені критерії, як такі, що здійснюють позитивний вплив на подальший розвиток НПФ. Повинна бути впевненість, що рішення щодо їх діяльності в умовах, які склалися є найкращим серед усіх можливих. А це призводить до необхідності застосування економіко-математичного моделювання як одного з ефективних методів дослідження складних економічних процесів [10].

Аналіз НПФ як економічного об'єкта вказує на можливість вибору лінійної динамічної неперервної детермінованою структури його моделі [11]. Для аналітичної записи обраної структури моделі функціонування НПФ необхідно ввести позначення.

Нехай є L учасників, які вносять фінансові кошти для діяльності НПФ, позначених номерами $1, 2, \dots, L$. Позначимо $x_i(t)$ величину фінансових коштів, яка вноситься l — m учасником в момент часу t . Далі, позначимо

a_i — частку $x_i(t)$, яка використовується для інвестування,

b_{ni} — частка коштів l -ого учасника, інвестованих в активи n -ого виду,

c_n — частка прибутку від коштів, інвестованих в активи n -ого виду.

Передбачається, що число напрямків розміщення фінансових коштів дорівнює N і позначено номерами $1, 2, \dots, N$. Інвестиційний дохід НПФ в момент часу t позначається $y(t)$. З урахуванням прийнятих позначень інвестиційний дохід НПФ може бути записаний у вигляді:

$$y(t) = \sum_{l=1}^L \sum_{n=1}^N a_l b_{nl} c_n x_i(t - \tau_i), \quad (1)$$

де τ_i — час запізнювання між внесенням фінансових коштів l — учасником і часом отримання доходу.

Для повного формулювання економіко-математичної моделі НПФ необхідно вказати обмеження. Очевидно, що повинні бути виконані вимоги

$$\sum_{n=1}^N b_{nl} = 1,$$

$$0 \leq b_{nl} \leq 1, \quad (n = 1, \dots, N; l = 1, 2, \dots, L) \quad (2)$$

Умови (2) вказують на те, що всі інвестовані кошти l -ого учасника розміщені за вказаними напрямками. Крім того, обмеження повинні також бути спрямовані на зменшення можливих ризиків, пов'язаних з банкрутством НПФ, і задаються зазначенням нормативів інвестування пенсійних коштів в активи, визначені законом. В результаті отримуємо систему нерівностей.

$$\sum_{l=1}^L a_l b_{nl} x_l(t - \tau_l) \leq r_n, \quad (n=1, \dots, N) \quad (3)$$

де r_n — обмеження на величини n -их активів, в які інвестуються пенсійні кошти.

І, нарешті, повинні виконуватися умови:

$$0 \leq a_l \leq g_l, \quad l=1, 2, \dots, L, \quad (4)$$

де g_l — обмеження, пов'язані з виділенням фінансових засобів на інвестиції для l -ого джерела фінансування.

Таким чином, формула (1) з урахуванням умов (2), (3) і (4) визначає економіко-математичну модель діяльності НПФ.

Якщо має місце випадок, коли частка інвестованих коштів в n -і активи не залежить від виду цих коштів, а тільки від їх суми, то економіко-математичну модель НПФ (1)–(4) можна спростити. Для цього поміняємо в (1) порядок підсумовування.

$$\sum_{l=1}^L \sum_{n=1}^N a_l b_{nl} c_n x_l(t - \tau_l) = \sum_{n=1}^N \sum_{l=1}^L a_l x_l(t - \tau_l) b_{nl} c_n.$$

Далі, доцільно ввести позначення:

$$d_n = \sum_{l=1}^L a_l x_l(t - \tau_l) b_{nl}, \quad (5)$$

Враховуючи (5), можна записати:

$$\sum_{n=1}^N \sum_{l=1}^L a_l x_l(t - \tau_l) b_{nl} = \sum_{n=1}^N d_n.$$

В результаті, згідно (5), отримаємо

$$\sum_{n=1}^N d_n = u, \quad (6)$$

де $u = \sum_{l=1}^L a_l x_l(t - \tau_l)$.

В цьому випадку економіко-математична модель НПФ набуде вигляду:

$$y(t) = \sum_{n=1}^N d_n c_n, \quad (7)$$

$$0 \leq d_n \leq r_n \quad (n=1, 2, \dots, N). \quad (8)$$

Особливий випадок являє собою НПФ, у якого вхід є скалярною величиною, тобто є тільки одне джерело фінансування. У цьому випадку прибутковість НПФ представиться у вигляді:

$$y(t) = ax(t - \tau) \sum_{n=1}^N b_n c_n, \quad (9)$$

де a — частка фінансових коштів НПФ, що йдуть на інвестування,

b_n — частка вкладень в n -і активи,

c_n — частка, яка оцінює прибуток від вкладень в n -і активи.

У свою чергу, обмеження, що накладаються на змінні, запишуться так:

$$a \leq g \quad (10)$$

$$\sum_{n=1}^N b_n = 1, \quad (11)$$

$$0 \leq b_n \leq s_n, \quad (12)$$

де s_n — обмеження на величину вкладень пенсійних коштів в n -і активи.

Формула (9) і умови (10), (11), (12) визначають економіко-математичну модель в даному випадку.

Для більш глибокого розуміння результатів економіко-математичного моделювання НПФ за доцільне скористатися засобами графічного представлення. Для наочності виберемо НПФ з двома джерелами фінансових коштів, наприклад, пенсійні кошти та кошти засновників. У свою чергу, ці кошти розміщуються в трьох напрямках, наприклад, в банківські вклади, нерухомість і державні цінні папери України. На рис. 1, показана логічна схема функціонування НПФ в поданні «вхід-вихід».

На вхід НПФ надходять фінансові кошти з двох джерел фінансування, а саме,

$$x_1(t - \tau_1) \text{ і } x_2(t - \tau_2).$$

Далі, частини цих коштів в частках a_1 і a_2 , відповідно, виділяються на інвестиції, які позначені блоками A_1 і A_2 . З цих блоків в заданих частках фінансові кошти вкладаються в активи, які позначені блоками B_1 , B_2 , B_3 . З блоку A_1 кошти спрямовуються в активи трьох напрямків в частках b_{11} , b_{21} і b_{31} , відповідно.

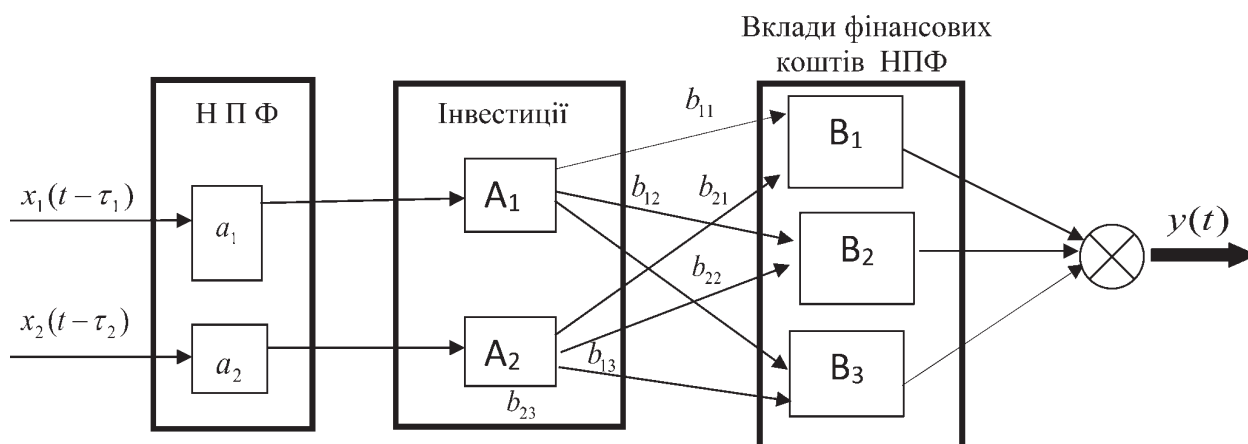

Рис. 1. Логічна схема функціонування НПФ в поданні «вхід-вихід»

У свою чергу, з блоку A_2 кошти спрямовуються в активи трьох напрямків в частках b_{21} , b_{22} і b_{23} , відповідно.

Після закінчення певного терміну дивіденди у вигляді певних відсотків від вкладених коштів підсумовуються на загальному рахунку, що і визначає інвестиційний дохід НПФ $y(t)$.

Побудовані економіко-математичні моделі функціонування НПФ дадуть можливість обирати оптимальні кількісні рішення в процесі діяльності НПФ при інвестуванні пенсійних коштів.

Висновки. Проведені дослідження стали підставою для отримання наступних висновків, а саме: проаналізовано діяльність недержавного пенсійного фонду як економічного об'єкта. Доведена можливість вибору лінійної динамічної неперервної детермінованої структури його моделі. Визначена доцільність застосування економіко-математичного моделювання як одного з ефективних методів дослідження діяльності недержавного пенсійного фонду. Зазначено, що приймаючи те чи інше рішення, не можна виходити просто з аналізу позитивного впливу на подальший розвиток недержавного пенсійного забезпечення. При побудові моделі діяльності недержавного пенсійного фонду акцентовано увагу на особливий випадок, коли вхід є скалярною величиною, тобто є тільки одне джерело фінансування. В подальших публікаціях планується провести імітаційне моделювання на конкретному статистичному матеріалі з метою підтвердження здобутих результатів.

Список літератури

1. Ткаліч І. О. Зарубіжний досвід правового статусу недержавних пенсійних фон-

дів. URL : https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Nzclubp_2012_8_14.pdf.

2. Григорук Н. П., Вальчук О. П. Аналіз підходів до моделювання стану та тенденцій розвитку системи пенсійного забезпечення. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 6. С. 945–948.

3. Бредюк В. І. & Джоші О. І. Економіко-математичне моделювання динаміки пенсійного забезпечення в Україні. *Наук. записки нац. ун-ту «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2013. Вип. 22. С. 133–136.

4. Якимова Л. П. Моделювання просторово-часової динаміки пенсійного соціуму. *Бізнесінформ*. 2013. № 9. С. 84–89.

5. Якимова Л. П. Економетричне моделювання динаміки розвитку солідарної пенсійної системи України. *Галицький економічний вісник*. 2011. № 2(31). С. 15–22.

6. Ткаченко Н. В., Шабанова О. В. Нормативна динамічна модель оцінювання ефективності інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів. *Наук. записки Нац. ун-ту «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2014. Вип. 25. С. 163–169.

7. Якимів А. Формування і розвиток системи пенсійного забезпечення в Україні. Львів : Афіша, 2003. 448 с.

8. Barr, N. & Diamond, P. (2016). Reforming Pensions in Chile, *Polityka Społeczna*, no. 1, pp. 4–9.

9. Недержавний пенсійний фонд. Все про НПФ в Україні. URL : <https://minfin.com.ua/invest/npf>.

10. Кремер Н. Ш. Исследование операций в экономике. Москва : ЮНИТИ, 2003. 407с.

11. Бокс Дж., Дженкинс Г. Анализ временных рядов. Прогноз и управление. Москва : Мир, 1974. 197с.

Reference

1. Tkalich, I. O. (2012). *Zarubizhnyi dosvid pravovoho statusu nederzhavnykh pensiinykh fondiv* [Foreign experience of the legal status of private pension funds]. Available at : https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Nzlubp_2012_8_14.pdf (Accessed on 29 April 2021).
2. Hryhoruk, N. P. & Valchuk, O. P. (2015). *Analiz pidkhodiv do modeliuвання stanu ta tendentsii rozvytku systemy pensiinoho zabezpechennia* [Analysis of approaches to modeling the state and trends in the development of the pension system]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky* [Global and national economics problems], no. 6, pp. 945–948.
3. Brediuk, V. I. & Dzhoshi, O. I. (2013). *Ekonomiko-matematychne modeliuвання dynamiky pensiinoho zabezpechennia v Ukraini* [Economic and mathematical modeling of pension dynamics in Ukraine]. *Nauk. zapysky nats. un-tu «Ostroz'ka akademiia». Seriia «Ekonomika»* [Scientific notes of The National University of Ostroh Academy. Economics series.], no. 22, pp. 133–136.
4. Yakymova, L. P. (2013). *Modeliuвання prostorovo-chasovoi dynamiky pensiinoho sotsiumu* [Modeling of spatio-temporal dynamics of the pension society]. *Biznesinform* [Businessinform], no. 9, pp. 84–89.
5. Yakymova, L. P. (2011). *Ekometrychni modeliuвання dynamiky rozvytku solidarnoi pensiinoi systemy Ukrainy* [Econometric modeling of the dynamics of development of the solidary pension system of Ukraine]. *Halyskyj ekonomichnyj visnyk* [Galician Economic Bulletin], no. 2(31), pp. 15–22.
6. Tkachenko, N. V. & Shabanova, O. V. (2014). *Normatyvna dynamichna model otsiniuvannia efektyvnosti investytsiinoi diialnosti nederzhavnykh pensiinykh fondiv* [Normative dynamic model for evaluating the efficiency of investment activities of private pension funds]. *Nauk. zapysky Nats. un-tu «Ostroz'ka akademiia». Seriia «Ekonomika»* [Scientific notes of The National University of Ostroh Academy. Economics series.], vol. 25, pp. 163–169.
7. Yakymiv, A. (2003). *Formuvannia i rozvytok systemy pensijnoho zabezpechennia v Ukraini* [Formation and development of the pension system in Ukraine]. Lviv, Afisha Publ. 448 p.
8. Barr, N. & Diamond, P. (2016). Reforming Pensions in Chile, *Polityka Spoleczna*, no. 1, pp. 4–9.
9. *Nederzhavnyi pensiinyi fond. Vse pro NPF v Ukraini* [Private pension fund. All about NPF in Ukraine]. Available at: <https://minfin.com.ua/invest/npf> (Accessed on 19 April 2021).
10. Kremer, N. Sh. (2003). *Issledovanie operatsiy v ekonomike* [Study of operations in the economy]. Moscow, YuNYTY Publ. 407 p.
11. Boks, Dzh. & Dzhenkyns, H. (1974). *Analiz vremennykh riadov. Prognoz i upravlenie* [Time series analysis. Forecast and management]. Moscow, Mir Publ., 197 p.

Objective. *The objective of the present article is construction of economic and mathematical model of functioning of non-state pension funds of Ukraine for making optimal quantitative decisions in the process of their activity.*

Methods. *The article investigates and considers the construction of economic and mathematical model of private pension funds in order to make optimal quantitative decisions in the process of their activities. The analysis of the private pension fund as an economic object is carried out. The possibility of choosing a linear dynamic continuous deterministic structure of its model is proved. The expediency of using economic and mathematical modeling as one of the effective methods of research of non-state pension fund is determined. The use of modern economic and mathematical methods and models will allow to fully analyze the functioning of private pension funds and determine the directions of making optimal quantitative decisions in the process of their activities.*

Results. *The activity of the non-state pension fund as an economic object is analyzed. The possibility of choosing a linear dynamic continuous deterministic structure of its model is proved. The expediency of using economic and mathematical modeling as one of the effective methods of research of non-state pension fund is determined. It is noted that when making this or that decision, one cannot proceed simply from their positive impact on the further development of private pension provision. When building the model of a private pension fund, attention is focused on a special case when the input is a scalar value, ie there is only one source of funding.*

Key words: *private pension fund, model, analysis, economic object.*

Надійшла до редакції 03.11.2021

DOI : 10.33274/2079-4762-2021-50-2-30-38

JEL : F 01, H 10, I 31

УДК 330

**Макєєва О. О.,
аспірант**Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: makeeva_oo@donnuet.edu.ua**Чернега О. Б.,
д-р екон. наук, професор**

e-mail: chernega@donnuet.edu.ua

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ
«ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА» ТА ЙОГО ЕВОЛЮЦІЯ**

UDC 330

**Макієєва О. О.,
PhD Student**Donetsk National University of Economics and Trade named after
Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: makeeva_oo@donnuet.edu.ua**Chernega O. B.,
Grand PhD
in Economic Sciences,
Professor**

e-mail: chernega@donnuet.edu.ua

**CONCEPTUAL APPROACHES TO THE DEFINITION
OF THE «FOOD SECURITY» CONCEPT AND ITS EVOLUTION**

Мета. Метою дослідження є визначення концептуальних підходів до поняття «продовольча безпека» та встановлення його еволюції.

Методи. Теоретичною базою дослідження виступають праці вітчизняних та зарубіжних науковців, міжнародних організацій та національних комітетів щодо підходів до визначення поняття «продовольча безпека» та його еволюції. Для досягнення поставлених завдань та мети у роботі використовувалися наступні методи дослідження: метод теоретичного узагальнення і порівняння — для характеристики різноманітних визначень поняття «продовольча безпека», індукція та дедукція — для формування підходів до визначення поняття «продовольча безпека», аналіз і синтезу — для визначення періодів еволюції поняття «продовольча безпека», графічний і табличний методи — для наочного відображення матеріалу дослідження.

Результати. У статті охарактеризовано теоретичні положення щодо розкриття сутності поняття «продовольча безпека» міжнародними організаціями, національними комітетами та окремими авторами, які проводять дослідження в цьому напрямку. Узагальнено еволюцію досліджуваного поняття та виділено часові їх періоди: 1 період — 40–60рр. ХХ ст., 2 період — 70–80рр. ХХ ст., 3 період — 80–90рр. ХХ ст., 4 період — від 90х років ХХ ст. і до сьогодні.

Проаналізовано визначення поняття «продовольча безпека» в різних країнах та встановлено те, що країни різних рівнів розвитку трактують досліджуване поняття по-різному. Запропоновано концептуальні підходи до визначення поняття «продовольча безпека»: системний, комплексний та процесний.

Ключові слова: продовольча безпека, національна безпека, зростання населення, Продовольча та сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй (ФАО), голод, ожиріння, продовольство, продукти харчування.

Постановка проблеми. Важливим елементом економічної та національної безпеки країни є продовольча безпека. Саме тому забезпечення населення якісними продуктами харчування в необхідній кількості є стратегіч-

ною метою будь-якої країни. Адже від належного рівня харчування залежить стан фізичного здоров'я населення, що в подальшому впливає на демографічну ситуацію в країні, а також на соціально-економічний розвиток

© О. О. Макєєва, О. Б. Чернега, 2021

держави в цілому. Як говорив колишній міністр сільського господарства США Ерл Батц: «В сучасному світі є лише дві справжні види влади: влада нафти та влада продовольства. Причому влада продовольства ще більш могутня, ніж влада нафти. Саме тому найважливішим засобом нашого спілкування з 2/3 населення планети стане продовольство» [18, с. 179].

Усі поняття в економічній теорії змінюються з часом, тому що з'являються нові чинники, погрози, інструменти управління, тому і поняття «продовольча безпека» не є ustalеним. Воно розвивається і найбільш точне об'єктивне визначення даного поняття дозволяє в подальшому правильно розробляти механізм управління продовольчою безпекою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями визначення поняття «продовольчої безпеки» займаються міжнародні та державні організації, окремі автори та інституції. Результати цих досліджень і погляди на визначення відрізняються, тому що дослідники ставлять перед собою різні цілі дослідження. На думку Комітету із всесвітньої продовольчої безпеки (КВПБ) продовольча безпека — це стан, коли у всіх людей є постійний фізичний, соціальний і економічний доступ до достатньої кількості безпечної та поживної їжі, яка дозволяє задовольняти їх харчові потреби та смакові вподобання для ведення активного та здорово способу життя [8, с.19]. С. Кваша вважає продовольчу безпеку важливим складовим елементом загальнодержавної політики, який характеризує політичну незалежність країни, її економічну міцність і стабільність, соціальну забезпеченість населення та здатність задовольнити продовольчі потреби своїх громадян без шкоди загальнодержавним інтересам [1, с.167]. В Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» зазначено, що продовольча безпека — це захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності [4, с.35]. В Законі України «Про продовольчу безпеку» вказано, що продовольча безпека — це соціально-економічний та екологічний стан в державі при якому всі її громадяни стабільно та гарантовано забезпечені продовольством

в необхідній кількості, асортименті та відповідної якості [12, с.1].

Проте еволюція даного визначення та підходи до сутності сучасного поняття «продовольча безпека» потребує подальших досліджень.

Мета статті. Метою дослідження є визначення концептуальних підходів до поняття «продовольча безпека» та встановлення його еволюції.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день, забезпечення населення продовольством є однією із найважливіших глобальних проблем. За оцінками ООН, населення світу збільшується дуже швидко і до 2050 року воно може досягти 9,7 млрд. осіб. Таке зростання населення відбудеться, в основному, за рахунок країн Африки та Азії [18, с.45]. Для забезпечення їжею такої кількості населення необхідно збільшити виробництво продовольства на 70%.

На рівень забезпечення достатнього рівня продовольчої безпеки, окрім стрімкого зростання населення, впливають і інші фактори: економічні кризи, нестабільні політичні ситуації в країнах, війни, недостатні рівні розвитку аграрного товаровиробництва, а також засухи, наводнення, неврожаї, які пов'язані із глобальним потеплінням у світі.

Проблема забезпечення продовольчої безпеки стала на початку 40–70х років ХХ ст., саме тому в 70х роках ХХ ст. Продовольча та сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй (The Food and Agriculture Organization (ФАО)) розробила міжнародну стратегію продовольчої безпеки.

Згідно доповіді ФАО «Стан справ у зв'язку з відсутністю продовольчої безпеки у світі 2013», у 2011–2013рр. у світі не могли задовольнити свої потреби в харчуванні 842 млн осіб, що становить 12% населення планети [19, с. 43]. Тобто, на кожну 8 людину на планеті не вистачає достатньої кількості їжі. Наразі досягнення достатнього рівня забезпечення населення продовольством залишається актуальним і досить гострим питанням, не зважаючи на збільшення кількості виробництва продуктів харчування.

Аналіз робіт [1–6] дозволяє стверджувати, що дослідженням даного поняття займаються як національні та міжнародні організації, так і окремі дослідники, але у наукових колах немає консенсусу щодо визначення поняття

«продовольча безпека». Також на визначення поняття «продовольча безпека» впливає рівень розвитку країни, в якій проводиться дослідження, так як поняття напряду пов'язане із ефективністю управління всередині країни, економічною ситуацією та рівнем розвитку населення.

Підвалини поняття «продовольча безпека» були закладені у 1945 році у період створення Організації Об'єднаних Націй. Але протягом останніх 80-ти років відбувалась модернізація цього поняття, його еволюція.

Активізація дослідження поняття «продовольча безпека» датується 40–60 рр. ХХ століття. Заходи із забезпечення продовольчої безпеки були орієнтовані на фізичне забезпечення населення продуктами харчування. В 1943 р. на Міжнародній конференції з питань продовольства та сільського господарства в Хот Спрингсе [7] були закладені основи для комплексного підходу до визначення поняття «продовольча безпека» з включенням таких елементів, як: наявність продовольства, його поживність та якісні характеристики, стабільність постачання продовольства [13]. Впродовж 40–60-х років відбувалось поглиблення співпраці різних держав для забезпечення населення продуктами харчування у достатніх для життя обсягах. Моніторинг співпраці між країнами здійснювався під супроводом ФАО, яку було засновано 16 жовтня 1945 року [19, с.45]. У 1945 році експертами ФАО визначено поняття «продовольча безпека» як забезпечення гарантованого доступу всіх жителів планети, країни, регіону до продовольства у будь-який час і обсягах, необхідних для забезпечення активного й здорового способу життя [4, с. 27]. 10 грудня 1948 року у Парижі було проголошено Генеральною Асамблеєю ООН Загальну декларацію прав людини [9], яку розроблено представниками з різних країн. У Загальній декларації прав людини викладено основні права людини, які підлягають захисту. 25 стаття даної Декларації зазначає, що «кожна людина має право на рівень життя, достатній для здоров'я та благополуччя його самого та його сім'ї, включаючи харчування, одяг, житло та медичне обслуговування...» [9].

Наступний етап еволюції визначення поняття «продовольча безпека» пов'язаний із політичними кризами 70–80 рр. ХХ століття. Даному етапу характерні коливання цін та обсягів виробництва, здійснення контролю за

обсягами світових резервів зерна. Підвищення цін на продукти харчування призвело до посилення уваги до проблеми голоду, про що свідчать рядки із доповіді ООН щодо Всесвітньої продовольчої конференції в 1975 р., «...світові запаси зерна знаходяться виключно на низькому рівні, збільшення виробництва зернових в 1975 р. доводиться на розвинуті країни...» та «...в деяких регіонах світу спостерігається гостра недостача продовольства, яка приводить до злиднів та голоду багатьох людей...» [6, с. 12]. На Всесвітній продовольчій конференції було сформовано нове поняття продовольчої безпеки: «наявність в будь-який час необхідних світових продовольчих запасів основних продуктів харчування, достатніх для підтримки стійкого та розширеного споживання, і для компенсації коливання виробництва і цін» [13].

У 80–90-х роках відбувається розширення поняття «продовольча безпека» завдяки включенню до нього економічної та фізичної доступності продуктів харчування. У 80-ті роки ХХ століття завдяки «зеленій революції» виробництво продовольства значно виросло, але все одно не все населення має доступ до продуктів харчування. Постало питання щодо забезпечення населення навіть в тих випадках, коли людина залишилась без роботи або допомоги по безробіттю, і вона не може купити собі їжу. Яскравим прикладом стала ситуація в Бангладеш в 1974 році, коли країна мала достатній рівень забезпеченості продовольства на душу населення, але високий рівень регіонального безробіття, викликаний повинню та високими цінами на продовольство, призвів до голоду. У 1983 році ФАО було уточнено визначення поняття продовольчої безпеки, а саме: «продовольча безпека — це гарантованість того, що всі люди в будь-який час будуть мати фізичний і економічний доступ до основних продуктів харчування, які вони потребують» [13]. Таким чином, за 40 років поняття «продовольча безпека» суттєво трансформувалося та вже враховувало не просто доступ населення до продовольства, а фізичний та економічний доступ кожного до продуктів харчування.

Сучасний етап починається у 90-х рр. ХХ століття і триває досі. Згідно з опублікованими результатами дослідженням ЮНІСЕФ у 1990 р., було встановлено залежність рівня харчування населення від соціальних факто-

рів: рівня медичних послуг, умов навколишнього середовища та умов побуту [13]. На початку XXI ст. починаються дослідження нової проблеми в сфері продовольчої безпеки — ожиріння. Дослідження Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) в 2016 році демонструють те, що близько 13% дорослого населення планети страждають від ожиріння, 340 млн. дітей та підлітків у віці від 5 до 19 років страждають надлишковою вагою або ожирінням [3]. Дані свідчать про те, що для цього етапу головним акцентом є необхідність забезпечення населення безпечним та якісним продовольством.

У 2008 році ЮНІСЕФ опублікували наступне визначення: «продовольча безпека та безпека харчування досягаються тоді, коли належна їжа (за кількістю, якістю, безпекою, соціально-культурної прийнятності) є і доступна для всіх людей в будь-який час й відповідно використовується та засвоюється ними для ведення здорового і активного способу життя» [13]. В даному визначенні увагу зосереджено не тільки на доступності та стабільності продуктів харчування, а й на якості продуктів та можливості засвоєння з них поживних речовин, мікро- та макроелементів.

Таким чином, з 1945 року і до сьогодні визначення терміну «продовольча безпека» змінилось, розширилось та трансформувалось. Наразі поняття постійно трансформується і визначення поняття враховує ситуацію, яка складається на короткі проміжки часу.

На сьогодні, проблема забезпечення достатнім рівнем продовольства населення знаходиться у центрі уваги не тільки міжнародних організацій і національних комітетів продо-

вольчої безпеки, а й також окремих авторів, які проводять дослідження в цьому напрямку.

Так, В. Є. Гринишин зазначає, що продовольча безпека — «це стан економіки країни, за якого уможливується захищеність життєво важливих інтересів людини, громади, регіону і держави в частині гарантування фізичної, економічної та соціальної доступності, безпечності та якості продуктів харчування, стабільності продовольчого забезпечення населення та продовольчого суверенітету» [4, с. 40]. Гамід Надір-огли Алішов наголосив, що продовольча безпека — «це стан, за якого у людей в будь-який час є фізичний, соціальний та економічний доступ до продовольства (в достатній кількості і достатній харчовій цінності), що відповідає потребам їх раціону харчування для здорового та активного життя...» [1, с. 167]. Фахівці Національного інституту стратегічних досліджень стверджують, що продовольча безпека — «це стан забезпечення населення продовольством на рівні, що гарантує кожному громадянину можливість повноцінного раціонального харчування якісними продуктами, задоволення дієтичних і специфічних смакових потреб населення» [4, с. 35]. В Докладі «Положення справ в області продовольчої безпеки та харчування у світі 2018» вказано те, що продовольча безпека — «це стан, коли для всіх людей забезпечена наявність постійного фізичного, соціального та економічного доступу до достатньої кількості їжі, яка дозволяє задовольнити їх харчові потреби та смакові вподобання для ведення активного та здорового способу життя» [5].

Поняття «продовольча безпека» в кожній країні трактується по-різному (табл. 1).

Таблиця 1

**Визначення поняття «продовольча безпека» в країнах
(складено автором на основі [10, 11, 14, 16, 17, 21, 22])**

Поняття «продовольча безпека»	Країна	Джерело
«це реалізація загального права на регулярний та постійний доступ до якісного харчування в достатній кількості без перешкоди доступу до інших основних благ на підставі засобів, що сприяють зміцненню здоров'я, забезпечують повагу до культурного різноманіття та є раціональними з соціальної, економічної та екологічної точок зору»	Бразилія	22
«це стан і заходи з виробництва продовольства для держави та приватних осіб, що є доступним, достатнім як за кількістю, так і якістю, безпечним, різноманітним, поживним, поширеним»	Індонезія	16
«стан економіки держави, при якій забезпечується продовольча незалежність, гарантується фізичний та економічний доступ для кожного громадянина країни продуктами харчування...необхідними для активного та здорового способу життя»	Росія	21

Продовження таблиці 1

Поняття «продовольча безпека»	Країна	Джерело
«стан економіки держави, яке забезпечує продовольчу незалежність країни та гарантує фізичний і економічний доступ населення до харчових продуктів, які відповідають нормам охорони здоров'я»	Вірменія	10
«стан економіки, при якому ... кожному жителю по всій території країни гарантується доступ до продовольства в кількості, необхідній для активного та здорового образу життя»	Білорусь	17
«право кожної людини на безпечні продукти харчування»	Молдова	14
«стан економіки держави, при якому забезпечується необхідний рівень виробництва життєво важливих продуктів харчування, а також гарантується доступ населення до продовольства в кількості, необхідній для активного та здорового життя»	Туркменістан	11
«комплекс як загальнотеоретичних підходів до розуміння продовольчої безпеки, так і економічних й юридичних засобів її досягнення, що сприяє забезпеченню безпеки та якості продуктів харчування, гарантуванню прав споживачів і дотриманню процедур врегулювання конфліктних ситуацій зі споживачами»	Німеччина	22
«умова, за якої продовольство не може заподіяти шкоди споживачеві під час приготування чи споживання їжі»	Філіппіни	16

Визначення, продемонстровані в табл. 1, свідчать про те, що в різних країнах поняття «продовольча безпека» має різне визначення. Наприклад, продовольча безпека в Туркменістані передбачає доступ населення до продовольства в кількості, необхідній для активного та здорового життя, в той час як в Німеччині вже звертається увага не тільки на доступ населення до продуктів харчування, а й на якість продуктів харчування та на права споживачів.

Тобто, це означає, що на поняття «продовольча безпека» впливає рівень розвитку країни.

Аналіз досліджень визначення поняття «продовольча безпека» дозволяють встановити окремі підходи до його визначення.

Сучасні поняття, продемонстровані в табл. 2, підтверджують незамінність ефективної політики забезпечення рівня продовольства як високорозвиненим країнам, так і країнам, що розвиваються.

Таблиця 2

Сучасні визначення продовольчої безпеки за підходами (систематизовано автором на основі даних [2, 15, 18, 20])

Вид підходу	Визначення продовольчої безпеки	Автор
Системний підхід	«важливий складовий елемент національної державної безпеки, який характеризує економічну стійкість та політичну незалежність існуючої системи, її здатність забезпечувати первинні потреби своїх громадян без збитку національно-державним інтересам»	Бабенко А.А. [20, с.47]
	«стан, коли всі громадяни мають право отримати безпечний, особисто прийнятний, поживний склад продуктів харчування за рахунок створення стійкої продовольчої системи, яка максимізує здоровий спосіб життя та рівний доступ для всіх до продуктів харчування»	Громадська організація з питань здоров'я Британської Колумбії [2, с.45]
	«структурована та системна категорія, що характеризує економічні відносини стосовно продовольчого споживання та якості харчування на різних рівнях людської спільноти»	О.І. Гойчук [15, с.14]
Комплексний підхід	«комплекс заходів, спрямованих на захист власного виробництва продуктів харчування»	М. Трейсі [18, с.94]
	«стан економіки, ... здатність держави (суспільства) забезпечувати економічну та фізичну доступність для всього населення життєво важливих продуктів харчування в обсягах, якості й асортименті, достатніх для розширеного	В. Шкаберін [2, с.42]

Продовження таблиці 2

Вид підходу	Визначення продовольчої безпеки	Автор
Комплексний підхід	відтворення кожної особи у звичних умовах і мінімально необхідних для підтримки здоров'я та працездатності в надзвичайних продовольчих ситуаціях»	В. Шкаберін [2, с.42]
	«здатність держави забезпечити населення належним рівнем споживання продовольчих товарів, застосовуючи, разом з агроекономічним потенціалом всі наявні в державі виробничі, фінансові ресурси, політичні можливості та інші фактори»	В.Добросоцький [2, с.43]
Процесний підхід	«це стабільний у часі і просторі процес безперервного забезпечення всього населення країни різноманітними якісними продуктами харчування в обсягах, необхідних для здорового способу життя»	Березін О.В. [20, с.46]
	«це безперешкодний процес забезпечення всіх верств населення високоякісними продуктами харчування згідно з медичними науково обґрунтованими нормами з урахуванням сформованого платоспроможного попиту й доступних цін, що характеризує рівень та якість життя населення...»	Тернавська І.Б. [20, с.47]
	«стан, коли гарантування поставок і розподілу продовольства здійснюється для всіх соціальних груп і окремих осіб»	П. Ютінг та С. Барраклот [2, с.45]

Висновки.

1. При проведенні дослідження встановлено, що проблема продовольчої безпеки є актуальною на сучасному рівні розвитку світової економіки. Трансформація сутності поняття здійснюється під впливом динаміки рівня життя населення, економічного та соціального розвитку держав, продовольчих криз та війн. Тому поняття «продовольчої безпеки» не є усталеним, так як постійно зазнає змін та розширень.

2. Еволюція поняття «продовольча безпека» включає 4 періоди: 1 період — 40–60 рр. ХХ ст., 2 період — 70–80 рр. ХХ ст., 3 період — 80–90 рр. ХХ ст., 4 період — від 90х років ХХ ст. і до сьогодні.

3. Визначення поняття «продовольча безпека» для країн з високим рівнем економіки та низьким рівнем економіки має відмінності, а саме: для розвинутих країн має значення якість продовольства, а не тільки доступність харчування.

4. Сучасні автори розглядають різноманітні аспекти продовольчої безпеки, включаючи: медичні норми, поживні речовини, якість, смакові вподобання та раціональне споживання.

Об'єктивне визначення поняття продовольчої безпеки дозволяє розробити більш ефективну політику управління розвитком національної економіки.

Список літератури

1. Алішов Гамід Надір-огли. Продовольча безпека України та чинники, що формують її рівень. *Економіка та управління національним господарством*. 2017. Вип. 13. С. 164–168. URL : https://economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/27.pdf (дата звернення 11.12.2021).

2. Бабич М. М. Продовольча безпека України: теорія, методологія, практика: дис. ... д-ра екон. наук. Миколаїв, 2019. URL : https://www.mnau.edu.ua/files/spec_vchen_rad/d_38_806_01/dis_babych.pdf (дата звернення 01.12.2021).

3. Всесвітня організація охорони здоров'я URL : <https://www.who.int/ru/news-room/factsheets/detail/obesity-and-overweight> (дата звернення 09.12.2021).

4. Гринишин В. Є. Формування системи продовольчої безпеки України. : дис. ... канд. екон. наук. 2021. URL : http://znau.edu.ua/images/public_document/2021/04/дисертація_Гринишин_В.Є..pdf (дата звернення 29.11.2021).

5. Доклад «Положення справ в області продовольчої безпеки та харчування у світі 2018». URL : https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Русский___Положение_дел_в_области_продовольственной_безопасности_и_питания_в_мире_2018.pdf (дата звернення 11.12.2021).

6. Доклад Всесвітньої продовольчої конференції (ООН). Нью-Йорк. 1975. URL : https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&e src=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjrruu_3tf0AhWN14sKHUwiBoEQF noEсAYQAQ&url=https%3A%2F%2Fdigitallibrary.un.org%2Frecord%2F707020%2Ffiles%2FA_10019RU.pdf&usg=AOvVaw2e4NPqBtrE0fOhD yNjODoq (дата звернення 09.12.2021).
7. Доклад Комітету із всесвітньої продовольчої безпеки. 39 сесія. Рим, Італія. 15–20 жовтня 2012р.
8. Доклад Комітету із всесвітньої продовольчої безпеки. 44 сесія. Рим, Італія. 9–13 жовтня 2017 р. URL : <https://www.fao.org/3/mt648r/mt648r.pdf> (дата звернення 11.12.2021).
9. Загальна декларація прав людини, 1948 р. URL : <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (дата звернення 10.12.2021).
10. Закон Республіки Вірменія «Про забезпечення продовольчої безпеки» від 05.06.2002 р. №3Р-338 URL : http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=22406 (дата звернення 10.12.2021).
11. Закон Туркменістану «Про продовольчу безпеку» від 15.06.2000 р. №29-П. URL : http://www.base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3176 (дата звернення 09.12.2021).
12. Закон України «Про продовольчу безпеку». URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=8370-1&skl=7 (дата звернення 08.12.2021).
13. Залізнюк В. П. Еволюція поняття та підходів до виміру продовольчої безпеки. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2016. № 8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1249> (дата звернення 01.12.2021).
14. Конституція Республіки Молдова від 29.07.1994 р. URL : http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3249 (дата звернення 10.12.2021).
15. Курляк М. Д. Формування системи національної продовольчої безпеки України. Монографія. Львів, 2018. URL : http://nbuviar.gov.ua/images/dorobku_partneriv/Formuvannia%20systemy%20natsionalnoi%20prodovolchoi%20bezpeky%20Ukrainy.pdf (дата звернення 02.12.2021).
16. Лушпаєв С. О. Поняття продовольчої безпеки за законодавством зарубіжних держав. 2015. Вип. 3 С.135–142. URL : https://dSPACE.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/9577/1/Lushpaev_135-142.pdf (дата звернення 06.12.2021).
17. Постанова Міністрів Республіки Білорусь «Про Доктрину національної продовольчої безпеки Республіки Білорусь до 2030р.». №962. 2017. URL : <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=C21700962> (дата звернення 10.12.2021).
18. Румик І. І. Продовольча безпека в умовах комплементарності національної економіки : авт. дис. ... д-ра екон. наук.. Київ. 2020. URL : https://library.krok.edu.ua/media/library/category/disertatsiji-avtoreferati-vidguki/rumik_2020-disertatsija.pdf (дата звернення 28.11.2021).
19. Стариченко Є. М. Продовольча безпека країни як соціально-економічна категорія. *Агросвіт*. 2018. №13. С.42–48. URL : http://www.agrosvit.info/pdf/13_2018/7.pdf (дата звернення 29.11.2021).
20. Тернавська І. Б. Дефініція категорії продовольча безпека та її еволюція. *Економічна наука. Економіка та держава*. 2015. №7. URL : http://www.economy.in.ua/pdf/7_2015/12.pdf (дата звернення 01.12.2021).
21. Указ Президента РФ №120 від 30.01.2010р. «Про затвердження Доктрини продовольчої безпеки РФ». URL : <http://www.kremlin.ru/acts/bank/30563> (дата звернення 10.12.2021).
22. Фера-Клемонца О. Ю. Зарубіжний досвід регулювання продовольчого забезпечення. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2018. Вип. 5 (133). С. 44–53. URL : [http://ird.gov.ua/sep/sep20185\(133\)/sep20185\(133\)_044_Fera-KlemontsaOYu.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20185(133)/sep20185(133)_044_Fera-KlemontsaOYu.pdf) (дата звернення 10.12.2021).

References

1. Alishov, H. N.-ohly (2017). *Prodovolcha bezpeka Ukrayiny ta chynnyky, shcho formuyutyiyi riven* [Food security of Ukraine and the factors that shape its level]. *Ekonomika ta upravlinnya natsionalnym hospodarstvom* [Economics and management of the national economy], no. 13, pp.164–168. Available at : https://economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/27.pdf (Accessed on 11 December 2021).
2. Babych, M. M. (2019). *Prodovolcha bezpeka Ukrayiny: teoriya, metodolohiya, praktyka* [Food security of Ukraine: theory, methodology, practice. Thesis of Grand PhD in Economic sciences], 515 p. Available at : <https://www.mnau.edu.ua/files/>

spec_vchen_rad/ d_38_806_01/dis_babych.pdf (Accessed on 1 December 2021).

3. *Vsesvitnyia orhanizatsiia okhorony zdorovya* [World Health Organization]. Available at : <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/obesity-and-overweight> (Accessed on 9 December 2021).

4. Hrynyshyn, V. Ye. (2021). *Formuvannia systemy prodovolchoyi bezpeky Ukrainy* [Formation of the food security system of Ukraine. Thesis of PhD in Economic sciences], 220 p. Available at: http://znau.edu.ua/images/public_document/2021/04/дисертації/Дисертація_Гринишин_В.Є..pdf (Accessed on 29 November 2021).

5. *Doklad «Polozhennya sprav v oblasti prodovolchoyi bezpeky ta kharchuvannya u sviti»* (2018). [Report «Food Security and Nutrition in the World»]. Available at : https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Русский_Положение_дел_в_области_продовольственной_безопасности_и_питания_в_мире_2018.pdf (Accessed on 11 December 2021).

6. *Doklad Vsesvitnoyi prodovolchoyi konferentsiyi* (OON) (1975). [Report of the World Food Conference (UN)]. New York. Available at: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&src=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjrp_u_3tf0AhWNI4sKHUwiBoEQFnoECAyQAQ&url=https%3A%2F%2Fdigitallibrary.un.org%2Frecord%2F707020%2Ffiles%2FA_10019RU.pdf&usq=AOvVaw2e4NPqBtrE0fOhDyNjODoq (Accessed on 9 December 2021).

7. *Doklad Komitetu iz vsesvitnoyi prodovolchoyi bezpeky* (2012). [Report of the Committee on World Food Security]. Italy, Rome.

8. *Doklad Komitetu iz vsesvitnoyi prodovolchoyi bezpeky* (2017). [Report of the Committee on World Food Security]. Italy, Rome. Available at: <https://www.fao.org/3/mt648r/mt648r.pdf> (Accessed on 11 December 2021).

9. *Zahalna deklaratsiia prav lyudyny* (1948). [Universal Declaration of Human Rights]. Available at: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (Accessed on 10 December 2021).

10. *Zakon Respubliki Virmeniya «Pro zabezpechennya prodovolchoyi bezpeky» vid 05.06.2002 №3P-338* [Law of the Republic of Armenia «On Ensuring Food Security» of 5 June 2002 №3P-338]. Available at: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=22406 (Accessed on 10 December 2021).

11. *Zakon Turkmenistanu «Pro prodovolchu bezpeku» vid 15.06.2000 №29-II*. [Law of Turkmenistan «On Food Security» of 15 June 2000 № 29–II]. Available at: http://www.base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3176 (Accessed on 9 December 2021).

12. *Zakon Ukrainy «Pro prodovolchu bezpeku»* [Law of Ukraine «On Food Security»]. Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=8370-1&skl=7 (Accessed on 8 December 2021).

13. Zaliznyuk, V. P. (2016). *Evolutsiia ponyattya ta pidkhodiv do vymiru prodovolchoyi bezpeky* [Evolution of the concept and approaches to measuring food security]. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok* [Public administration: improvement and development], no. 8. Available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1249> (Accessed on 1 December 2021).

14. *Konstitutsiia Respubliki Moldova* vid 29.07.1994 [Constitution of the Republic of Moldova of 29 July 1994]. Available at : http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=3249 (Accessed on 10 December 2021).

15. Kurlyak, M. D. (2018). *Formuvannia systemy natsionalnoyi prodovolchoyi bezpeky Ukrainy* [Formation of the national food security system of Ukraine] Available at: http://nbuviap.gov.ua/images/dorobku_partneriv/Formuvannia%20systemy%20natsionalnoi%20prodovolchoi%20bezpeky%20Ukrainy.pdf (Accessed on 2 December 2021).

16. Lushpayev, S. O. (2015). *Ponyattya prodovolchoyi bezpeky za zakonodavstvom zarubizhnykh derzhav* [The concept of food security under the laws of foreign countries], no. 3. pp. 135–142. Available at : https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/9577/1/Lushpaev_135-142.pdf (Accessed on 6 December 2021).

17. *Postanova Ministriv Respubliki Bilorus «Pro Doktrynu natsionalnoyi prodovolchoyi bezpeky Respubliki Bilorus do 2030 № 962»* (2017). [Resolution of the Ministers of the Republic of Belarus «On the Doctrine of National Food Security of the Republic of Belarus until 2030 no 962»]. Available at : <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=C21700962> (Accessed on 10 December 2021).

18. Rumyk, I. I. (2020). *Prodovolcha bezpeka v umovakh komplementarnosti natsionalnoyi ekonomiky* [Food security in the conditions of complementarity of the national economy. Thesis of PhD in Eco-

onomic sciences]. 580 p. Available at: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/disertatsiji-avtoreferati-vidguki/rumik_2020-disertatsija.pdf (Accessed on 28 November 2021).

19. Starychenko, Ye. M. (2018). *Prodovolcha bezpeka krayiny yak sotsialno-ekonomichna katehoriya* [Food security of the country as a socio-economic category]. *Ahrosvit* [Agroworld], no. 13. pp. 42–48. Available at: http://www.agrosvit.info/pdf/13_2018/7.pdf (Accessed on 29 November 2021).

20. Ternavska, I. B. *Definitsiya katehoriyi prodovolcha bezpeka ta yiyi evolyutsiya* [Definition of food security and its evolution]. *Ekonomichna nauka. Ekonomika ta derzhava* [Economics. Economy and state], no. 7. Available at: http://www.economy.in.ua/pdf/7_2015/12.pdf (Accessed on 1 December 2021).

Objective. *The objective of the present article is to define conceptual approaches to the concept of «food security» and to establish its evolution.*

Methods. *The theoretical basis of the study are the works of domestic and foreign scientists, international organizations and national committees on approaches to defining the concept of «food security» and its evolution. To achieve the objectives and goals, the following research methods were used: the method of theoretical generalization and comparison — to characterize the various definitions of «food security», induction and deduction — to form approaches to defining the concept of «food security», analysis and synthesis — to determine periods of evolution of the concept of «food security», graphical and tabular methods — to visualize the material of the study.*

Results. *The article describes the theoretical provisions for revealing the essence of the concept of «food security» by international organizations, national committees and individual authors who conduct research in this area. The evolution of the studied concept is generalized and their time periods are singled out: 1 data — 40–60 years. XX century, 2 data — 70–80s. XX century, 3 data — 80–90 years. XX century, 4 data — from the 90s of the XX century and to this day.*

The definition of the concept of «food security» in different countries is analyzed and it is established that countries of different levels of development interpret the studied concept differently. Conceptual approaches to the definition of «food security» are proposed such as systemic, complex and process.

Key words: *food security, national security, population growth, Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), hunger, obesity, food.*

21. *Ukaz Prezidenta RF № 120 vid 30.01.2010 «Pro zatverdzhennya Doktryny prodovolchoyi bezpeky RF»* [Decree of the President of the Russian Federation no. 120 of 30 January 2010 «On approval of the Doctrine of Food Security of the Russian Federation»]. Available at: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/30563> (Accessed on 10 December 2021).

22. Fera-Klemontsa. O. Yu. (2018). *Zarubizhnyy dosvid rehulyuvannya prodovolchoho zabezpechennya* [Foreign experience in food security regulation]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrayiny* [Socio-economic problems of the modern period of Ukraine], no. 5 (133), pp. 44–53. Available at: [http://ird.gov.ua/sep/sep20185\(133\)/sep20185\(133\)_044_Fera-KlemontsaOYu.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20185(133)/sep20185(133)_044_Fera-KlemontsaOYu.pdf) (Accessed on 10 December 2021).

Надійшла до редакції 21.12.2021

ЕКОНОМІКА ТОРГІВЛІ ТА ПОСЛУГ

DOI : 10.33274/2079-4762-2021-50-2-39-50

JEL : C19, O18, R11, R15

УДК 005.585:330.35(477.52/.6)(045)

Іванова Н. С.,
д-р екон. наук, доцентДонецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: ivanova@donnuet.edu.ua**Бочарова Ю. Г.,**
д-р екон. наук, доцент

e-mail: bocharova@donnuet.edu.ua

Горіна Г. О.,
д-р екон. наук, професор

e-mail: gorina@donnuet.edu.ua

**ІНТЕГРАЛЬНА ОЦІНКА ІНФРАСТРУКТУРНОГО РОЗВИТКУ ДОНЕЦЬКОГО
ЕКОНОМІЧНОГО РЕГІОНУ: ІННОВАЦІЇ, ТРАНСПОРТ, ТУРИЗМ****Ivanova N. S.,**
Grand PhD of Economic Sciences,
Associate ProfessorMykhailo Tuhan-Baranovskyi Donetsk National University
of Economics and Trade, Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: ivanova@donnuet.edu.ua**Bocharova Yu. G.**
Grand PhD of Economic Sciences,
Associate Professor

e-mail: bocharova@donnuet.edu.ua

Gorina G. O.,
Grand PhD of Economic Sciences,
Professor

e-mail: gorina@donnuet.edu.ua

**INTEGRATED ASSESSMENT OF INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT
OF DONETSK ECONOMIC REGION: INNOVATION, TRANSPORT, TOURISM**

Мета. Метою даної статті є дослідження інфраструктурного розвитку Донецького економічного регіону.

Методи. Теоретичною базою дослідження виступають досягнення зарубіжних та вітчизняних науковців щодо підходів та методів інтегральної оцінки. Для досягнення поставленої мети було використано наступні методи дослідження: метод стандартизації (нормування) — для приведення вихідних даних до єдиного формату; метод таксономії для здійснення комплексного аналізу показників інфраструктурного розвитку досліджуваного регіону та розрахунку інтегрального показника; графічний та побудови аналітичних таблиць — для наочного відображення результатів дослідження.

Результати. Встановлено, що за результатами 2019 року Донецька область відноситься до проблемних регіонів за рівнем туристичної інфраструктури. Луганська область значно поступається регіонам України за всіма напрямками, про що свідчать інтегральні показники. Результати проведених розрахунків дозволяють стверджувати, що Донецька область належить до категорії проблемних, так як комплексний показник інфраструктури конкурентних переваг не перевищує значення 0,5 та коливається у межах 0,35–0,44 пунктів, але спостерігається тенденція до зростання. Інфраструктура Луганської області є найгіршою серед областей України і стабільно погіршується. В подальших дослідженнях доцільним є формування моделі інфраструктури конкурентних переваг Донецького економічного регіону.

Ключові слова: інтегральний показник, інфраструктурний розвиток, туристична інфраструктура, транспортна інфраструктура, інноваційна інфраструктура, Донецький економічний регіон.

Постановка проблеми. Відновлення територіальної цілісності країни, деокупація та реінтеграція тимчасово окупованих територій До-

нецького економічного регіону (у Донецькій та Луганській областях) — одна з ключових стратегічних задач, що стоїть перед Україною. Роз-

будова нової сучасної конкурентоспроможної економіки на сході країни є передумовою для поступової реінтеграції тимчасово окупованих територій [1]. Зважаючи на ключову роль виробництва у генеруванні попиту на інновації, акцент на виробничій сфері матиме вирішальне значення у відновленні економіки Донецької та Луганської областей, в яких будуть сформовані території пріоритетного розвитку, промислові, агровиробничі, інфраструктурні та туристичні кластери, інноваційні центри. В умовах дестабілізації економіки Донецького регіону все більше набуває актуальності питання забезпечення її конкурентоспроможності через формування набору конкурентних переваг в сфері інновацій, транспорту, туризму. Інтегральна оцінка інфраструктурного розвитку Донецького економічного регіону дозволяє виявити наявні та потенційні конкурентні переваги, комплексно оцінити рівень інфраструктури досліджуваного регіону.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

В економічній літературі існує достатня кількість наукових праць, які присвячені інфраструктурі Донецького економічного регіону та його складових як одного найбільш промислових але і найбільш консервативних регіонів країни. За твердженням Н. І. Дрокіної Донецький регіон, володіючи туристичним потенціалом, ще до окупації частини територій мав порівняно нерозвинену туристичну інфраструктуру, що не дозволяло істотно збільшити розвиток іноземного туризму й залучати туристів з інших регіонів України й світу. Матеріальна база туризму потребувала реконструкції, істотного розширення мережі туристичних об'єктів і послуг [2].

Результати діагностики основних показників діяльності суб'єктів туристичної інфраструктури Донецького економічного регіону представлено в [3, 4], на підставі яких автори встановили ключові тенденції їх розвитку: суттєве зменшення як загальної кількості суб'єктів туристичної діяльності Донецького економічного регіону, так і їх кількості у Донецькій області при сталому збільшенні відповідних суб'єктів у Луганській області; суттєве скорочення кількості туроператорів та туристичних агентів у Донецькій області та Донецькому економічному регіоні на тлі суттєвого збільшення кількості туристичних агентів у Луганській області за повної відсутності на її території туристичних операторів тощо.

Ю. Г. Бочарова визначає, що у 2013–2019 рр. забезпечуюча складова інноваційної інфраструктури Донецького економічного регіону зазнала суттєвих як кількісних, так і якісних змін, які здебільшого мали негативний характер та знайшли прояв у зменшенні кількості структурних елементів забезпечуючої складової інноваційної інфраструктури Донецького економічного регіону, що закономірно позначилося на внеску Донецького економічного регіону у розвиток забезпечуючої складової інноваційної інфраструктури України; змінах у структурі забезпечуючої складової інноваційної інфраструктури Донецького економічного регіону [5, 6].

Г. О. Горіна за результатами аналізу статистичних показників, що характеризують діяльність підприємств транспорту та транспортної інфраструктури Донецького економічного регіону встановила базові тенденції їх розвитку, в т.ч скорочення експлуатаційної довжини залізничних колій загального користування та довжини автомобільних доріг загального користування за Донецьким економічним регіоном в цілому; повільне зменшення кількості автозаправних станцій Донецького економічного регіону; стале зменшення кількості відправлення пасажирів залізничним транспортом загального користування та перевезення пасажирів автомобільним транспортом (автобусами) по Донецького економічного регіону в цілому та окремо по Донецькій та Луганській областям [7].

Аналіз проблем економічного розвитку Донецької та Луганської областей представлено у відповідному діагностичному звіті в рамках проєкту UA2002 — Економічна трансформація Донбасу / Donbas Economic Transformation Strategy Support [8].

В аналітичному звіті «Стан та перспективи розвитку інфраструктури регіонів України» [8] представлено аналіз підсистем інфраструктури регіону та визначено, що підсистемами інфраструктури Донецької області, які потребують найбільшої уваги є транспортна, екологічна та підсистема житлово-комунального господарства [9]. В Луганській області найбільшої уваги потребують підсистеми, в яких накопичено багато не вирішених проблем, і їх розв'язання потребує негайного втручання. До них відносяться підсистеми житлово-комунального господарства із великими відсотком зносу та екологічна підсистема з

проблемами шахтних відвалів та викидах забруднюючих речовин в атмосферу, по яких область займає третє місце по Україні [9].

Отже, інфраструктура Донецького економічного регіону є проблемою, яка досліджується достатньою кількістю і науковців і практиків. Але через відсутність комплексного підходу оцінки та моделювання інфраструктури регіонів виникає потреба в застосуванні інтегрального оцінювання.

Метою статті є дослідження інфраструктурного розвитку Донецького економічного регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. За результатами попередніх досліджень [3–7, 10] встановлено, що Донецький економічний регіон представлено двома областями: Донецька та Луганська області, саме показники інфраструктурного розвитку цих областей і є об'єктами даного дослідження.

Окрім того, результати попередніх досліджень та робочі гіпотези науково-дослідної теми «Формування інфраструктури конкурентних переваг України: концептуальні засади та стратегічні моделі (на прикладі Донецького економічного регіону)» дозволяють стверджувати, що транспортна, туристична та інноваційна інфраструктури можуть стати формуючими інфраструктури конкурентних переваг Донецького економічного регіону.

Показниками інфраструктурного розвитку, за якими здійснено дослідження є наступні (умовні позначення):

- 1) Інноваційна інфраструктура [5, 6]:
  - бізнес-інкубатори, од. (I_1);
  - технопарки та індустріальні парки, од. (I_2);
  - інвестиційні фонди і компанії, од. (I_3);
  - інноваційні фонди і компанії, од. (I_4);
  - інформаційно-консультативні установи, од. (I_5);
  - об'єкти інфраструктури створені за участі місцевих органів влади, од. (I_6);
  - координаційні ради, од. (I_7).
- 2) Транспортна інфраструктура [7]:
  - тролейбусні машини, од. (Tr_8);
  - автозаправні станції, од. (Tr_9);
  - експлуатаційна довжина залізничних колій загального користування, км (Tr_{10});
  - довжина автомобільних доріг загального користування, тис.км (Tr_{11});
  - довжина тролейбусних ліній загального користування, км (Tr_{12});

— довжина трамвайних колій загального користування, км (Tr_{13}).

3) Туристична інфраструктура [3]:

- кількість туроператорів та турагентів, од. (Ts_{14});
- кількість туристичних пакетів, реалізованих туроператорами та турагентами, од. (Ts_{15});
- вартість туристичних пакетів, реалізованих туроператорами та турагентами, тис. грн. (Ts_{16});
- кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування, осіб (tTs_{17});
- кількість колективних засобів розміщування, од. (Ts_{18}).

Система показників, що характеризують стан транспортної, інноваційної та туристичної інфраструктури регіонів України за 2019 рік представлено в табл. 1.

У якості бази для такого аналізу пропонується використати метод таксономії, який дозволяє у вигляді інтегральних показників рівня розвитку узагальнити ефективність використання економічних (фінансових, матеріальних та трудових) ресурсів.

Головною метою використання методу таксономії є побудова узагальнюючої оцінки складного об'єкта або процесу. Таксономічний показник розраховується за класичним алгоритмом таксономічного аналізу [11], який містить наступні етапи:

- формування матриці спостережень (таблиця вихідних даних);
- стандартизація значень елементів матриці спостережень;
- ідентифікація вектора-еталона;
- визначення відстані між окремими спостереженнями і вектором-еталоном;
- розрахунок таксономічного коефіцієнту розвитку.

Задля нейтралізації різної природи й розмірності значень показників необхідно провести процедуру стандартизації, яка здійснюється за наступною формулою [12]:

$$XS_{ij} = \frac{X_{ij} - \bar{X}_i}{S_i}, \quad (1)$$

де XS_{ij} — стандартизоване значення i -го показника j -ої групи показників; X_{ij} — вихідне значення i -го показника j -ої групи показників; $\bar{X}_i$ — середнє значення i -го показника; S_i — середньоквадратичне відхилення i -го показника.

Таблиця 1

Вихідні дані для розрахунку таксономічного показника інфраструктурного розвитку регіонів України: інновації, транспорт, туризм, 2019 р.

Області	Інноваційна інфраструктура										Транспортна інфраструктура										Туристична інфраструктура									
	I ₁	I ₂	I ₃	I ₄	I ₅	I ₆	I ₇	I ₈	Tr ₉	Tr ₁₀	Tr ₁₁	Tr ₁₂	Tr ₁₃	Ts ₁₄	Ts ₁₅	Ts ₁₆	Ts ₁₇	Ts ₁₈	Ts ₁₉											
Вінницька	0	4	48	33	457	2	34	172	294	1074	9,5	87	44	79	12098	12177	24275	23499	21											
Волинська	2	0	0	0	1	9	15	55	166	593	6,2	109	0	70	4401	4471	8872	28323	61											
Дніпропетровська	7	1	1	0	10	40	39	246	526	1554	9,2	481	381	431	36603	37034	73637	151077	106											
Донецька	3	9	237	121	599	1	19	142	261	936	8,1	231	127	82	9328	9410	18738	73285	88											
Житомирська	1	2	7	8	257	2	29	122	236	1016	8,6	102	17	59	5031	5090	10121	17719	19											
Закарпатська	2	0	27	22	117	0	0	0	266	602	3,4	188	0	72	7188	7260	14448	47266	59											
Запорізька	6	0	20	2	15	5	27	52	314	988	7,0	66	94	147	19019	19166	38185	92794	133											
Івано-Франківська	3	2	0	0	78	3	20	65	173	494	4,1	44	0	104	56767	56871	113638	123876	64											
Київська	5	8	10	4	88	6	38	25	491	844	8,7	53	0	220	21307	21527	42834	189169	96											
Кіровоградська	0	1	0	12	47	30	26	41	184	889	6,3	74	0	57	3918	3975	7893	19266	37											
Луганська	0	0	0	0	13	0	4	46	96	545	4,4	130	0	37	1769	1806	3575	6600	11											
Львівська	1	3	2	0	22	13	32	92	351	1263	8,4	58	82	265	69155	69420	138575	229963	130											
Миколаївська	2	0	14	0	62	0	0	61	254	706	4,8	150	70	89	5741	5830	11571	72898	103											
Одеська	0	0	0	0	0	20	1	173	386	1033	8,3	124	198	194	18405	18599	37004	138618	187											
Полтавська	4	6	62	35	615	0	32	147	312	852	8,9	61	0	124	8512	8636	17148	87745	44											
Рівненська	1	1	24	2	10	0	21	86	149	578	5,2	103	0	102	8268	8370	16638	12779	18											
Сумська	5	0	5	2	21	6	26	72	167	703	7,2	86	28	85	7334	7419	14753	27160	21											
Тернопільська	3	0	10	0	18	0	17	60	176	564	5,0	263	0	65	3168	3233	6401	15609	15											
Харківська	1	18	142	2	328	0	15	214	496	1520	9,7	97	217	234	24854	25088	49942	80153	73											
Херсонська	3	1	19	9	1	0	23	51	238	453	5,0	100	0	54	6928	6982	13910	66506	88											
Хмельницька	1	2	0	1	151	3	27	126	204	738	7,2	127	0	63	5893	5956	11849	49591	31											
Черкаська	3	0	1	38	5	11	26	93	264	590	6,1	87	0	99	8739	8838	17577	52433	55											
Чернівецька	1	1	2	2	26	2	13	97	180	413	2,9	111	0	55	4259	4314	8573	11024	13											
Чернігівська	0	0	0	0	4	2	24	103	167	851	7,7	0	0	57	6754	6811	13565	34354	24											

На наступному етапі визначається еталонне значення для всіх показників при розподілі їх на стимулятори, кількісне зростання яких позитивно впливає на ефективність функціонування, і дестимулятори, низьке значення яких є кращим для інфраструктурного розвитку регіонів. Серед показників-стимуляторів доцільно вибрати показники із максимальним за аналізований період значенням, а показників-дестимуляторів — із мінімальним. Всі показники в даному дослідженні (I_1-I_7 , Tr_8-Tr_{13} , $Ts_{14}-Ts_{18}$) є стимуляторами, адже їх збільшення сприяє збільшенню результативного показника — індикатору інфраструктурного розвитку.

Еталонне значення за відповідним показником пропонуємо визначити як певну

конкурентну перевагу в цій зоні перед іншими регіонами. За результатами визначення еталонних показників встановлено, що за результатами 2019 року Дніпропетровська область є еталоном за дев'ятьма показниками із дев'ятнадцяти (47%): бізнес-інкубатори (I_1), об'єкти інфраструктури створені за участі місцевих органів влади (I_6), координаційні ради (I_7), троллейбусні машини (Tr_8), автозаправні станції (Tr_9), експлуатаційна довжина залізничних колій загального користування (Tr_{10}), довжина троллейбусних ліній загального користування (Tr_{12}), довжина трамвайних колій загального користування (Tr_{13}), кількість туроператорів та турагентів (Ts_{14}), табл. 2.

Донецька область є еталоном за такими показникам інноваційної інфраструктури як

Таблиця 2

Регіони-лідери інноваційної, транспортної та туристичної інфраструктур, 2019 рік

Інноваційна інфраструктура			Транспортна інфраструктура			Туристична інфраструктура		
Показник		Лідер (еталон)	Показник		Лідер (еталон)	Показник		Лідер (еталон)
I_1	Бізнес-інкубатори	Дніпропетровська	Tr_8	Тролейбусні машини	Дніпропетровська	Ts_{14}	Кількість туроператорів та турагентів за регіонами	Дніпропетровська
I_2	Технопарки та індустріальні парки	Харківська	Tr_9	Автозаправні станції	Дніпропетровська	Ts_{15}	Кількість туристичних пакетів, реалізованих туроператорами та турагентами,	Львівська
I_3	Інвестиційні фонди і компанії	Донецька	Tr_{10}	Експлуатаційна довжина залізничних колій загального користування	Дніпропетровська	Ts_{16}	Вартість туристичних пакетів, реалізованих туроператорами та турагентами	Львівська
I_4	Інноваційні фонди і компанії	Донецька	Tr_{11}	Довжина автомобільних доріг загального користування за регіонами	Харківська	Ts_{17}	Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами	Львівська
I_5	Інформаційно-консультативні установи	Полтавська	Tr_{12}	Довжина троллейбусних ліній загального користування	Дніпропетровська			
I_6	Об'єкти інфраструктури створені за участі місцевих органів влади	Дніпропетровська	Tr_{13}	Довжина трамвайних колій загального користування	Дніпропетровська			
I_7	Координаційні ради	Дніпропетровська						

інвестиційні фонди і компанії (I_3), інноваційні фонди і компанії (I_4).

Лідером туристичної інфраструктури встановлено Львівську область, значення розвитку якої ідентифіковано як еталонні наступні показники: кількість туристичних пакетів, реалізованих туроператорами та турагентами (Ts_{15}), вартість туристичних пакетів, реалізо-

ваних туроператорами та турагентами (Ts_{16}), кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування (Ts_{17}), кількість колективних засобів розміщування (Ts_{18}).

Луганська область значно поступається еталонним значенням. Профілі конкурентних переваг областей Донецького економічного регіону представлено на рис. 1.

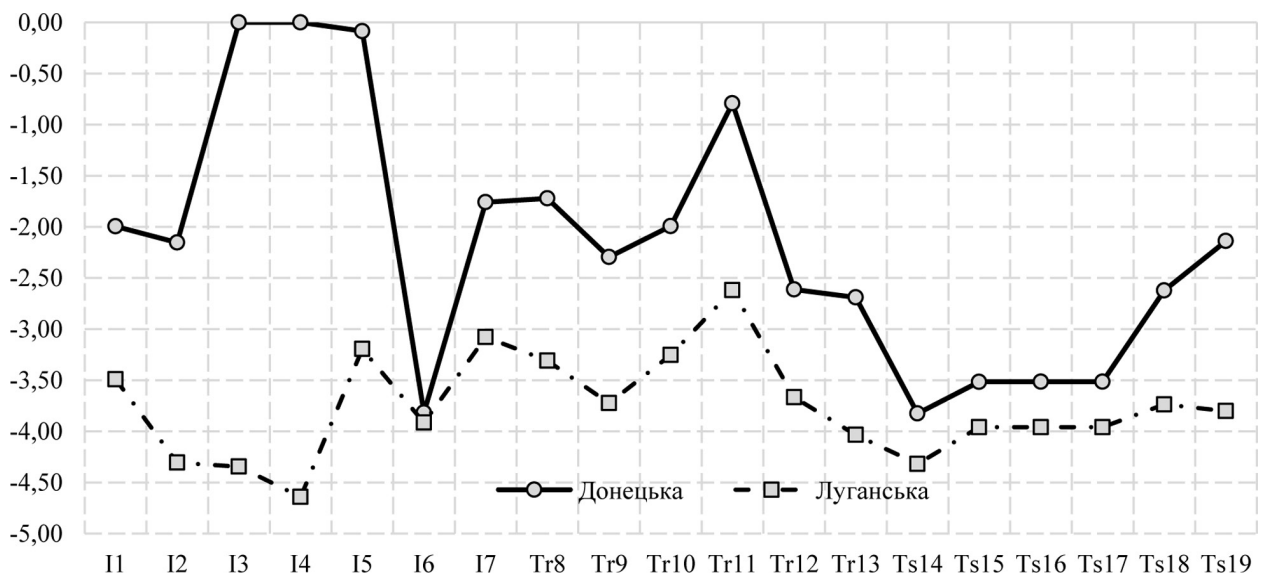

Рис. 1. Профілі інфраструктури конкурентних переваг Донецького економічного регіону: інновації, транспорт, туризм, 2019 р.

Аналіз відхилення фактичного значення показника від еталонного дозволяє визначити резерв підвищення рівня використання досліджуваного виду ресурсу. Безпосереднє визначення інтегральних показників використання ресурсів (I) здійснюється за такою формулою (2):

$$I = 1 - \frac{d_{0j}}{d_0}, \quad (2)$$

де $d_0 = \bar{d}_0 + 2S_0$;

$$\bar{d}_0 = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n d_{j0};$$

$$S_0 = \sqrt{\frac{1}{n} \sum_{j=1}^n (d_{0j} - \bar{d}_0)^2}.$$

Цей показник дозволить узагальнити основні характеристики інфраструктурного розвитку регіонів оцінити рівень інноваційної (II), транспортної (ITr) та туристичної (ITs) інфраструктури. Результати розрахунку інтегральних показників викладено у табл. 3.

Таблиця 3

Інтегральні показники інноваційної (II), транспортної (ITr) та туристичної (ITs) інфраструктури в розрізі областей України, 2017–2019 рр.

Інтегральні показники	2017			2018			2019		
	I_I	I_{Tr}	I_{Ts}	I_I	I_{Tr}	I_{Ts}	I_I	I_{Tr}	I_{Ts}
Вінницька	0,30	0,40	0,24	0,31	0,36	0,26	0,29	0,41	0,25
Волинська	0,18	0,22	0,24	0,13	0,18	0,23	0,14	0,24	0,23
Дніпропетровська	0,47	0,94	0,45	0,34	0,78	0,65	0,26	0,98	0,65
Донецька	0,41	0,53	0,23	0,34	0,42	0,31	0,53	0,50	0,31
Житомирська	0,19	0,37	0,20	0,21	0,30	0,19	0,20	0,36	0,20
Закарпатська	0,17	0,25	0,29	0,13	0,19	0,26	0,15	0,22	0,26
Запорізька	0,58	0,33	0,41	0,56	0,28	0,41	0,20	0,35	0,43
Івано-Франківська	0,22	0,12	0,49	0,26	0,09	0,53	0,17	0,17	0,57
Київська	0,39	0,27	0,33	0,43	0,23	0,49	0,28	0,29	0,50
Кіровоградська	0,30	0,23	0,18	0,21	0,19	0,20	0,21	0,25	0,20
Луганська	0,16	0,21	0,16	0,13	0,15	0,15	0,07	0,19	0,15
Львівська	0,47	0,37	0,85	0,50	0,32	0,82	0,19	0,40	0,81
Миколаївська	0,30	0,36	0,28	0,18	0,32	0,28	0,10	0,32	0,29
Одеська	0,31	0,52	0,56	0,34	0,46	0,47	0,11	0,53	0,48
Полтавська	0,34	0,30	0,25	0,29	0,25	0,29	0,38	0,34	0,30
Рівненська	0,16	0,21	0,21	0,15	0,17	0,23	0,14	0,23	0,23
Сумська	0,39	0,24	0,20	0,31	0,20	0,22	0,18	0,27	0,23
Тернопільська	0,24	0,34	0,20	0,22	0,30	0,18	0,14	0,29	0,18

Області	2017			2018			2019		
	I_I	I_{Tr}	I_{Ts}	I_I	I_{Tr}	I_{Ts}	I_I	I_{Tr}	I_{Ts}
Харківська	0,81	0,46	0,38	0,68	0,40	0,47	0,33	0,58	0,47
Херсонська	0,22	0,23	0,25	0,20	0,19	0,28	0,17	0,22	0,27
Хмельницька	0,15	0,30	0,25	0,12	0,26	0,23	0,17	0,32	0,23
Черкаська	0,27	0,25	0,24	0,24	0,21	0,28	0,23	0,27	0,28
Чернівецька	0,19	0,16	0,24	0,17	0,14	0,19	0,12	0,19	0,18
Чернігівська	0,18	0,23	0,20	0,29	0,27	0,21	0,11	0,24	0,22
Середнє	0,31	0,33	0,30	0,28	0,28	0,33	0,20	0,34	0,33

Для виявлення рівня інфраструктурного розвитку, доцільно ввести шкалу, що визначає границю значення комплексного показника у цілому так інтегрального показнику кожного їх виду окремо:

— якщо $0 \leq Kn(In) < 0,5$, то область (регіон) належить до категорії проблемних;

— якщо $0,51 < Kn(In) \leq 1$, то область (регіон) варто віднести до успішного.

Запропонована методика оцінки інфраструктури конкурентних переваг як основи комплексного аналізу дозволить визначити рівень проблемності сформованої ситуації, виявити її причини.

За результатами 2019 року рівень інноваційної інфраструктури Донецької області складає 0,53 пунктів, що є максимальним значенням відносно інших областей і більше значення 2018 та 2017 років відповідно на 0,2 та 0,12 пункти. При цьому середнє значення показника складає 0,2 пункти, рис. 2а.

Більше середніх значень є рівень розвитку транспортної інфраструктури Донецької області (рис. 2б) протягом всього періоду дослідження. На кінець 2019 року інтегральний показник транспортної інфраструктури сягнув значення 0,5, що більше відносно 2019 року на 0,08 пунктів та менше значення 2018 року на 0,03 пункти. Транспортна інфраструктура Луганської області за розрахованим показником оцінюється на рівні 0,15 (2018 р.) — 0,21 (2017 р.), що майже в 2 рази менше його середніх значень.

Туристична інфраструктура Донецького економічного регіону значно поступається іншим областям України, про що свідчить і динаміка розрахованого інтегрального показника (рис. 2в) за 2017–2019 рр. При середніх його значення на рівні 0,3–0,33 пунктів туристична інфраструктура Донецької області оцінюється на рівні 0,23–0,31; Луганської області — 0,15–0,16 пунктів.

Розрахунок комплексного показника інфраструктури конкурентних переваг областей України в цілому та Донецького економічного регіону за аналізований період, що надає комплексну оцінку стану досліджуваного об'єкта, здійснюється за формулою (3).

$$K_{IKP} = \sqrt[3]{I_i \cdot I_{Tr} \cdot I_{Ts}} \quad (3)$$

I_i — значення інтегрального показника інноваційної інфраструктури області; I_{Tr} — значення інтегрального показника транспортної інфраструктури області; I_{Ts} — значення інтегрального показника туристичної інфраструктури області.

Застосування формули (3) припускає, що чим більше зменшується один інтегральний показник, тим складніше компенсувати його збільшенням іншого інтегрального показника, оскільки низьке значення хоча б одного з інтегральних показників використання певного виду ресурсів значно знижує комплексну оцінку.

Використання наведеної методики розрахунку комплексного показника інфраструктури конкурентних переваг обумовлене тим, що зазначені групи показників не є взаємозамінними, і тільки їх паралельний одночасний розвиток забезпечать стійке зростання. При використанні запропонованого алгоритму в якості вихідних можна використовувати як абсолютні, так і відносні показники. Цей інтегральний показник має статистичний характер, однак аналіз динаміки його зміни упродовж обраного періоду часу дозволить визначити основні тенденції розвитку досліджуваного об'єкта.

Відповідно шкалі граничних значень комплексного показника, досліджувані області Донецького економічного регіону протягом майже всього періоду дослідження можна віднести до категорії проблемних, так

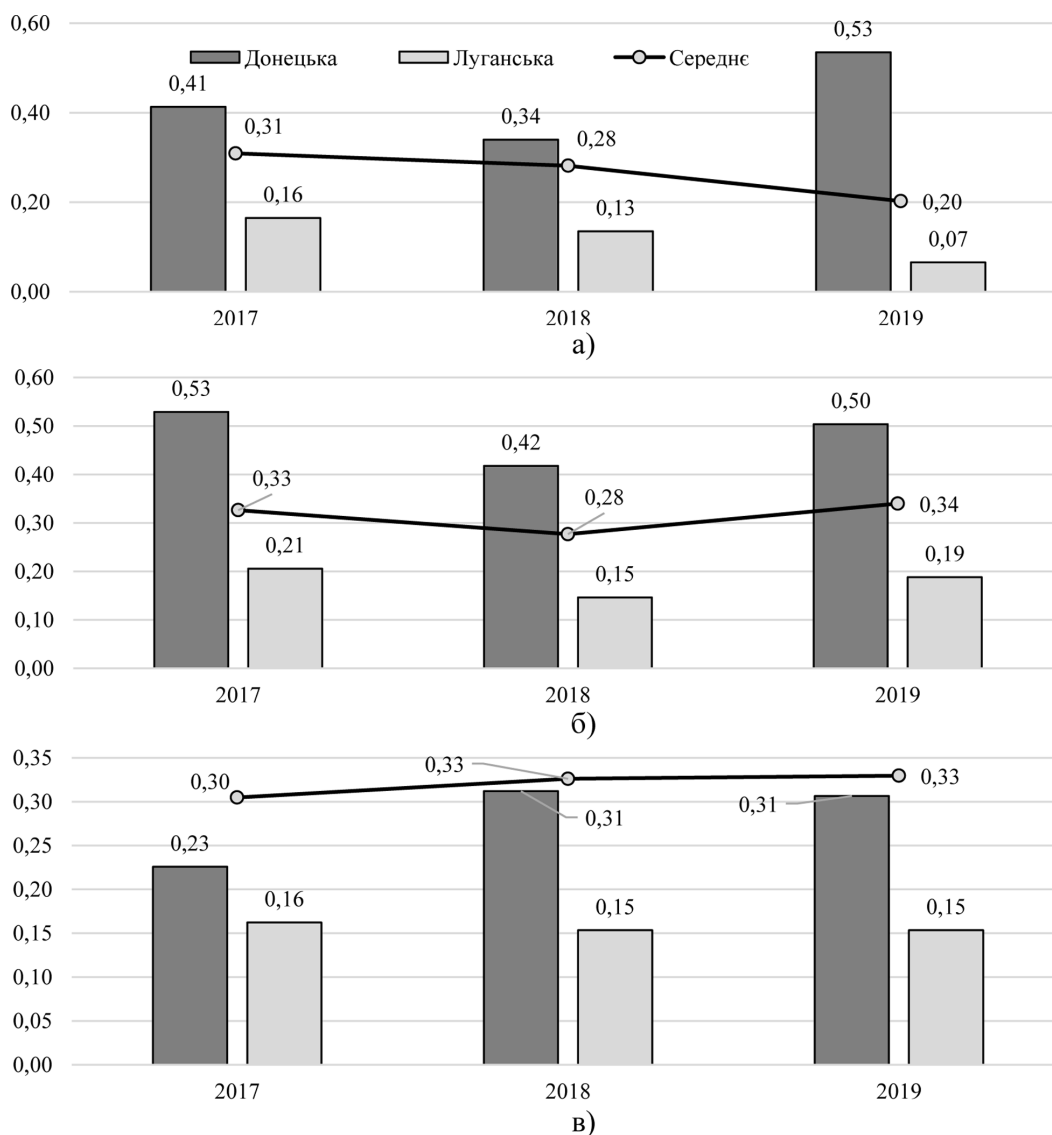

Рис. 2. Інтегральні показники інноваційної (а), транспортної (б) та туристичної (в) інфраструктури Донецького економічного регіону, 2017–2019 рр.

як значення розрахованого показника не перевищує рівня 0,5, рис. 3 та рис. 4.

Результати проведених розрахунків дозволяють стверджувати, що Донецька область належить до категорії проблемних, так як комплексний показник інфраструктури конкурентних переваг не перевищує значення 0,5 та коливається у межах 0,35–0,44 пунктів. Але необхідно зазначити, що за результатами 2019 року комплексний показник та інтегральні показники інноваційної і транспортної інфраструктури значно покращили своє значення. Проблемною залишається туристична інфраструктура Донецької області: 2017 р. — 0,23 пункти; 2018 р. та 2019 р. — 0,31 пункти.

Інфраструктура Луганської області є найгіршою серед областей України і стабільно погіршується, про що свідчить і динаміка розрахованого комплексного показника:

2017 р. — 0,18; 2018 р. — 0,14; 2019 р. — 0,12 пунктів. Щодо його складових, то дані рис. 4 свідчать, що спостерігається значне погіршення інноваційної інфраструктури: станом на кінець 2019 року складає 0,07 пунктів проти 0,16 пунктів 2017 року. Але при цьому на 0,04 пункти покращилося значення транспортної інфраструктури — станом на кінець року складає 0,19 пунктів. Туристична інфраструктура стабільно низького рівня — 0,15 пунктів.

Висновки. Результаті проведеного дослідження щодо інтегральної оцінки інфраструктурного розвитку Донецького економічного регіону за трьома підсистемами інновації, транспорт, туризм дозволяють стверджувати, що транспортна, туристична та інноваційна інфраструктури можуть стати формуючими інфраструктури конкурентних переваг Донецького економічного регіону. Висновки об-

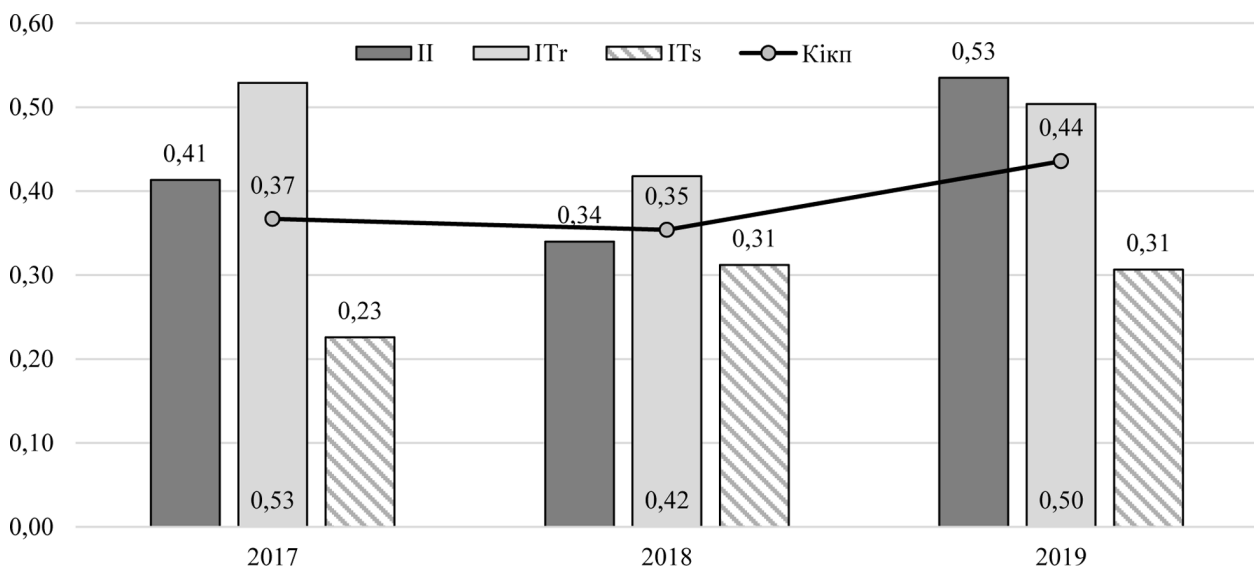

Рис. 3. Інтегральні оцінки інфраструктури Донецької області, 2017–2019 рр.

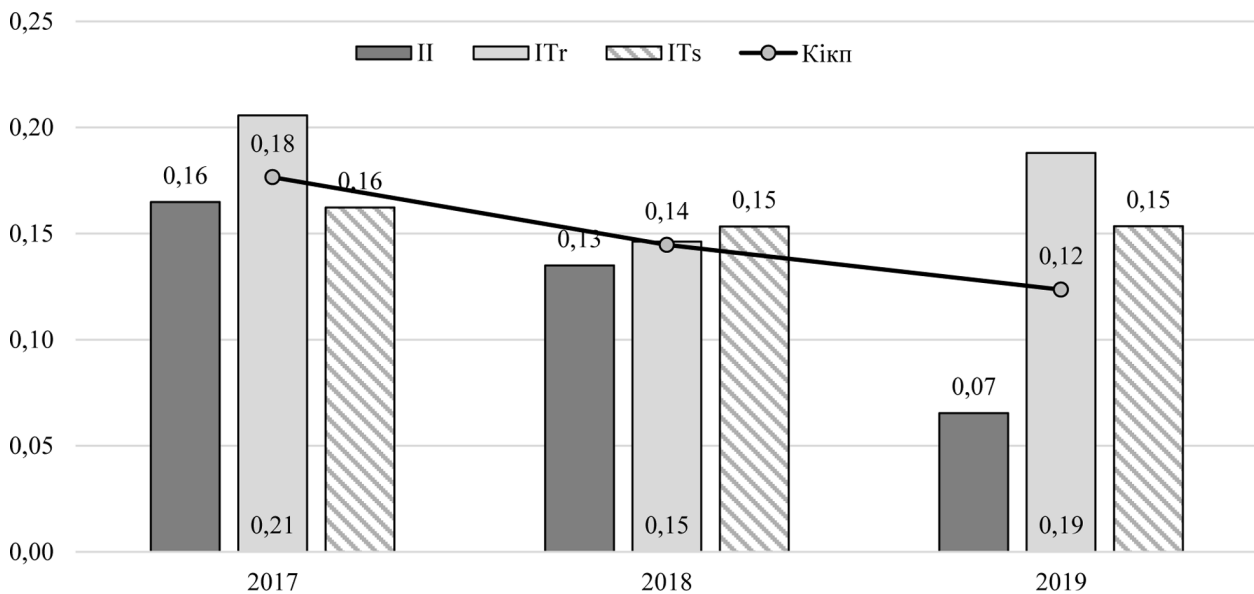

Рис. 4. Інтегральні оцінки інфраструктури Луганської області, 2017–2019 рр.

ґрунтовано результатами комплексного аналізу інфраструктури Донецького економічного регіону (інновації, транспорт, туризм) із застосуванням методу таксономії. Еталонне значення за відповідним показником запропоновано ідентифікувати як певну конкурентну перевагу в цій зоні перед іншими регіонами. За результатами визначення еталонних показників встановлено, Донецька область станом на кінець 2019 року є еталоном за такими показникам інноваційної інфраструктури як інвестиційні фонди і компанії (I3), інноваційні фонди і компанії (I4). Луганська область значно поступається еталонним значенням інфраструктурного розвитку. в рамках дослідження побудовано профілі конкурентних переваг областей Донецького економічного регіону

для розуміння розбіжності досліджуваного регіону відносно регіонів-лідерів.

Інтегральна оцінка здійснена в два етапи: на рівні підсистем інфраструктури (інноваційна, транспортна та туристична), що є основою комплексного показника; і на рівні комплексного показника інфраструктури конкурентних переваг Донецького економічного регіону. Використання наведеної методики розрахунку комплексного показника інфраструктури конкурентних переваг обумовлене тим, що зазначені групи показників не є взаємозамінними, і тільки їх паралельний одночасний розвиток забезпечать стійке зростання.

Встановлено, що за результатами 2019 року Донецька область відноситься до про-

блемних регіонів за рівнем туристичної інфраструктури. Луганська область значно поступається регіонам України за всіма напрямками, про що свідчать інтегральні показники. Результати проведених розрахунків дозволяють стверджувати, що Донецька область належить до категорії проблемних, так як комплексний показник інфраструктури конкурентних переваг не перевищує значення 0,5 та коливається у межах 0,35–0,44 пунктів, але спостерігається тенденція до зростання. Інфраструктура Луганської області є найгіршою серед областей України і стабільно погіршується. В подальших дослідженнях доцільним є формування моделі інфраструктури конкурентних переваг Донецького економічного регіону.

Список літератури

1. Стратегія економічного розвитку Донецької та Луганської областей на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1078-р від 18 серпня 2021 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1078-2021-%D1%80#Text>.

2. Дрокіна Н. І. Перспективи розвитку туристичної інфраструктури Донецького регіону. *Вісник ДІТБ*. 2013. № 17. С. 219–224. URL : <http://dSPACE.nuft.edu.ua/jspui/handle/123456789/22049?locale=en>.

3. Горіна Г. О. Діагностика стану та закономірностей розвитку суб'єктів туристичної інфраструктури Донецького економічного регіону. *Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. Серія: Економічні науки*. 2020. №73 С. 82–90. URL : http://elibrary.donnue.edu.ua/2199/1/Gorina_2_Diagnostyka%20stanu.pdf.

4. Горіна Г. О., Чернега О. Б. Аналіз інфраструктури колективних засобів розміщення Донецького економічного регіону. *Торговля і ринок України*. 2020. №2 (48). С. 87–95. URL : http://elibrary.donnue.edu.ua/2230/1/Gorina_2_Analiz%20infrastruktury.pdf.

5. Бочарова Ю. Г. Діагностика забезпечуючої складової інноваційної інфраструктури Донецького економічного регіону. *Економіка і організація управління*. 2020. №4 (40). С. 295–306.

6. Бочарова Ю. Г., Горіна Г. О., Кожухова Т. В. Аналіз діяльності інноваційно активних промислових підприємств Донецького економічного регіону. *Торговля і ринок України*. 2021. №1 (49). С. 18–24.

7. Горіна Г. О. Тенденції розвитку транспортної інфраструктури Донецького економічного регіону. *Економіка і організація управління*. 2020. №4 (40). С. 307–315. URL : http://elibrary.donnue.edu.ua/2391/1/Gorina_2_Tendentsii%20rozvytku.pdf.

8. Аналіз проблем економічного розвитку Донецької та Луганської областей. Діагностичний звіт. Проект: UA2002 — Економічна трансформація Донбасу / Donbas Economic Transformation Strategy Support. URL : <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2021/04/UA2002-Diagnostic-report-on-the-current-state-of-Donbas-February-2021.pdf>.

9. Стан та перспективи розвитку інфраструктури регіонів України. Ebert Stiftung. URL : <http://www.fes.kiev.ua/new/wb/media/InfrASTRUKTURA.pdf>.

10. Іванова Н. С. Діагностика економічної безпеки Донецького економічного регіону. *Економіка і організація управління*. 2020. № 4 (40). С. 316–326.

11. Ivanova, N., Kozhukhova, T., Barabanova, V., Yankovsky, V.; Ivanova, N., Kozhukhova, T. (Eds.) (2021). Econometric approach to justification of managerial decisions. Econometric modeling of managerial decisions at the macro and micro levels. Kharkiv, PC TECHNOLOGY CENTER Publ., pp. 56–82. Available at : <http://doi.org/10.15587/978-617-7319-37-4.ch4> (Accessed on 18 October 2021).

12. Казарезов А. Я., Ципліцька О. О. Економіко-математичне моделювання: [навчальний посібник]. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили. 2009. 248 с.

References

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021). *Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Donetskoi ta Luhanskoi oblasti na period do 2030 roku* [Strategy of economic development of Donetsk and Luhansk regions for the period up to 2030]. Available at : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1078-2021-%D1%80#Text> [Accessed 17 October 2021].

2. Drokina, N. I. (2013). *Perspektyvy rozvytku turystychnoyi infrastruktury Donetskogo regionu* [Prospects for the tourism infrastructure development in Donetsk region]. *Visnyk DIBT* [DITB Bulletin. Series: Economics, organization and management of enterprises in the tourism industry and the tourism sector in general], no. 17, pp. 219–224. Available at : <http://dSPACE.nuft.edu.ua/jspui/handle/12345>

6789/22049?locale=en (Accessed on 18 October 2021).

3. Gorina, G. (2020). *Diagnostyka stanu ta zakonomirnostej rozvytku subyektiv turystychnoyi infrastruktury Doneczkogo ekonomichnogo regionu* [Diagnostics of the state and patterns of tourism infrastructure development in Donetsk economic region]. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu ekonomiky i torhivli im. Mykhaila Tuhan-Baranovskoho* [Bulletin of Donetsk State University of Economics and Trade named after Mykhailo Tuhan-Baranovsky], no. 73, pp. 82–90. Available at : http://elibrary.donnuet.edu.ua/2199/1/Gorina_2_Diahnostyka%20stanu.pdf (Accessed on 18 October 2021).

4. Gorina, G. & Chernega, O. (2020). *Analiz infrastruktury kolektyvnyh zasobiv rozmishhennya Doneczkogo ekonomichnogo regionu* [Analysis of the Donetsk economic region collective facilities infrastructure]. *Torhivlia i rynek Ukrainy* [Trade and market of Ukraine], no. 2(48), pp. 87–95. Available at : http://elibrary.donnuet.edu.ua/2230/1/Gorina_2_Analiz%20infrastruktury.pdf (Accessed on 18 October 2021).

5. Bocharova, Y. (2020). *Diahnostyka zabezpechuiuchoi skladovoi innovatsiinoi infrastruktury Donetskoho ekonomichnogo rehionu* [Diagnostics of providing component of innovation infrastructure of the Donetsk economic region]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia* [Economics and organization of management], no. 4(40), pp. 295–306.

6. Bocharova, Y., Gorina, G. & Kozhuhova, T. (2021). *Analiz diialnosti innovatsiino aktyvnykh promyslovykh pidpriemstv Donetskoho ekonomichnogo rehionu* [Analysis of activities of innovatively active industrial enterprises of Donetsk economic region]. *Torhivlia i rynek Ukrainy* [Trade and market of Ukraine], no. 1(49), pp. 18–24.

7. Gorina, G. (2020). *Tendentsii rozvytku transportnoi infrastruktury Donetskoho ekonomichnogo rehionu* [Trends in the development of transport infrastructure of the Donetsk economic

region]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia* [Economics and organization of management], no. 4(40), pp. 307–315. Available at : http://elibrary.donnuet.edu.ua/2391/1/Gorina_2_Tendentsii%20rozvytku.pdf (Accessed on 18 October 2021).

8. *Analiz problem ekonomichnoho rozvytku Donetskoi ta Luhanskoi oblasti. Diahnostychnyi zvit. Proiekt: UA 2002 — Ekonomichna transformatsiia Donbasu* [Analysis of problems of economic development of Donetsk and Luhansk regions. Diagnostic report. Project: UA2002 — Economic Transformation Strategy Support]. (2021). Available at <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2021/04/UA2002-Diagnostic-report-on-the-current-state-of-Donbas-February-2021.pdf> [Accessed on 18 October 2021].

9. *Stan ta perspektyvy rozvytku infrastruktury rehioniv Ukrainy* [Status and prospects of infrastructure development of the regions of Ukraine] (2017). Available at <http://www.fes.kiev.ua/new/wb/media/InfrASTRUKTURA.pdf>. (Accessed on 18 October 2021).

10. Ivanova, N. (2020). *Diagnostyka ekonomichnoyi bezpeky Doneczkogo ekonomichnogo regionu* [Diagnosis of economic security of Donetsk economic region]. *Ekonomika i organizatsiia upravlinnia* [Economics and organization of management], no. 4 (40), pp. 316–326.

11. Ivanova, N., Kozhukhova, T., Barabanova, V., Yankovsky, V.; Ivanova, N., Kozhukhova, T. (Eds.) (2021). *Econometric approach to justification of managerial decisions. Econometric modeling of managerial decisions at the macro and micro levels*. Kharkiv, PC TECHNOLOGY CENTER Publ., 56–82. Available at : <http://doi.org/10.15587/978-617-7319-37-4.ch4> (Accessed on 18 October 2021).

12. Kazaryezov, A. Ya. & Tsyplitska, O. O. (2009). *Ekonomiko-matematychni modelyuvannya* [Economic and mathematical modeling]. Mykolayiv, Vyd-vo ChDU im. Petra Mogyly Publ. 248 p.

Objective. *The objective of the present article is to calculate the integrated indicator of infrastructural development of the Donetsk region according to the state of innovation, transport and tourism infrastructure.*

Methods. *The theoretical basis of the study are the achievements of foreign and domestic scientists in approaches and methods of integrated assessment. To achieve this goal, the following research methods were used: standardization method (rationing) — to bring the original data to a single format; method of taxonomy for a comprehensive analysis of indicators of infrastructural development of the study region and the calculation of the integrated indicator; graphical and construction of analytical tables — to visualize the results of the study.*

Results. *It is established that according to the results of 2019, Donetsk region is one of the problem regions in terms of tourism infrastructure. Luhansk region is significantly inferior to the regions of Ukraine in all areas, as evidenced by integrated indicators. The results of the calculations suggest that Donetsk region belongs to the category of problematic, as the complex indicator of the infrastructure of competitive advantages does not exceed 0.5 and ranges from 0.35 to 0.44 points, but there is a tendency to increase. The infrastructure of Luhansk oblast is the worst among the oblasts of Ukraine and is steadily deteriorating. In further research it is expedient to form a model of the infrastructure of competitive advantages of the Donetsk economic region.*

Key words: *integrated indicator, infrastructural development, tourist infrastructure, transport infrastructure, innovation infrastructure, Donetsk economic region.*

Надійшла до редакції 20.12.2021

ПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ, МАРКЕТИНГ, МЕНЕДЖМЕНТ

DOI : 10.33274/2079-4762-2021-50-2-51-58

JEL : L81, M 21

УДК 658.8.339.1

Ніколайчук О. А.,
канд. екон. наук,
доцент

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг, Україна
e-mail: nikolaichuk@donnuet.edu.ua

Костакова Л. Д.,
асистент

e-mail: kostakova@donnuet.edu.ua

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МЕРЕЖЕВИХ РИТЕЙЛЕРІВ УКРАЇНИ

Nikolaichuk O. A.,
PhD in Economic sciences,
Associate Professor

Mykhailo Tuhun-Baranovskyi Donetsk National University
of Economics and Trade, Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: nikolaichuk@donnuet.edu.ua

Kostakova L. D.,
Assistant Professor

e-mail: kostakova@donnuet.edu.ua

TRENDS OF DEVELOPMENT OF NETWORK RETAILERS OF UKRAINE

Мета. Мета публікації полягає у дослідженні сучасних трендів провідних операторів роздрібно-ї торгівлі, що функціонують на вітчизняному споживчому ринку.

Методи. В основі даної статті лежить застосування таких загально-наукових методів як: спостереження, опис, синтез, аналіз, класифікація, візуалізація, узагальнення, абстракція, а також системний та логічний підходи, що пов'язані з сучасною філософією торгівлі.

Результати. Визначено місце основних ритейлерів серед найприбутковіших галузей економіки країни. Досліджено перелік питань, що виступають предметом наукових досліджень навколо ритейлу та ритейлерів. Висвітлено сутність ритейлу та ритейлерів, як таких, що задовольняють потреби населення у харчових продуктах, непродовольчих товарах та надають різні послуги побутового характеру. Досліджено трансформаційні зміни щодо особливостей ритейлу в сучасних умовах господарювання. Надано видову характеристику ритейлу. В рамках мережевого ритейлу розглянуто власні торговельні марки та їх приналежність до відповідних компаній, що функціонують за єдиною торговою концепцією. В процесі дослідження було проведено оцінку фінансових результатів за рівнем виторгу та прибутку двадцяти однієї компаній, що виступають лідерами серед основних ритейлерів України за продажем харчових продуктів та непродовольчих товарів. На основі проведеного аналізу фінансової діяльності основних гравців на ринку товарів народного споживання було встановлено топ-5 ритейлерів України за темпами зростання виторгу та чистого прибутку, п'ятірку ритейлерів-аутсайдерів за темпами падіння чистого прибутку за період 2018–2020 рр. та з'ясовано причини таких тенденцій. З метою визначення сучасних трендів мережевого ритейлу по продажу харчових та супутніх товарів, було встановлено п'ятірку ритейлерів-лідерів України за кількістю діючих відкритих нових магазинів в межах 2018–2020 років.

Ключові слова: ритейл, роздрібна торгівля, рейтинг, доход, прибуток, власна торгова марка, класифікація.

Постановка проблеми. В нашому сучасному суспільстві все більших обертів набирає роздрібна торгівля, як така, що увійшла у п'ятірку лідерів серед найбільш прибуткових галузей економіки України. Більш за все, це стосується мережевих ритейлерів, які у своєму

арсеналі можуть мати по декілька власних торгових марок (ВТМ). Виробляючи продукцію під власними брендами мережеві ритейлери наповнюють полиці своїх гіпер та супермаркетів найрізноманітнішими ексклюзивними товарами народного вжитку. Такий підхід є

© О. А. Ніколайчук, Л. Д. Костакова, 2021

економічно вигідним, тому, що дозволяє суттєво економити на витратах на всіх стадіях, починаючи з виробництва товарів (послуг) і закінчуючи актом їх продажу споживачам. Філософією діяльності крупних операторів роздрібної торгівлі є збільшення виторгу та прибутку, тому це спонукає їх постійно розширювати торговий асортимент, а також розвивати інші напрями діяльності.

Наразі, коли у світі йде боротьба з коронавірусною пандемією, вітчизняні провідні ритейлери, в своїй більшості, хоча і відчули на собі наслідки кризи, проте, їх товарооборот та прибутки зростають. Тож, вважаємо необхідним провести дослідження відносно того, які саме мережеві торговельні компанії пропонують вітчизняному споживачеві свої товари та послуги та хто із них очолює топи найдохідніших та найприбутковіших.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Висвітлення сутності та особливостей менеджменту роздрібної торгівлі, формування та трансформації категорії «ритейл», види та ознаки ритейлу, його технології, принципи організації торгівлі, підходи до класифікації ритейлерів, їх сучасні тренди та проблеми — це далеко не повний перелік питань, що перебувають у полі зору наукових інтересів значної кількості, як зарубіжних так і вітчизняних науковців та практиків. В розрізі тих чи інших питань ними підготовлено достатньо велику кількість робіт які розкрили зміст ритейлу з різних сторін. Досить активно цитуються праці Ю. Антонюк, В. Апопія, Т. Білоус, Р. Варли, Б. Вейтц, Н. Власової, В. Вудвуд, Н. Голошубової, С. Давимуки, Ю. Каптурева, П. Куцика, О. Колючкової, М. Леви, С. Лисої, В. Лісци, І. Миколайчука, Л. Пеллегрині, Г. П'ятницької, В. Распопової, М. Рафіка, Б. Семака, Ю. Силкіної, Д. Скрипнюка, Л. Федулової, Л. Хасіса та ін.

Але ритейл є досить динамічним, тому аналітика щодо кількості власних торгових марок провідних ритейлерів, динаміки їх виторгу та прибутку, лідерів за кількістю відкритих нових гіпермаркетів та супермаркетів в українському мережевому ритейлі залишатимуться завжди цікавими для дослідників.

Мета статті полягає у дослідженні сучасних трендів провідних операторів роздрібної торгівлі, що функціонують на вітчизняному споживчому ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останнім часом, ми чуємо з різних джерел ін-

формації все більше і більше слів іноземного походження. Одним серед таких слів, є «ритейл», що в перекладі з англійської означає «роздрібна торгівля». У нашому лексиконі ритейл в основному асоціюють з роздрібною торгівлею та торгівлею в онлайн-магазинах. Ритейл — це принцип організації торгівлі, згідно з яким супермаркети, гіпермаркети, інтернет-магазини закупають товари оптом, а потім продають їх споживачам із націнкою у своїх торгових точках. Роздрібна націнка і є джерелом прибутку торговельних підприємств. Ще одним словом, що походить від слова ритейл, є ритейлер — це роздрібний торговець, який здійснює реалізацію товарів або послуг своїм покупцям. Ритейлерами можна назвати любую торгову точку, що виступає останньою торговою ланкою у доставці товарів (послуг) від виробника до споживача (невеличкі продуктові магазини, лотки біля будинків великі гіпер та супермаркети, мережевий маркетинг, комівояжери) [5].

Особливостями ритейлу є:

— розміщення торгових точок у вигідному місці (вибір географічного розташування торгової точки робиться з високою точністю та врахуванням купівельної спроможності населення, що мешкає в тому чи іншому районі населеного пункту);

— легкий пошук необхідних товарів (ритейлери розміщують товари за категоріями, товарними групами та марками таким чином, щоб їх пошук був зручним та інтуїтивним для споживача);

— застосування спеціального торговельного обладнання, яке одночасно може виконувати декілька функцій (великі холодильні камери, що одночасно слугують вітриною для товару, спеціальні стелажі, полиці тощо);

— використання прийомів маркетингу (акції, знижки, спеціальне розташування деяких категорій товару тощо);

— самообслуговування (можливість самостійно обирати товар є значною перевагою, як для клієнта, так і для супермаркету, так споживач отримує можливість вибрати товар «який на нього дивиться», а підприємство має економію на витратах праці);

— автоматизація обліку, закупівель та зберігання товару (комп'ютеризація дозволяє економити час та кошти на веденні бухгалтерського та складського обліку, в наслідок чого відбувається оптимізація бізнес-процесів та спрощення логістики) [4].

В сучасних умовах, коли суспільство призвичаюється до умов карантину через поширення коронавірусної інфекції COVID-19, ще однією особливістю і водночас перевагою мережевого ритейлу, стала доставка товарів під замовлення на адресу замовника. Сьогодні такі доставки продуктів першої необхідності є дуже популярними серед населення, купуючи в таких спосіб товари, споживачі надають можливість ритейлерам не втрачати клієнтів та отримувати із таких послуг додатковий зиск.

Ритейл поділяється на види, відповідно до яких здійснюється торгівля тими чи іншими харчовими продуктами та непродовольчими товарами, у той чи інший спосіб. Так виділяють продуктовий ритейл, стріт-ритейл, непродуктовий ритейл, онлайн-ритейл та мережевий ритейл.

Продуктовий ритейл передбачає торгівлю різноманітними продуктами харчування, використовуючи для продажу значні площі, наприклад це можуть бути супермаркети або гіпермаркети. Цей вид ритейлу є найстабільнішим і працює навіть у кризових ситуаціях, оскільки харчові продукти відносять до товарів першої необхідності. Так, під час жорсткого карантину, пов'язаного з коронавірусною пандемією, майже всі торгові точки були закриті, окрім аптек та магазинів, що продають харчові продукти. Великі продуктові магазини як правило, включають до свого асортименту таку продукцію, як канцелярські товари, косметичні товари, засоби гігієни, посуд, іграшки тощо і реалізують їх як супутні товари.

Стріт-ритейл представляє собою торгівлю на ринках та невеликих, вузькоспеціалізованих магазинах, які зазвичай розташовані на перших поверхах житлових будинків людних вулиць міста. Конкурувати із супермаркетами вони можуть за рахунок ексклюзивних товарів, широти асортименту та близькості до покупців.

Непродуктовий ритейл — це продаж канцелярських, спортивних, косметичних та інших непродовольчих товарів через непродовольчі магазини.

Наразі, досить популярним є онлайн-ритейл. Даний вид ритейлу передбачає роздрібний продаж через мережу Інтернет. Торговельною точкою можуть бути онлайн-магазини або сторінки в соціальних мережах. Обравши товар, покупець оплачує його за запропонованою системою оплати, а покупець надсилає товар на відповідне відділення пошти [4].

Мережевий ритейл — це продаж товарів через ту чи іншу мережу магазинів, які поєднує єдина торгова концепція та власник. В своїй більшості, на таких підприємствах система закупівлі та обліку товарів разом із логістикою є єдиною для всіх торгових точок, що дозволяє скоротити витрати та продавати аналогічні товари за нижчими цінами порівняно з конкурентами. Мережевий ритейл має свої власні торгові марки (private label в перекладі на англ.). Їх може бути декілька. За рахунок виробництва різноманітних товарів під власними брендами, які ексклюзивно представляють власну продукцію, відбувається суттєве скорочення витрат та зростання їх прибутків. Товари ВТМ можуть випускатися під маркою мережі або мати власну назву.

Розглянемо більш детальніше власні торгові марки та їх приналежність до відповідного мережевого ритейлу (табл. 1).

Таблиця 1

Власні торгові марки провідних ритейлерів України (складено на основі [10])

Назва компанії	Назва власної торгової марки компанії
АТБ-маркет	«De Luxe»
	«Своя лінія»
	«Розумний вибір»
	ТМ «TODAY»
FOZZY GROUP (Сільпо, Fozzy, «Фора», Le Silpo, «Thrash», «Біла ромашка»)	«Премія»
	«Лавка традицій»
	«Повна Чаша»
	«Premiya Select»
	«Повна Чарка»
	«Protex»
АШАН	АШАН «Зелена пташка»
	АШАН «Червона пташка»
	АШАН «Золота пташка»
«ВАРУС»	«ЧистоВигода»
	«Varto»
	«Домашній кошик»
METRO	Metro chef
	Metro Professional
	ARO
	Tarrington House
	Sigma
	Metro Premium
«ВЕЛИКА КИШЕНЯ»	«Хіт продукт»
	«1»
	Delisse
	Max Effect
	Day By Day
«ЕКО-маркет»	«Добрий звичай»

Тож, всі крупні ритейл-компанії мають у своєму розпорядженні в основному по 3–6 власних торгових марок, оскільки виробляти та продавати товари під власними брендами стає все більше популярніше та вигідніше. В багатьох випадках, ВТМ розраховані на різний дохід покупця. Так, наприклад, компанія «АТБ-маркет» представляє свої бренди під такими категоріями:

— «De Luxe» — вищий ціновий сегмент (позиціонується як продукція для справжніх гурманів);

— «Своя лінія» — середній ціновий сегмент (якість продукції за приємними цінами);

— «Розумний вибір» — низький ціновий сегмент (широкий асортимент різноманітних

харчових та непродовольчих товарів за найнижчими цінами).

Такий ритейл, як «Ашан», що продає свої товари під наступними брендами:

АШАН «Зелена пташка» — це задоволення щоденних потреб за доступними цінами;

АШАН «Червона пташка» — це широкий асортимент бажаних товарів, що складуть конкуренцію відомим українським брендам;

АШАН «Золота пташка» — товари преміум класу.

На рис. 1 представлені найдорожчі бренди серед українських ритейлерів.

Тож, серед п'ятірки найдорожчих українських брендів, яку було обрано для порівняння, стали інтернет-магазин «Розетка» та

Рис. 1. Загальна вартість брендів ритейлу України за 2020 рік (складено на основі [9])

«АТБ-маркет» — єдиний мережевий ритейлер, якому вдалося за вартістю компанії суттєво відірватися від решти роздрібних торгових операторів. Ритейлерами-аутсайдерми у цьому тренді виявилися «ЕКО-маркет» (вартість компанії 11,2 млн. доларів) та «ВЕЛИКА КИШЕНЯ» (9,7 млн. доларів)

Тенденції розвитку вітчизняного ритейлу демонструють їх фінансові результати. У табл. 2 представлено рейтинг двадцяти однієї компанії, що була включена у дану вибірку за критерієм доходності та прибутковості [9].

Дані аналізу показують, що абсолютним лідером за отриманням доходу та прибутку є «АТБ-маркет», але дана компанія серед інших, є значно масштабнішою за кількістю торгових точок, які є навіть і у сільській місцевості. Якщо аналізувати відносну зміну доходу та прибутку, то у 2020 році найбільш ефектив-

ніше спрацювали Rozetka, Comfy та АЛЛО. Потрапили у зону збитків такі роздрібні оператори, як Сільпо, Eldorado, Епіцентр, Фора, Метро, Mcdonalds, Intertop та Нова лінія. Не дивлячись на те, що за показником виторгу дані компанії мали приріст, його не вистачило для того, щоб можна було покрити витрати та вийти у зону беззбитковості. Така ситуація пояснюється тим, що під час карантину та локдаунів, що їх періодично супроводжують, частина постійних клієнтів була втрачена, оскільки населення все більше почало закупатися поблизу дому, в невеличких магазинах, розташованих на перших поверхах будинків та віддавати перевагу інтернет-магазинам, де існують як доставки за місцем проживання, так і доставки на поштові відділення.

Результати аналізу показали, що поміж 21-ої компанії за ростом виторгу, у рейтинг

Аналіз фінансових результатів діяльності основних ритейлерів України за 2018–2020 рр.
(складено на основі [9])

Назва компанії	Виторг за роками, млрд. грн.			Зміна виторгу, %		Прибуток за роками, млн. грн.			Зміна прибутку, %	
	2018	2019	2020	2019/2018	2020/2019	2018	2019	2020	2019/2018	2020/2019
АТБ	85,73	104,91	123,86	22,4	18,1	2723	4405,44	5768,67	61,8	30,9
Сільпо	57,02	65,45	64,4	14,8	-1,6	103	205,05	-3114,24	99,1	-1618,8
Епіцентр	41,46	45,69	50,38	10,2	10,3	3025	3720,41	3171,2	23,0	-14,8
Метро	17,42	19,78	21,46	13,5	8,5	467	1334,32	-1952,41	185,7	-246,3
Фора	11,53	14,25	16,38	23,6	14,9	-170	38,98	-39,02	-122,9	-200,1
Ашан	15,47	14,19	14,13	-8,3	-0,4	-771	-562,8	-627,05	-27,0	11,4
Comfy	12,16	13,64	16,17	12,2	18,5	-13	14,97	80,77	-215,2	439,5
Фокстрот	12,19	13,08	14,31	7,3	9,4	84	275,56	70,25	228,0	-74,5
Eva	10,07	12,86	13,45	27,7	4,6	344	375,13	540,19	9,0	44,0
Rozetka	8,52	12,19	18,02	43,1	47,8	35	38	110,39	8,6	190,5
Varus	10,55	11,32	12,96	7,3	14,5	15	30,64	115,76	104,3	277,8
Велика Кишеня	9,21	11,07	12,17	20,2	9,9	25	1,75	63,12	-93,0	3506,9
Novus	9,1	10,96	13,08	20,4	19,3	290	198,26	н/д	-31,6	х
Eldorado	7,72	9,67	11,4	25,3	17,9	54	30,25	-343,76	-44,0	-1236,4
Fozzy	8,14	8,68	7,84	6,6	-9,7	-43	-17,59	-178,4	-59,1	914,2
Mcdonalds	6,34	7,76	7,87	22,4	1,4	657	945,77	714,9	44,0	-24,4
Таврія В	6,9	7,51	8,01	8,8	6,7	57	64,19	69,47	12,6	8,2
Еко Маркет	6,56	6,34	6,15	-3,4	-3,0	7	3,1	36,64	-55,7	1081,9
Intertop	6,09	5,52	6,2	-9,4	12,3	91	181,9	102,85	99,9	-43,5
Нова лінія	5,03	5,04	5,5	0,2	9,1	137	-0,66	34,08	-100,5	-5263,6
АЛЛО	н/д	4,93	5,71	х	15,8	н/д	22,17	26,01	х	17,3

Примітка. н/д — немає даних

п'ятірки ритейлерів України з найвищими темпами зростання валової виручки потрапили АТБ-маркет, Rozetka, Епіцентр, Comfy та Фора. За даними рис. 2 можна побачити, що інтернет-магазин Rozetka має найкращі показники по приросту валової виручки, так за три роки, її приріст склав понад 111%. На другому місці стабільно йде АТБ (приріст доходу за три роки склав 44%), на третьому місці знаходиться Фора, доходи даної ритейл-мережі зросли за період дослідження на 42,1%.

П'ятірка ритейлерів-лідерів за темпами зростання прибутку дещо змінилася із лідерами по зростанню доходу рис. 3.

Проте, у даному топі залишилися такі роздрібні оператори як АТБ, Rozetka та Comfy. Новачками по зростанню прибутку стали мережа магазинів EVA та Varus. Лідерами за зростанням даного показника став мережевий оператор Varus (приріст прибутку за три роки склав 671,7%) та Comfy (прибуток за три роки зріс на 721,3%)

Рекордсменом український ритейл виступає не тільки по нарощуванню темпів доходу та прибутку, а і по відкриттю нових магазинів. У табл. 3 наведено інформацію по мережевим ритейлерам які очолюють п'ятірку за темпами відкриттів нових магазинів. Хоча за загальною кількістю магазинів в межах інших торгових операторів на 2020 рік рейтинг виглядав би інакше. Бачимо, що за кількістю відкритих нових магазинів на першій сходинці у рейтингу стоїть диска унтер АТБ. Так, за три роки було відкрито 142 нових магазини, що становить 14,3%. Таким чином, у 2020 році загальна кількість супермаркетів АТБ становила 1132 торгові точки. Це найбільший роздрібний оператор, який має свої супермаркети не тільки у великих містах, а і у селищах міського типу та селах. На другому місці за кількістю відкритих торгових одиниць знаходиться FozzyGroup, проте, за темпами приросту даний оператор поступається іншим представникам роздрібно-ї торгівлі. Досить стрімко почала розвива-

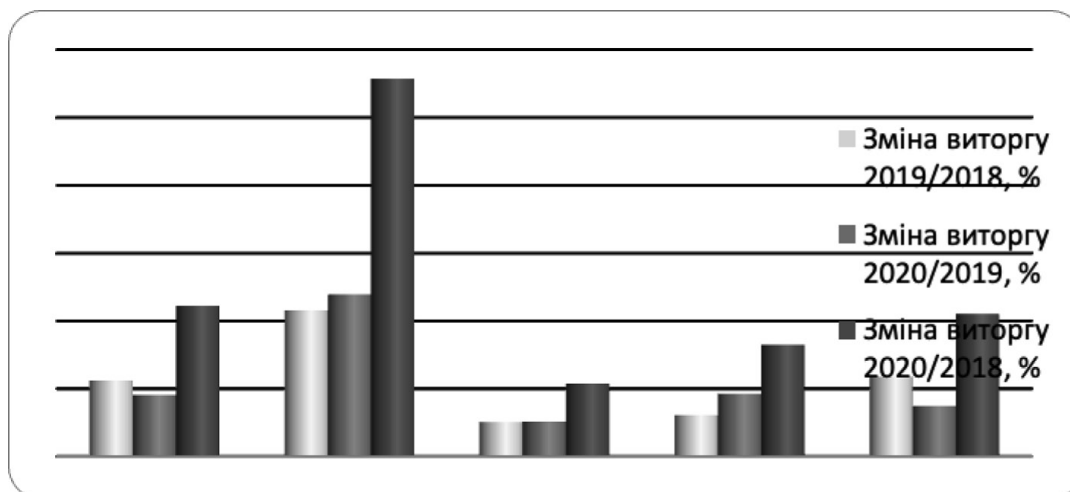

Рис. 2. Основна п'ятірка ритейлерів-лідерів України за темпами зростання виторгу за 2018–2020 рр. (складено на основі [9])

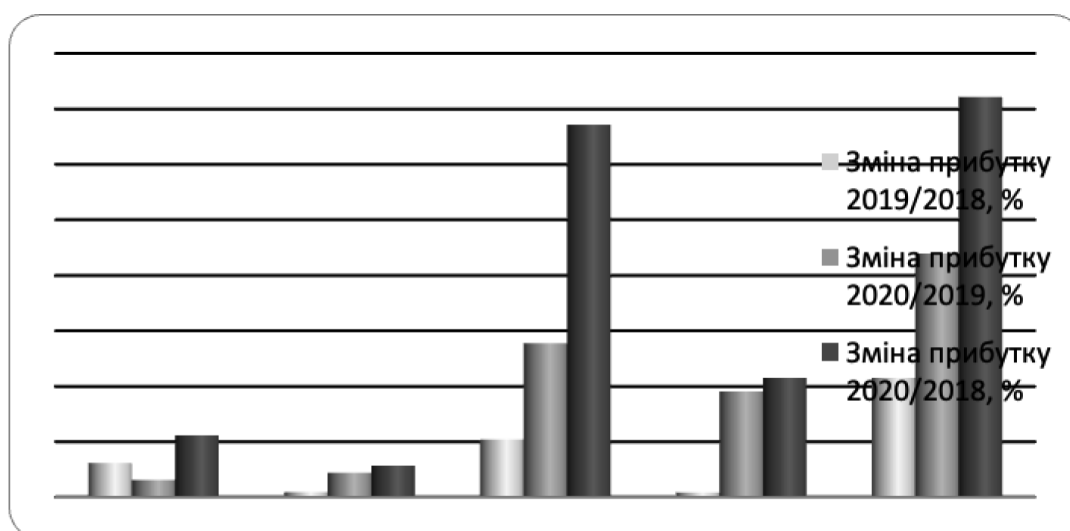

Рис. 3. Основна п'ятірка ритейлерів-лідерів України за темпами зміни прибутку за 2018–2020 рр. (складено на основі [9])

Таблиця 3

Рейтинг продовольчих ритейлерів України за темпами відкриття нових магазинів за період 2018–2020 рр. (складено на основі [9])

Назва компанії	Кількість торгових точок, од.			Абсолютна зміна, од.			Відносна зміна, %.		
	2018	2019	2020	2019/2018	2020/2019	2020/2018	2019/2018	2020/2019	2020/2018
АТБ	990	1078	1132	88	54	142	8,9	5,0	14,3
FozzyGroup	540	561	575	21	14	35	3,9	2,5	6,5
КОЛО	52	105	151	53	46	99	101,9	43,8	190,4
ТПК Львовхолд	141	159	162	18	3	21	12,8	1,9	14,9
Делві	109	112	120	3	8	11	2,8	7,1	10,1

тися мережа продуктових магазинів формату «біля дому».

Розвитком такого ритейлера, як КОЛО «Продукти коло дому», займається холдингова компанія «Аритейл». За три роки кількість

мінімаркетів зросла з 52 до 151, що становить 190,4%. Дана мережа наразі є досить популярною серед населення, оскільки в таких мінімаркетах можна купити і продукти харчування, і господарські товари, і смачну випічку з

ароматною кавою, а головне те, що весь цей сервіс знаходиться неподалік від дому. Делві позиціонує себе на ринку, як Національну мережу сімейних маркетів. За три роки кількість магазинів зросла на 10,1%. В основі створення даної мережі лежить ідея по відкриттю тисяч невеличких зручних магазинів самообслуговування європейського рівня. В таких магазинах, на невеликій площі, не витрачаючи зайвого часу та сил, як у великих супермаркетах можна придбати всі необхідні товари для щоденного споживання за доступного рівня цін.

Висновки. На основі викладеного матеріалу слід зазначити, що в умовах жорсткої конкуренції та глобалізаційних процесів активно відбувається розвиток роздрібною торгівлі, яку наразі модно називати ритейлом, що вирізняється від традиційних методів реалізації системами обслуговування та форматами їх адміністрування. Аналізуючи діяльність вітчизняних ритейлерів, було встановлено, що діяльність FMCG-операторів увійшла у п'ятірку лідерів серед найбільш прибуткових галузей економіки України. Мережеві ритейлери в сучасних умовах розширюють спектр своїх послуг, орієнтуючись на запити клієнтів і це приносить свої результати. Аналіз узагальнюючих фінансових показників двадцяти однієї ритейл-компанії показав, що за отриманням виторгу та прибутку є стабільні лідери (АТБ-маркет, Rozetka, Епіцентр, FozzyGroup) та аутсайтери, серед яких рекордсменами за темпами приросту прибутку у 2020 році стали такі мережі, як Varus та Comfy. Цікавою виявилася інформація щодо кількості наявних супермаркетів, та тих, що класифікуються, як нові. І тут лідерами серед продукто-вих ритейлерів виявилися такі дискаунтери, як АТБ-маркет, та FozzyGroup. Не відстають від них і компанії, що представлені мережею міні-маркетів, які розташовані біля дому. Їх популярність зростає через те, що на покупки не треба витрачати багато часу і сил та і за місцем розташування вони знаходяться неподалік від місця помешкання. Тож, дані аналізу вказують на те, що географія та масштаби розповсюдження власних мережевих торгових точок продовольчими операторами з кожним роком зростає, забезпечуючи своїх клієнтів споживчими товарами на різний смак та гаманець.

Список літератури

1. Азарян О. Генезис трансформації роздрібною торгівлі в Україні та формування су-

часної парадигми її розвитку. *Маркетинг в Україні*. 2009. № 5 (57). С. 34–37.

2. Вудвуд В. В. Сучасні методи управління розвитком торговельного підприємства України в умовах нестабільності економіки. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2012. № 3 (54). С. 131–135.

3. Голошубова Н. Розвиток торговельних мереж в Україні. *Товари і ринки*. 2011. № 1. С. 15–24.

4. Лиса С. С. Класифікація форматів та особливості розвитку роздрібною торгівлі України. *Вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. 2017. Вип. 15. С. 254–258.

5. Миколайчук І. П., Силкіна Ю. О. Сучасні тренди розвитку мережевого ритейлу в Україні. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. 2019. Вип. 57. С. 39–46.

6. Предеїн А. Розвиток роздрібних торговельних підприємств в Україні. *Товари і ринки*. 2013. №2. С.18–29.

7. Тараненко О. О. Тенденції та чинники розвитку роздрібною торгівлі України *Економічний простір*. 2012. № 64. С. 126–131.

8. Савицька Г. В. Економічний аналіз діяльності підприємства: навч. посіб. 3–те вид., перероб. і доп. К. : Знання, 2009. 654 с.

9.Топ-200: рейтинг ритейлерів України за доходами, прибутком або збитком URL : <https://rau.ua/novyni/top-200-rejting-ritejleriv-ukraini> (дата звернення: 02.11.2021).

10. Державна служба статистики України URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 01.11.2021).

References

1. Azaryan, O. (2009). *Henezys transformatsiyi rozdrubnoyi torhivli v Ukrayini ta formuvannya suchasnoyi paradyhmy yiyi rozvytku* [Genesis of retail trade transformation in Ukraine and formation of modern paradigm of its development]. *Marketynh v Ukrayini* [Marketing in Ukraine], no. 5, pp. 34–37.

2. Vudvud, V. V. (2012). *Suchasni metody upravlinnja rozvytkom torgovelnogo pidpryjemstva Ukrainy v umovah nestabilnosti ekonomiky* [Modern methods of managing the development of trade enterprises in Ukraine in conditions of economic instability]. *Naukovyyj visnyk Poltavs'kogo universytetu ekonomiky i torhivli* [Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade]

tin of Poltava University of Economics and Trade], no. 3 (54), pp. 131–135.

3. Goloshubova, N. (2011). *Rozvytok torgovelnyh merezh v Ukraini* [Development of trade networks in Ukraine]. *Tovary i rynky* [Goods and markets], no. 1, pp. 15–24.

4. Lysa, S. S. (2017). *Klasyfikacija formativ ta osoblyvosti rozvytku rozdribnoi' torgovli Ukrainy* [Classification of formats and features of development of retail trade of Ukraine]. *Visnyk Mykolajivskogo nacionalnyj universytet imeni V. O. Suhomlynskogo* [Nikolaev National University named after Sukhomlinsky], no. 15, pp. 254–258.

5. Mykolaychuk, I. P. & Silkina, Y. O. (2019). *Suchasni trendy rozvytku merezhevoho ryteylu v Ukraini* [Modern trends in the development of network retail in Ukraine]. *Visnyk Lvivskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu. Ekonomichni nauky* [Bulletin of Lviv University of Trade and Economics. Economic sciences], no. 57, pp. 39–46.

6. Predein, A. (2013). *Rozvytok rozdribnykh torhovelnykh pidpryyemstv v Ukraini* [Development of retail trade enterprises in Ukraine]. *Tovary i rynky* [Goods and markets], no. 2, pp. 18–29.

7. Taranenko, O. O. (2012). *Tendentsiyi ta chynnyky rozvytku rozdribnoi torhivli Ukrainy* [Trends and factors in the development of retail trade in Ukraine]. *Ekonomichnyy prostir* [Economic space], no. 64, pp. 126–131.

8. Savitska, G. V. (2009). *Ekonomichnyy analiz diyalnosti pidpryyemstva* [Economic analysis of the enterprise]. Kyiv, Knowledge Publ. 654 p.

9. *Top-200: reytnh riteyleriv Ukrainy za dokhodamy, prybutkom abo zbytkom* [Top 200: rating of Ukrainian retailers by income, profit or loss]. Available at : <https://rau.ua/novyni/top-200-rejting-ritejleriv-ukraini/> (Accessed 04 March 2021).

10. State Statistics Service of Ukraine. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. (Accessed 01 November 2021).

Objective. *The objective of the present article is to study the current trends of leading retail operators operating in the domestic consumer market.*

Methods. *This article is based on the application of such general scientific methods as: observation, description, synthesis, analysis, classification, visualization, generalization, abstraction, as well as systematic and logical approaches related to modern philosophy of trade*

Results. *The place of the main retailers among the most profitable branches of economy of the country is defined. The list of issues that are the subject of research around retail and retailers has been studied. The essence of retail and retailers as those that meet the needs of the population in food, non-food products and provide various household services is highlighted. Transformational changes concerning features of retail in modern conditions of managing are investigated. The species characteristics of retail are given. Within the framework of network retail, own trademarks and their affiliation to the respective companies operating under a single trade concept are considered. In the course of the research, the financial results were evaluated according to the level of revenue and profit of twenty-one companies, which are the leaders among the main retailers of Ukraine in the sale of food and non-food products. Based on the analysis of the financial activities of major players in the consumer goods market, the top 5 retailers of Ukraine in terms of revenue growth and net profit and five outsider retailers in terms of net profit for the period 2018–2020 were identified and clarified the reasons for such trends. In order to determine the current trends in online retail for the sale of food and related products, five leading retailers in Ukraine were identified by the number of open stores in the period 2018–2020.*

Key words: retail, retail trade, rating, turnover, own trademark, classification.

Надійшла до редакції 15.11.2021

DOI : 10.33274/2079-4762-2021-50-2-59-68

JEL : M 12

УДК 331.108.2

Шаповалова І.В.,
асистентДонецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг, Україна
e-mail: shapovalova@donnuet.edu.ua**РОЗРОБКА МЕХАНІЗМУ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДИК «TALENT Q» ТА «TALENT POOL»
ЯК СКЛАДОВИХ КОНЦЕПЦІЙ УПРАВЛІННЯ ТАЛАНТАМИ**Shapovalova I. V.,
Assistant ProfessorMykhailo Tuhun-Baranovskyi Donetsk National University
of Economics and Trade, Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: shapovalova@donnuet.edu.ua**DEVELOPMENT OF A MECHANISM FOR APPLYING THE «TALENT Q» AND «TALENT
POOL» METHODS AS COMPONENTS OF THE TALENT MANAGEMENT CONCEPT**

Мета. Метою статті є розробка механізму застосування методик «Talent Q» та «Talent Pool» як складових концепцій управління талантами в умовах підприємства.

Методи. Теоретичною базою дослідження виступають праці вітчизняних та зарубіжних науковців, щодо сучасних підходів управління персоналом, поглядів на сутність та особливості реалізації концепції талант-менеджмент, методик «Talent Q» та «Talent Pool». Для досягнення поставлених завдань та мети у роботі використовувалися наступні методи дослідження: системний підхід — для визначення сутнісних аспектів управління талантами, теоретичного узагальнення і порівняння — для визначення сутнісних особливостей методик «Talent Q» та «Talent Pool», системний аналіз та синтез — для розробки механізму реалізації методик «Talent Q» та «Talent Pool», інформаційне моделювання для розробки моделі оцінки отриманих результатів анкетування та структурної моделі програми «Talent Pool», конкретизація для визначення особливостей реалізації методик «Talent Q» та «Talent Pool», графічний і табличний методи — для наочного відображення матеріалу дослідження.

Результати. У статті висвітлені сутнісні аспекти концепції управління талантами та особливості реалізації методик «Talent Q» та «Talent Pool». Визначено, що методика Talent Q — це набір психометричних інструментів оцінки, які використовуються для відбору і аналізу особистого потенціалу кандидатів на посади та представлена певними елементами, такими як індикатори, критерії оцінки, параметри та результати. Розроблена просторова модель оцінювання характеристик особистості кандидатів згідно методики «Talent Q».

Крім того, у статті знайшла відображення структурно-логічна модель системи управління програмою «Talent Pool», що включає три блоки та носить довгостроковий характер. Головними цілями програми «Talent Pool» є: розвиток співробітників з високим потенціалом (HiPo), виховання майбутніх керівників вищої ланки та досягнення стратегічних цілей діяльності підприємства.

Результатом проведених досліджень є розробка механізму впровадження методик «Talent Q» та «Talent Pool» як складових реалізації концепції управління талантами в умовах підприємства. Реалізація зазначених методик, які є складовими концепції управління талантами, сприятиме формуванню фундаменту стратегії розвитку і управління талантами на підприємстві, що є органічною складовою корпоративної стратегії розвитку підприємства. Крім того, розуміння та усвідомлення важливості таланту як джерела формування стійких конкурентних переваг має сприяти формуванню конкурентоспроможної системи управління персоналом на основі ціннісно-орієнтованого підходу до інтелектуальних здібностей робітників.

Ключові слова: «Talent Q», «Talent Pool», талант менеджмент, концепція управління талантами.

Постановка проблеми. Розвиток інформаційних технологій та їх ефективне впровадження в системи управління зумовлюють зростання ролі інтелектуального капіталу, а саме: володіння розширеним потенціалом інноваційних ідей, спроможність продукува-

ти нові знання та ініціювати їх поширення в знаннєвому середовищі. За таких умов конкурентоспроможність підприємств стає все більш залежною, з одного боку, від їх здатності створювати ефективні системи навчання персоналу та управління компетенціями, а з ін-

шого — залучати та утримувати талановитих людей, які володіють арсеналом відповідних компетенцій. Використання самих технологій виступає лише інструментом створення конкурентоспроможного середовища. Вирішальними ж важелями є взаємовідносини між його учасниками, в яких провідна роль належить працівникові, з ініціативи котрого й має відбуватися постійний та ефективний обмін знаннями. Саме тому управління талановитими працівниками розглядається як джерело розвитку підприємства, джерело формування його стійких конкурентних переваг. Важливе місце в реалізації концепції управління талантами має розробка та провадження сучасних методик та технологій виявлення та розвитку талантів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні та методичні основи талант-менеджменту закладені та розвинуті в дослідницьких та наукових роботах відомих іноземних фахівців-дослідників та управлінців-практиків, таких як Джон Біллсберрі [1] дослідження якого сфокусовані на питаннях підбору та збереження необхідного персоналу, Майер Деві та Лайкер Джеффри [5] — висвітлення унікальної системи управління персоналом, яка базується на вихованні, навчанні та просуванні персоналу, Ед Майклз, Хелен Хендфілд-Джонс і Бет Екселрод [6] — дослідження залежності відношення до співробітників та успіху фірми, питання розвитку, утримання талановитих співробітників на всіх рівнях управлінської ієрархії, Робертсон Алан і Грем Еббі [7], авторами висвітлена теорія та практика управління талановитими людьми, Томас Дж. Пітерс [11] — дослідження сутності «талант».

Сучасні підходи та погляди в управління персоналом знайшли відображення в наукових працях наступних вчених — Г.М. Захарчин [2] висвітлює питання синтезу інноваційного і традиційного в сучасній концепції управління персоналом підприємства, питання формування та використання трудового потенціалу промислового підприємства знайшли відображення у наукових працях Т.В. Синиці [10]. Питання управління талантами знайшли відображення в дослідженнях українських вчених. А саме, групою авторів О.І. Продіус, В.Л. Пікаловим А.І. Журавель, М.О. Сітор [8,9] досліджено талант-менеджмент як складову успіху організації, Н.Б.Кузнецовою [5] визначено місце талант-менеджмент в системі наукових знань. Однак, поза увагою залишаються пи-

тання практичної реалізації концепції управління талантами та її складових — «Talent Q» та «Talent Pool». Саме тому подальшого уточнення потребують сутнісні аспекти та практичні напрямки застосування методик «Talent Q» та «Talent Pool» як складових реалізації концепції управління талантами.

Мета статті. Метою статті є розробка механізму застосування методики «Talent Q» та «Talent Pool» як складових концепції управління талантами в умовах підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Talent management (від англ. «управління талантами») визначається як сукупність інструментів управління персоналом, які дають можливість організації залучати, ефективно використовувати і утримувати співробітників, які вносять істотний внесок у розвиток організації. Сам термін з'явився в 1990—ті роки, був введений Девідом Уоткінсом [13] з Softscape, який вперше використав його в статті, опублікованій в 1998 році і надалі розвиненим у книзі «Системи управління талантами» у 2004 році. В кінці 1990—х міжнародна консалтингова компанія McKinsey провела дослідження, яке стало поворотною подією у розвитку стратегії talent-менеджменту. Результати дослідження доводили, що конкурентна перевага у компанії з'являється в результаті наявності серед своїх співробітників так званих «талантів» і що управління ними є критичним для ефективної HR-стратегії. Однак інтерес компаній став концентруватися навколо нечисленної елітної групи HiPo-співробітників (High Potentials), тоді як більш широкий підхід, в якому бере участь весь персонал компанії, не отримав належного поширення. Тому виникла потреба у розробці концепції управління талантами як такої, що має як теоретичне обґрунтування, так і практичне втілення [18].

Концепція управління талантами, на наш погляд, має поєднувати такі аспекти, як формування та використання трудового потенціалу. Кожний з них втілюється в сучасні або методики, або програми, що забезпечують тактичні можливості управління. Вважаємо за необхідне залучати до практики управління методику «Talent Q» для визначення ефективності формування трудового потенціалу, а також програму «Talent Pool» з метою відслідковування ефективності використання трудового потенціалу.

Методика «Talent Q» відображає сучасні погляди на становлення інноваційного ме-

неджменту. Її було запропоновано та розроблено Роджером Холдзуортом. Базовий постулат даної методики полягає у тому, що невірні рішення з найму дорого обходяться компанії, та їх наслідки важко усунути, однак організація не може направляти весь потік кандидатів на співбесіди, тому що це не практично і економічно неефективно. Саме тому на сучасному етапі розвитку світової економіки варто приділяти більше уваги технології адаптивного тестування для підбору персоналу [19].

Talent Q — це набір психометричних інструментів оцінки, які використовуються для відбору і аналізу особистого потенціалу кандидатів на посади. Рівень складності тесту не залежить від освіти, посади або досвіду роботи людини. Тестові завдання побудовані таким чином, що кандидат по мірі проходження тесту може продемонструвати всі свої здібності та особистий потенціал. Дана методика направлена на всебічне оцінювання його здібностей.

Методика може бути використана для дослідження відносно великої кількості компонентів загальних здібностей кандидата. За її допомогою достатньо надійно прогнозується його схильність до навчання та прояву ділових якостей.

Технологія «Talent Q» представлена певними елементами, такими як індикатори, критерії оцінки, параметри та результати.

Індикатори «Talent Q» містять систему тестових завдань, які використовуються для

оцінки числового, логічного і вербального мислення. Тестування дає повні та надійні результати. Заповнення всіх трьох розділів «Тестової анкети», куди входять 10 вербальних, 10 числових і 10 логічних питань, займає близько 30 хвилин. За їх допомогою оцінюють особистісні якості та здібності кандидатів на основі новітніх технологій адаптивного тестування.

Критерії оцінки використовуються для аналізу ключових якостей особистості, пов'язаних з робочою діяльністю, що дозволяє оптимальним чином заповнювати вакансії підприємства.

Параметри представляють шкалу та методику визначення результатів проведеного тестування кандидатів.

Результати по суті є описом набору характеристик особистості того чи іншого кандидата з висновками про його відповідність вакансії. Результати окремого тесту можна проаналізувати на основі порівняння з різними референтними рівнями. Тести можна виконувати дистанційно, також необхідно пройти короткий контрольний тест, так щоб користувач був обізнаний про фактичний рівень ефективності кандидата.

Реалізація технології підтримується відповідними листами. Так склад параметрів оцінювання відповідей до переліку питань для відбору і аналізу кандидатів на посади має вигляд таблиці (табл. 1).

Таблиця 1

Правильні відповіді до переліку тестових завдань згідно методики «Талант Q»

№ Завдання	Відповідь	№ Завдання	Відповідь	№ Завдання	Відповідь
I Блок		II Блок		III Блок	
1.	4	1.	2	1.	4
2.	1	2.	31	2.	4
3.	1	3.	4	3.	3,5
4.	2	4.	2	4.	2–13
5.	1	5.	5	5.	1
6.	Н	6.	1	6.	3
7.	4	7.	3	7.	1/8
8.	3	8.	3	8.	4,5
9.	1	9.	3	9.	3
10.	4	10.	5	10.	1; 4

За кожен вірну відповідь на тестове завдання кандидат отримує по 1 балу. Відповідно, у підсумку — по 10 вірних відповідей на окремих блоках анкети.

Вибіркові тестові завдання характеризують три базові напрями оцінювання якісних характеристик особистості кандидата, що утворюють критерії оцінювання його трудового потенціалу:

— рівень знань та набутих навичок (К) — знання граматики, математики та інших загальних наук, здатність до синтезу та аналізу;

— рівень емоційного інтелекту (Е) — здатність кандидата протистояти стресам, комунікабельність, відсутність емоційної деструкції, здатність оперативно реагувати у складних ситуаціях та адекватно приймати відповідні рішення, емоційні компоненти мислення;

— рівень особистих здібностей (P) — гнучкість та інертність мислення, здатність до концентрації уваги, здатність до просторового мислення, швидкість та точність сприйняття, розподіл та концентрація уваги.

Критерії оцінювання окремих напрямків дослідження якостей особистості кандидата представляються наступним чином:

— рівень К: 1(3), 2(3), 3(3), 4(1), 5(4), 6(2), 7(4), 8(1), 9(5), 14(3), 15(5), 16(4), 20(2), 21(3), 5), 22(1,3), 23(2), 26(1), 30(3), 34(3), 36(1), 40(8), 43(1), 45(1.0), 47(4,5), 48(1);

— рівень E: 10(40), 12(1260), 18(4), 24(1), 25(15), 27(1), 31(150), 33(12), 37(480), 39(20), 42(14), 44(80), 46(28), 50(17);

— рівень P: 11(3), 13(4), 17(4), 19(3), 28(1), 29(5), 32(1, 2, 3), 35(1), 38(1), 41(3), 49(3).

Відповідно до наведених напрямів оцінювання характеристик особистості кандидата розробляється модель оцінки отриманих результатів анкетування (див. рис. 1).

Як видно з рис. 1, для оцінювання здібностей кандидата, обирається три базові напрями, які утворюють вісі кубу. Для визначення інтегрального рівня потенціалу кандидата зазначена вище модель ділиться площинами, які дають можливість розмежувати кандидатів з високим, середнім та низьким рівнем особистого потенціалу. Кількість вірних відповідей утворюють точку з трьома координатами (наприклад А (8;9;6), згідно якої можна наочно простежити, до якого сектору належить

кандидат. Відповідно площина, що розмежує куб на окремі частини має наступні координати (0, 5, 5, 10). Зазначені координати наносяться лише на вісі, що характеризують певний напрямок оцінювання характеристик особистості кандидата. У зв'язку з тим, що їх оцінювання проводиться за трьома напрямками необхідно застосовувати окремі площини для кожного напрямку зокрема.

Так, права верхня частина кубу характеризує кандидатів з високим рівнем трудового потенціалу («скарб»). Кількість правильних відповідей за окремими напрямками тестових завдань перевищує 5 балів та у підсумку складає більше 15 балів. Якщо дані кандидати пройшли також на відмінно всі інші етапи відбору, вони є першочерговими у списку до найму.

Якщо кандидати набирають по кожному напрямку менше 5 балів і їх сума буде меншою за 15 балів, вони опиняються у лівій нижній частині кубу, характеризуються низьким рівнем трудового потенціалу («аутсайтери»). Такі кандидати автоматично відсіюються на даному етапі відбору.

Кандидати, які опиняються у інших секторах кубу, тобто коли за різними напрямками вони набирають як більше, так і менше 5 балів, відповідно мають середньостатистичний рівень трудового потенціалу. Даним кандидатам необхідно приділяти максимум уваги, тобто критично підійти до оцінки якостей кандидата, що є найбільш відповідними для отримання запропонованої посади, і відповідно до цього далі робити висновки про те, чи треба залишати кандидата та додатково проводити з ним інтерв'ю (по компетенціям, ситуаційне, стресове інтерв'ю) чи ні.

Середньостатистичний рівень характеристик особистості кандидатів відповідно до моделі представлений 6-ма гранями. Перші три грані, які мають наступні характеристики ($P > 5$; $E > 5$; $K < 5$), ($P < 5$; $E > 5$; $K > 5$), ($P > 5$; $E < 5$; $K > 5$), утворюють потенціал вище середнього рівня, що найбільш відповідає категорії працівників, представлених спеціалістами та робітниками вищих розрядів. Наступні три грані, які характеризуються даними обмеженнями ($P < 5$; $E < 5$; $K > 5$), ($P > 5$; E

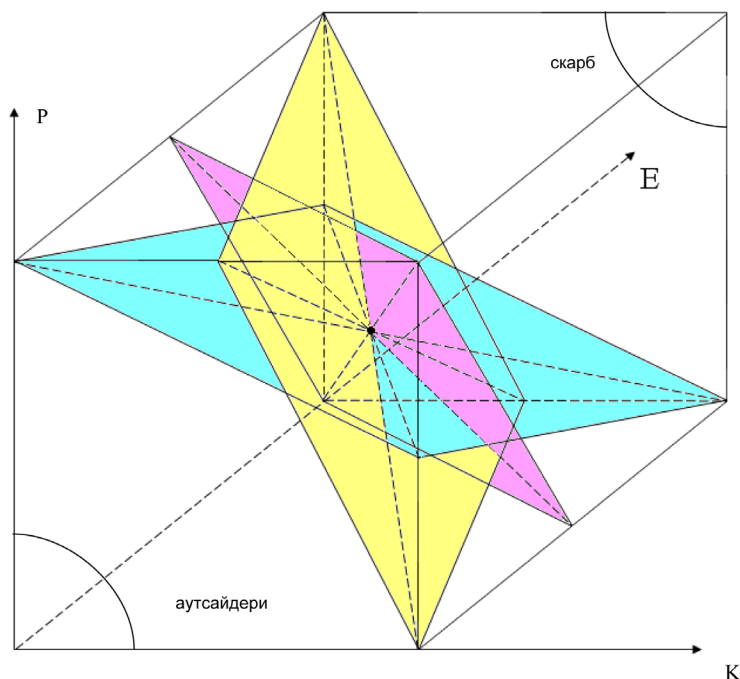

Рис. 1. Просторова модель оцінювання характеристик особистості кандидатів згідно методу «Talent Q» [10]

< 5; K < 5), (P < 5; E > 5; K < 5), утворюють потенціал нижче середнього рівня, що відповідає категорії працівників менш вибагливих професій, які переважно представлені службовцями та робітниками з базовим рівнем кваліфікації.

Недоліки характеристик особистості, які необхідно враховувати при обранні кандида-

та на посаду за середньостатистичним рівнем наведено у табл. 2.

За результатами табл. 2 видно, що при пропонуванні певної посади необхідно враховувати певний спектр недоліків характеристик особистості за середньостатистичним рівнем потенціалу. Так, наприклад, при підборі бухгалтера більше підійде кандидат з осо-

Таблиця 2

Недоліки характеристик особистості за середньостатистичним рівнем

Категорії працівників	Особистий потенціал вище середнього рівня		
	P > 5; E > 5; K < 5	P < 5; E > 5; K > 5	P > 5; E < 5; K > 5
Спеціалісти та робітники вищих розрядів	Недостатні навички аналізу матеріалу, кількісних розрахунків, недостатній обсяг набутих знань, який обмежений словниковим запасом, невисокою грамотністю	Недостатньо високий рівень розвитку здібностей до концентрації уваги на вирішенні завдань, абстрактного мислення, логічних суджень та просторової уяви	Недостатньо високий темп розумової діяльності та витривалості до довготривалих розумових навантажень
Службовці та робітники базової кваліфікації	Особистий потенціал нижче середнього рівня		
	P < 5; E < 5; K > 5	P > 5; E < 5; K < 5	P < 5; E > 5; K < 5
	Недостатньо високий рівень розвитку здібностей до концентрації уваги на вирішенні завдань, абстрактного мислення, логічних суджень та просторової уяви. Недостатньо високий темп розумової діяльності та витривалості до довготривалих розумових навантажень	Недостатньо високий темп розумової діяльності та витривалості до довготривалих розумових навантажень. Недостатні навички аналізу матеріалу, кількісних розрахунків, недостатній обсяг набутих знань, який обмежений словниковим запасом, невисокою грамотністю	Недостатні навички аналізу матеріалу, кількісних розрахунків, недостатній обсяг набутих знань, який обмежений словниковим запасом, невисокою грамотністю Недостатньо високий рівень концентрації уваги, абстрактного мислення, логічних суджень та просторової уяви

бистим потенціалом вище середнього рівня (P < 5; E > 5; K > 5), що матиме належний рівень знань і буде емоційно врівноваженим.

Отже, методика «Talent Q» дозволяє представити комплексну систему заміщення вакантних посад та забезпечити їх оптимальне заповнення.

Однак управління талантами передбачає не тільки відбір талановитих працівників, а й потребує удосконалення системи використання трудового потенціалу, що доцільно представити програмою «Talent Pool», яка розроблена на базі новітньої закордонної концепції виявлення та розвитку трудового потенціалу «Talent management».

Структурна модель програми «Talent Pool» представлена у табл. 3.

Вона включає три блоки та носить довгостроковий характер.

Головними цілями програми «Talent Pool» є: розвиток співробітників з високим потенці-

алом (HiPo), виховання майбутніх керівників вищої ланки та досягнення стратегічних цілей діяльності підприємства.

Як видно з табл. 3, перший блок є початковим кроком програми. У його межах визначаються працівники з високим рівнем трудового потенціалу — HiPo. Після повідомлення про початок відбору за даною програмою керівники структурних підрозділів номінують по 2–3 кандидати з числа найбільш продуктивних працівників, але при цьому повідомляють усіх, які можуть взяти участь у програмі за власним бажанням. Кандидати заповнюють Анкету учасника, проходять інтерв'ю по компетенціях, ситуаційне або стресове інтерв'ю. Оцінювання рівня особистого трудового потенціалу може здійснюватися за методикою Т. В. Синиці [13].

Процедура оцінювання відбувається поетапно, починаючи зі збору вихідної інформа-

Структурна модель програми «Talent Pool»

№ з/п	Блок	Зміст	Етап
1.	Відбір кандидатів (HiPo)	Попередній відбір	Заповнення форм
			Інтерв'ю по компетенціях
			Оцінка особистого трудового потенціалу
2.	Розвиток пула талантів	Оцінювання виконання індивідуальних планів	Оцінювання теоретичних основ (тренінги, модульне навчання, вебінари, форуми, конференції тощо)
			Оцінка практичної готовності (ротація талантів, обмін досвідом тощо)
3.	Оцінка навчання	Дослідження проблем розвитку підприємства, обґрунтування проекту	Розподіл талантів
			Складання групового проекту
			Захист проекту
			Складання індивідуального проекту

ції про показники, які впливають на трудовий потенціал (тести Р.Амтхауера, Г. Айзенка, Р. Кэттела) та інші, введення даних по результатах за допомогою програм, таких як Statistica, завершуючи ранжуванням учасників за рівнем трудового потенціалу. Для цього викорис-

товується графічна рейтингова шкала оцінки працівників (рис. 2).

Для здійснення вибору групи персоналу HiPo створюється перелік характеристик (див. табл. 4).

Остаточний склад показників, як правило, включає 30 показників. Вихідні дані

Певні відносно стійкі ознаки працівника (його трудовий потенціал)	Рівень, вищий від середнього	Середній рівень	Рівень, нижчий від середнього
	$f_n < 1$	$-1 \leq f_n \leq 1$	$f_n > 1$
f_1			
f_2			
f_3			
	HiPo	Резерв	Баласт
		Normal	
			LowPo

Рис. 2. Графічна рейтингова шкала оцінки працівників підприємства [10]

отримуються шляхом тестування та роботи з особистими документами. Після цього проводиться стандартизація значень вихідних змінних, що формують нормовані їх значення та визначаються факторні навантаження, які дозволяють виявити кореляційний зв'язок між головними характеристиками особистого трудового потенціалу. Методом головних компонент визначаються найбільш значимі головні фактори, що характеризують особистий трудовий потенціал. Таким чином, результати дослідження утворюють пул «талантів HiPo».

Другий блок представляє розвиток пула талантів. Першим його кроком є закріплення за кожним «талантом» відповідного ментора

(наставника) з числа директорів та начальників різних відділів і структурних одиниць підприємства. Розподіл здійснюється в залежності від того, у якому напрямку працює «талант» і на яку майбутню посаду його готують. Також, важливим моментом є те, що ментори навчають працівників HiPo, які у майбутньому можуть зайняти їх місце після відставки, тобто вони формують собі заміну. Необхідно відзначити, що один ментор може бути закріплений не більше, як за двома талантами. Спеціалісти з навчання та розвитку кадрів підприємства разом з менторами складають індивідуальні плани розвитку для кожного члена групи HiPo. Дії всіх учасників даного процесу потребують узгодження. Координація розвитку

Характеристики особистості представників групи персоналу НіРо [10]

№ п/п	Характеристики оцінювання особистого трудового потенціалу працівника		№ п/п	Характеристики оцінювання особистого трудового потенціалу працівника
1	Інтроверсія	Екстраверсія	16	Загальний рівень інтелекту
2	Емоційна нестійкість	Стабільність	17	Логічне мислення
3	Фактор тривожності		18	Нестереотипність мислення
4	Замкнутість	Товариськість	19	Здатність до абстрагування
5	Підпорядкованість	Домінантність	20	Здатність робити висновки
6	Стриманість	Експресивність	21	Наполегливість
7	Схильність до почуттів	Висока нормативність поведінки	22	Рівень освіти
8	Непохильність	Чутливість	23	Загальний стаж
9	Довірливість	Підозрілість	24	Стаж за фахом
10	Прямолінійність	Дипломатичність	25	Вік
11	Конформізм	Нонконформізм	26	Рівень задоволення матеріальних потреб
12	Самоконтроль		27	Потреба в безпеці
13	Розслабленість	Напруженість	28	Потреба у визнанні
14	Адекватність самооцінки		29	Потреба в самовираженні
15	Запам'ятовування		30	Фактор нестабільності вибору

управління талантами має здійснюватися, на наш погляд, на базі таких базових концепцій, як Піраміда навчання і Конус досвіду Едгара Дейла. Конус досвіду ілюструє, яких різних освітніх результатів можна домогтися, використовуючи різні засоби або «носії» змісту навчання, піраміда навчання» демонструє залежність між методами навчання і ступенем засвоєння матеріалу. На основі наведеного вище розробляється програма розвитку для кожного НіРо таланта, яка має принести максимальний ефект для підприємства.

Третім блоком структурно-логічної моделі системи управління програмою «Talent Pool» є оцінка навчання, яка здійснюється на базі групової співпраці. Групова співпраця полягає у розробленні талантами реального бізнес-проекту для підприємства.

Процес розробки бізнес-проекту талантами складається з декількох етапів.

На першому етапі таланти розподіляються на групи (наприклад, 12 талантів на 3 групи по 4 чоловіки), згідно відповідних методик визначають свій тип особистості. Потім, спеціаліст з навчання та розвитку кадрів формує групи талантів, які будуть найбільш ефективно працювати між собою.

На другому етапі — етапі дослідження основних проблем розвитку підприємства та обґрунтування запропонованої тематики проекту керівник підприємства надає перелік основних проблем підприємства, вирішення

яких носить першочерговий характер. Кожна група талантів з даного переліку, обирає собі тему для проекту, обґрунтовуючи свій вибір.

Третій етап — розробка групами талантів проекту розвитку підприємства на базі обраної тематики. Період виконання — 6 місяців. Консультації з питань, які виникають на протязі даного періоду надають ментори даних талантів.

На завершальному етапі відбувається заохист проектів та вибір найкращого з подальшим його впровадженням в реальній дійсності відповідною групою талантів. Результати роботи команд оцінюють керівник підприємства, виконавчий директор, технічний директор, директор по економіці та фінансам, директор з продажу, директор із закупівель та директор з персоналу. Також, за рішенням комісії, у подальшому можливе й впровадження проектів інших команд. Окрім обрання найкращого проекту, можуть присвоюватись номінації «Лідер команди», «Кращий оратор» та «Кращий експерт». Вибір на номінації можливий із числа всіх талантів.

Після завершення програми доцільно укладання додаткової до трудового договору угоди з кожним талантом, що пройшов навчання, в якій зазначається, що талант зобов'язаний пропрацювати на підприємстві не менше 10 років або в разі розірвання трудового договору з його ініціативи відшкодувати вартість навчання.

Висновки. Таким чином, досліджені сутнісні аспекти концепції управління талантами, яку пропонується визначати як сукупність інструментів управління персоналом, які дають можливість організації залучати, ефективно використовувати і утримувати співробітників, які вносять істотний внесок у розвиток організації. Визначена доцільність залучення до практики управління персоналом методу «Talent Q» для визначення ефективності формування трудового потенціалу, яка представляє собою набір психометричних інструментів оцінки, які використовуються для відбору і аналізу особистого потенціалу кандидатів на посади. Рівень складності тесту не залежить від освіти, посади або досвіду роботи людини. Тестові завдання побудовані таким чином, що кандидат по мірі проходження тесту може продемонструвати всі свої здібності та особистий потенціал. Дана методика направлена на всебічне оцінювання його здібностей.

А також програму «Talent Pool» з метою відслідковування ефективності використання трудового потенціалу, яка представлена певними елементами, такими як індикатори, критерії оцінки, параметри та результати. Індикатори «Talent Q» містять систему тестових завдань, які використовуються для оцінки числового, логічного і вербального мислення. Критерії оцінки використовуються для аналізу ключових якостей особистості, пов'язаних з робочою діяльністю, що дозволяє оптимальним чином заповнювати вакансії підприємства. Параметри представляють шкалу та методику визначення результатів проведеного тестування кандидатів. Отже, методика «Talent Q» дозволяє представити комплексну систему заміщення вакантних посад та забезпечити їх оптимальне заповнення.

Запропонована структурна модель програми «Talent Pool», яка містить три блоки — відбір кандидатів (HiPo), розвиток пула талантів, оцінка навчання та носить довгостроковий характер. Головними цілями програми «Talent Pool» — розвиток співробітників з високим потенціалом (HiPo), виховання майбутніх керівників вищої ланки та досягнення стратегічних цілей діяльності підприємства.

Реалізація зазначених методик, які є складовими концепції управління талантами, сприятиме формуванню фундаменту стратегії розвитку і управління талантами на підприємстві, що є органічною складовою корпора-

тивної стратегії розвитку підприємства. Крім того, розуміння та усвідомлення важливості таланту як джерела формування стійких конкурентних переваг має сприяти формуванню конкурентоспроможної системи управління персоналом на основі ціннісно-орієнтованого підходу до інтелектуальних здібностей робітників.

Список літератури

1. Биллсберри Дж. Как подобрать и сохранить нужный персонал: пер. с англ. Днепропетровск: Баланс-клуб, 2002. 256 с.
2. Захарчин Г. М. Синтез інноваційного і традиційного в сучасній концепції управління персоналом підприємства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2013. № 778. С. 212–218. URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VNULPM_2013_778_32.pdf.
3. Как управлять талантами? URL : <http://www.hrportal.ru/article/kak-upravlyat-talantami>. 186.
4. Кузнецова Н. Б. Концепція управління талантами в системі менеджменту знань. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*. 2014. № 2. С. 181–186. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2014_2_26.
5. Майер Д., Лайкер Дж. Талантливые сотрудники. Воспитание и обучение людей в духе даоToyota : пер. с англ. М. : Альпина Бизнес Букс, 2012. 304 с.
6. Майклз, Э., Хэндфилд-Джонс Х., Экселрод Э. Война за таланты. : пер. с англ. 5 изд. 2012. 280 с.
7. Робертсон А., Грэм Э. Управление талантами. Как извлечь выгоду из таланта ваших подчиненных : пер. с англ. К. : Баланс Бизнес Букс. 2004. 200 с.
8. Продіус О. І., Пікалов В. Л. Талант-менеджмент як невід'ємна складова успіху організації. Щодо проблем управління талановитими працівниками суб'єктів господарської діяльності. *Академічний огляд*. 2014. № 1(40). С. 116–121. URL : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/a0_2014_1_17.pdf.
9. Продіус О. І., Журавель А. І., Сітор М. О. Талант-менеджмент як невід'ємна складова успіху організації. *Економіка: реалії часу*. 2013. № 1(6). С. 172–177. URL : <http://www.economics.opu.ua/files/archive/2013/No1/172-177.pdf>.

10. Синиця Т. В. Формування та використання трудового потенціалу промислового підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.09.01 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика». Харківський держ. екон. ун-т. Х., 2004. 20 с.

11. Томас Дж. Питер. Талант : пер. с англ. Санкт-Петербург : Стокгольмская школа экономики, 2006. 160 с.

12. Управление талантами: опыт бизнеса и государства. URL : http://www.wardhowell.ru/upload/iblock/003/Talent%20Equity%20Institute_07.08%20FINAL.pdf.

13. Watkins D. Lightyear — An Application Framework for Talent Management That Acts as a Central Feedback Center for all Organizational Functions. Softscape, Inc., 1998.

14. The Global Competitiveness Index 2013–2014: Sustaining Growth, Building Resilience. URL : http://www3.weforum.org/docs/GCR2013-14/GCR_Chapter1.1_2013-14.pdf.

15. The Global Talent Index Report: The Outlook to 2015. URL : <http://www.economistinsights.com/sites/default/files/downloads/GTI%20FINAL%20REPORT%205.4.11.pdf>.

References

1. Billsberri, D. (2002). *Kak podobrat i sokhranit nuzhnyj personal* [How to find and retain the right staff]. Dnepropetrovsk, Balans-klub Publ. 256 p.

2. Zakharchin, G. M. (2013). *Sintez innovacijnogo i tradicijnogo v suchasnij koncepcziyi upravlinnja personalom pidpriemstva* [Synthesis of innovation and tradition in the modern concept of enterprise personnel management]. *Visnyk Natsionalnogo universitetu «Lvivska politehnika». Menedzhment ta pidpriyemnytstvo v Ukrayini: etapy stanovlennya i problemy rozvitku* [Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic». Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and problems of development], no. 778, pp. 212–218. Available at : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VNULPM_2013_778_32.pdf. (Accessed on 25 December 2021).

3. *Kak upravlyat talantami?* [How to manage talents?]. Available at : <http://www.hrportal.ru/article/kak-upravlyat-talantami.186>. (Accessed on 25 December 2021).

4. Kuznetsova, N. B. (2014). *Kontsepsiia upravlinnja talantamy v systemi menedzhmentu znan* [The concept of talent management in the system of knowledge management]. *Sotsialno-*

trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka [Social and labor relations: theory and practice]. Kyiv, Institut sotsialno-trudovuh vidnosyn KNEU Publ., no. 2 (8), pp. 181–187.

5. Majer, D. (2012). *Talantlivye sotrudniki. Vospitanie i obuchenie lyudej v dukhe dao Toyota* [Talented employees. Education and training of people in the spirit of Tao Toyota]. Moscow, Alpina Biznes Buks Publ., 304 p.

6. Majklz, E. (2005). *Vojna za talanty* [The war for talent]. Moscow, Mann, Ivanov i Ferber Publ., 272 p.

7. Robertson, A. (2004). *Upravlenie talantami. Kak izvlech vyigodu iz talanta vashih podchinennyih* [Talent management. How to capitalize on the talent of your people]. Kyiv, Balans Biznes Buks Publ., 200 p.

8. Prodius, O. I. (2014). *Talant-menedzhment yak nevidiemna skladova uspikhu orhanizatsii* [Talent management as an integral part of the success of the organization]. *Shchodo problem upravlinnja talanovytymy pratsivnykamy subiektiv hospodarskoi diialnosti* [Regarding the problems of managing talented employees of economic entities], no. 1 (40), pp. 116–121. Available at : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ao_2014_1_17.pdf. (Accessed on 27 December 2021).

9. Prodius, O. I., Zhuravel, A. I. & Sitor, M. O. (2013). *Talant-menedzhment yak nevidiemna skladova uspikhu organizatsiyi* [Talent management as an integral part of the success of the organization]. *Ekonomika: realiyi chasu* [Economics: the realities of time], no. 1 (6), pp. 172–177. Available at : <http://www.economics.opu.ua/files/archive/2013/No1/172-177.pdf>. (Accessed on 27 December 2021).

10. Synytsia, T. V. (2004). *Formuvannia ta vykorystannia trudovoho potentsialu promyslovoho pidpriemstva* [Formation and use of labor potential of an industrial enterprise]. Abstract of PhD in Economic sciences thesis. Kharkiv, Kharkiv State University of Economics Publ. 20 p.

11. Piters, T. (2006). *Talant* [Talent]. Saint-Petersburgh, Stokgolmskaya shkola ekonomiki Publ., 160 p.

12. *Upravlenie talantami: opyt biznesa i gosudarstva* [Talent management: business and state experience]. Available at : http://www.wardhowell.ru/upload/iblock/003/Talent%20Equity%20Institute_07.08%20FINAL.pdf. (Accessed on 26 December 2021).

13. Watkins D. Lightyear — An Application Framework for Talent Management That Acts as a Central Feedback Center for all Organizational Functions. Softscape, Inc., 1998.

14. The Global Competitiveness Index 2013–2014: Sustaining Growth, Building Resilience. Available at: <http://www3.weforum.org/docs/>

GCR2013–14/GCR_Chapter1.1_2013–14.pdf. (Accessed on 26 December 2021).

15. The Global Talent Index Report: The Outlook to 2015. Available at: <http://www.economistinsights.com/sites/default/files/downloads/GTI%20FINAL%20REPORT%205.4.11.pdf>. (Accessed on 26 December 2021).

Objective. *The objective of the present article is to develop a mechanism for applying the methodology “Talent Q” and “Talent Pool” as components of the concept of talent management in the enterprise.*

Methods. *The theoretical basis of the study are the works of domestic and foreign scientists on modern approaches to personnel management, views on the nature and features of the concept of talent management, methods “Talent Q” and “Talent Pool”. The following research methods were used to achieve the set goals and objectives: system approach - to determine the essential aspects of talent management, theoretical generalization and comparison - to determine the essential features of the methods “Talent Q” and “Talent Pool”, system analysis and synthesis - to develop a mechanism for implementing methods “Talent Q” and “Talent Pool”, information modeling to develop a model for evaluating the results of the survey and the structural model of the program “Talent Pool”, specification to determine the features of the methods “Talent Q” and “Talent Pool”, graphical and tabular methods - to visualize the study material.*

Results. *The present article highlights the essential aspects of the concept of talent management and features of the implementation of the methods of “Talent Q” and “Talent Pool”. The “Talent Q” methodology is defined as a set of psychometric assessment tools used to select and analyze the personal candidate’s potential and is represented by certain elements, such as indicators, evaluation criteria, parameters and results. A spatial model for assessing the personality characteristics of candidates according to the method of “Talent Q” has been developed. In addition, the study reflects the structural and logical model of the management system of the program “Talent Pool”, which includes three blocks and is long-term. The main objective of the “Talent Pool” program are: development of employees with high potential (HiPo), education of future senior executives and achievement of strategic goals of the enterprise.*

The result of the research is the development of a mechanism for implementing the methodology “Talent Q” and “Talent Pool” as components of the concept of talent management in the enterprise. The implementation of these techniques, which are part of the concept of talent management, will contribute to the formation of the foundation of development strategy and talent management in the enterprise, which is an organic component of the corporate development strategy. In addition, understanding and understanding the importance of talent as a source of sustainable competitive advantage should contribute to the formation of a competitive personnel management system based on a value-oriented approach to the intellectual abilities of worker

Key words: “Talent Q”, “Talent Pool”, talent management, the concept of talent management.

Надійшла до редакції 08.11.2021

РОЗВИТОК СФЕРИ ПОСЛУГ НА МІКРО-, МЕЗО- ТА МАКРОРІВНЯХ

DOI : 10.33274/2079-4762-2021-50-2-69-77

JEL : L 83, R 10, H 54

УДК 338.487-043.86(477.6)(045)

Горіна Г. О.,
д-р екон. наук, професор

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: gorina@donnuet.edu.ua

Чернега О. Б.,
д-р екон. наук, професор

e-mail: chernega@donnuet.edu.ua

Богатирьова Г. А.,
канд. педагог. наук, доцент

e-mail: bohatyryova@donnuet.edu.ua

ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ІНФРАСТРУКТУРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ (НА ПРИКЛАДІ ДОНЕЦЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО РЕГІОНУ)

Gorina G. O.,
Grand PhD of Economic Sciences,
Professor

Mykhailo Tuhan-Baranovskyi Donetsk National University
of Economics and Trade, Kryvyi Rih, Ukraine
e-mail: gorina@donnuet.edu.ua

Chernega O. B.,
Grand PhD in Economic Sciences,
Professor

e-mail: chernega@donnuet.edu.ua

Bohatyryova G. A.,
PhD in Pedagogy,
Associate professor

e-mail: bohatyryova@donnuet.edu.ua

MODEL OF INFRASTRUCTURE SUPPORT FOR THE TOURISM INDUSTRY FORMATION (ON THE EXAMPLE OF THE DONETSK ECONOMIC REGION)

Мета. Метою статті є обґрунтування моделі інфраструктурного забезпечення туристичної галузі Донецького економічного регіону на засадах аутентичності та просторової поляризації туристичного ринку.

Методи. З метою досягнення поставлених завдань та мети у роботі використовувалися наступні методи дослідження: системного аналізу та синтезу (для розробки моделі інфраструктурного забезпечення туристичної галузі Донецького економічного регіону на засадах аутентичності та просторової поляризації туристичного ринку); програмно-цільовий підхід (при регламентації повноважень органів державної влади та місцевих органів, що здійснюють управління та регулювання в галузі туризму); процесний підхід (для архітектурного представлення поетапної схеми формування місцевої системи управління локальним розвитком туризму); графічні й табличні методи (для наочного зображення статистичного матеріалу).

Результати. Розроблено модель інфраструктурного забезпечення туристичної галузі Донецького економічного регіону на засадах аутентичності та просторової поляризації туристичного ринку. Модель передбачає використання специфічних механізмів аутентичного управління та врахування автентичності культурно-історичних ресурсів локальних ринків туристичних послуг, асиметричності інфраструктурного та соціально-економічного розвитку ринків, просторової поляризації розміщення природно-кліматичних та рекреаційних факторів розвитку місцевих туристичних ринків, що дозволяє формувати конкурентні переваги за рахунок використання специфічних туристичних детермінант локальних туристичних ринків. Запропонована модель базується на специфічних принципах, а саме: інтегративності, оптимального поєднання централізації та децентралізації управління, адаптивності, раціональності, єдності, гнучкості, комплексності, автентичності та полікультурності. Запропоновано спрощену схему формування місцевої системи управління локальним розвитком туризму, яка базується на трьох взаємопов'язаних етапах: аналітичному, програмному та реалізаційному.

Ключові слова: інфраструктура, інфраструктурне забезпечення, туристична галузь, ринок туристичних послуг, Донецький економічний регіон, туризм, просторова поляризація.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації та інтеграції туристичної галузі України до світового туристичного простору надзвичайно актуальним стає питання ефективного та конкурентоспроможного управління розвитком локальних ринків з особливим акцентом на їх інфраструктурному забезпеченні як складової складної багаторівневої системи національного ринку туристичних послуг.

Просторова поляризація соціально-економічного розвитку локальних ринків туристичних послуг, аутентичні особливості їх культурно-історичного потенціалу, особливості духовно-релігійних цінностей мультинаціонального складу населення, розбіжності природно-кліматичних умов формування туристичних ринків породжують необхідність застосування диференційованих специфічних моделей та концепцій формування та управління їх розвитком, у тому числі моделі інфраструктурного забезпечення туристичної галузі на рівні окремого регіону, області, дестинації тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різноманітні регіональні аспекти дослідження туристичної галузі широко висвітлені вітчизняними науковцями у публікаціях які носять практичний та теоретико-методологічний характер. Н. Бошота, В. Папп [1] досліджують основи комплексного управління інфраструктурою туризму в регіоні, визначають принципи стратегічного управління її розвитком, виокремлюють і структурують чинники і умови розвитку регіональної інфраструктури як цілісної системи. Проблеми інфраструктурного забезпечення регіональних ринків туристичних послуг, як ключової компоненти розвитку туристичної галузі на регіональному та державному рівнях досліджують у своїй праці Г. Горіна, О. Чернега, Г. Богатирьова, Н. Іванова, О. Романуха, О. Ніколайчук [2]. А. Голод, Ю. Феленчак обґрунтовують концептуальні засади аналізу розвитку готельного господарства в структурі регіональних туристичних систем, пропонують два основних підходи до економічного аналізу готельного господарства, а саме рекреаційний та туристичний [3]. Н. Кондратенко, Л. Оболенцева аналізують сучасний стан та встановлюють тенденції розвитку готельного бізнесу у регіонах України [4].

Г. Богатирьова, В. Барабанова розробляють структурно-функціональну модель соціально-маркетингової сегментації ринку туристичних послуг в Україні, яка передбачає процес формування нового типу споживача турпослуг із психологічними та поведінковими особливостями [5]. К. Кривега [6], В. Кошарний [7] приділяють увагу теоретичному підґрунтя дослідження туристичній інфраструктурі, а саме уточненню та конкретизації термінів, дослідження існуючих характеристик поняття «туристична інфраструктура». Г. Горіна надає характеристику інфраструктурної складової формування стратегії розвитку ринку туристичних послуг України і визначає напрями її оптимізації [8].

Разом з тим, у науковій літературі питання розробки регіональних моделей інфраструктурного забезпечення туристичної галузі розглядаються фрагментарно, що спонукає до подальших досліджень у цьому напрямку.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування моделі інфраструктурного забезпечення туристичної галузі Донецького економічного регіону на засадах аутентичності та просторової поляризації туристичного ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передуманням розробки моделі інфраструктурного забезпечення туристичної галузі Донецького економічного регіону вбачаємо доцільним визначити специфічні особливості локальних ринків туристичних послуг, а саме: 1) асиметричність інфраструктурного та соціально-економічного розвитку ринків (транспортна інфраструктура, інфраструктура засобів розміщення, культурно-розважальна інфраструктура, інфраструктура засобів харчування, соціально-економічне становище); 2) автентичність культурно-історичних ресурсів локальних ринків туристичних послуг (духовно-релігійні цінності, культурно-туристичні ресурси, історично-туристичні ресурси); 3) просторову поляризацію розміщення природно-кліматичних та рекреаційних факторів розвитку місцевих туристичних ринків (природно-географічний потенціал, природно-кліматичний потенціал та рекреаційний потенціал).

Визначені особливості підкреслюють необхідність урахування автентичності культур-

но-історичних ресурсів та просторову поляризацію розміщення природно-кліматичних і рекреаційних факторів при обґрунтуванні моделі інфраструктурного забезпечення туристичної галузі Донецького економічного регіону.

Урахування автентичності культурно-історичного розвитку локальних ринків туристичних послуг передбачає орієнтацію управління на духовно-релігійні цінності та культурно-історичні туристичні ресурси визначеного територіального простору. У зв'язку з цим, розробка локальних програм розвитку туризму повинна спиратися на наявні культурні, ціннісні, духовні, морально-релігійні орієнтири суспільства, унікальну, культурно-традиційну спадщину місцевої громади.

Дотримання автентичної складової в управлінні та формуванні локальних ринків туристичних послуг забезпечить збереження унікальних культурних етносів, з одного боку, та служитиме інструментом заохочення туристів, мотивованих бажанням пізнати культурні надбання, історичні нащадки та етнографічну цінність Донецького економічного регіону.

Урахування просторової поляризації розміщення природно-кліматичних та рекреаційних факторів в управлінні розвитком локальних туристичних ринків виявляється ключовим чинником формування туристичного бізнесу, заснованого на характерних видах туризму, а саме: рекреаційно-оздоровчого, промислового, водного (підводного), сільського, пригодницького, екологічного (зеленого) тощо.

Модель інфраструктурного забезпечення туристичної галузі Донецького економічного регіону на засадах автентичності та просторової поляризації туристичного ринку повинна спиратися та максимально враховувати:

- регіональну специфіку розвитку суб'єктів туристичного бізнесу та суміжних галузей;

- принципи раціонального використання та охорони туристично-рекреаційних ресурсів локальних ринків, збереження об'єктів національної культурної спадщини;

- передові європейські та світові досягнення та розробки щодо системного управління якістю туристичного обслуговування, надання туристичних послуг, створення комплексного туристичного продукту;

- механізми взаємодії та регламентацію повноважень центральних і місцевих органів

виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, суб'єктів туристичної діяльності, наукових установ та навчальних закладів;

- механізми забезпечення максимальної безпеки туристів, захист їх прав та інтересів під час подорожі;

- потреби локальних ринків у професійній підготовці фахівців сфери туризму, зокрема готельної, ресторанної, культурно-розважальної та інших видів діяльності;

- стратегічні перспективи розвитку суміжних до туризму галузей та видів економічної діяльності, які носять стратегічний характер для досліджуваної території;

- комплексні теоретико-методологічні, аналітичні, соціологічні дослідження локального туристичного бізнесу, ринку туристичних послуг, суб'єктів туристичної діяльності.

Організаційно-управлінська функція моделі інфраструктурного забезпечення туристичної галузі Донецького економічного регіону виявляється у створенні єдиного управлінського простору, спроможного забезпечити цілісність управлінської системи ринку, ефективність взаємовідносин його компонентів, координацію та взаємозв'язок суб'єктів туристичної діяльності, досягнути найбільш оптимальних умов для раціональної організації, координації та управління розвитком ринку туристичних послуг.

Аналітико-діагностична функція моделі інфраструктурного забезпечення туристичної галузі Донецького економічного регіону проявляється у зборі та аналізі інформації щодо наявності та якості туристично-рекреаційної інфраструктури регіону, ефективності управління ринком туристичних послуг, виявленні існуючих позитивних та негативних тенденцій, наявних загроз, оцінки дотримання визначених векторів формування ринку, встановленні причин відхилення від концептуальних та стратегічних програм його розвитку.

Прогностична функція моделі інфраструктурного забезпечення туристичної галузі Донецького економічного регіону прогнозує розвиток ринку в майбутньому, виявляючи закономірні тенденції, ринкоформуючі фактори та специфічні властивості кожної стадії його формування; формує стратегічні цілі розвитку та визначає концептуальні орієнтири управлінської діяльності.

Інформаційно-ресурсна функція моделі інфраструктурного забезпечення туристич-

ної галузі Донецького економічного регіону передбачає мобілізацію та перерозподіл матеріальних, фінансових, інформаційних, інтелектуальних, кадрових ресурсів; надання нормативної, інформаційної, методичної, консультаційної, фінансово-кредитної підтримки.

Інноваційно-технологічна функція моделі інфраструктурного забезпечення туристичної галузі Донецького економічного регіону передбачає узагальнення передового європейського та світового управлінського досвіду, сучасних технологій та механізмів створення комплексного туристичного продукту, стандартів обслуговування туристів, забезпечення розповсюдження надбаної прогресивної технологічної та організаційної практики з метою стимулювання, забезпечення підтримки діяльності суб'єктів локальних ринків туристичних послуг, його перманентного конкурентоспроможного розвитку.

Комунікаційна функція моделі інфраструктурного забезпечення туристичної галузі Донецького економічного регіону виступає інтегруючою складовою, яка об'єднує роль управління та спілкування, забезпечує обмін інформацією та зворотній зв'язок, управління комунікативними процесами, що відбуваються між суб'єктами ринку туристичних послуг, дозволяє досягти взаємоузгодженості інтересів, співробітництва на паритетних засадах, вирівнювання розбіжностей у вихідній інформованості, підтримувати стійкі виробничо-ділові зв'язки.

Важливим дослідницьким завданням моделювання інфраструктурного забезпечення туристичної галузі Донецького економічного регіону є визначення континууму принципів, основними серед яких є принципи: інтегративності, оптимального поєднання централізації та децентралізації управління, адаптивності, раціональності, єдності, гнучкості, комплексності, автентичності та полікультурності.

Принцип інтегративності обґрунтовує доцільність об'єднання взаємодії всіх елементів системи інфраструктури туристичного ринку, що породжує у свою чергу нову якість просторово-економічного розвитку регіону, зростання синергетичного ефекту.

Принцип оптимального поєднання централізації та децентралізації управління передбачає чітку регламентацію повноважень

органів державної влади та місцевих органів, що здійснюють регулювання в галузі туризму з питань інфраструктурного забезпечення локальних ринків туристичних послуг.

Принцип адаптивності виявляється у здатності локального туристичного ринку пристосовуватися до змін внутрішніх і зовнішніх обставин, появі деструктивних факторів та від'ємних тенденцій національного ринку туристичних послуг без погіршення результативності та стабільності його функціонування.

Принцип раціональності передбачає збалансованість виробничих потужностей та обсягів виготовлення продуктів, надання туристичних послуг з відповідної якості.

Принцип єдності передбачає необхідність розгляду національного ринку туристичних послуг як цілісної системи, яка складається із різноякісних, разом з тим колегіальних елементів — локальних ринків туристичних послуг, що є взаємопов'язаними, взаємодіючими компонентами одного цілого. В автентичному управлінні розвитком ринку туристичних послуг принцип єдності доповнюється необхідністю урахування національних особливостей і взаємодоповнюваність їх етнічними традиціями регіонів.

Принцип гнучкості визначає можливість місцевого ринку туристичних послуг до саморегуляції, зміни пріоритетних напрямків розвитку, здатності його потенціалу повернутися в стан балансу після адаптації до негативних факторів зовнішнього середовища, виниклих непередбачуваних дестабілізуючих чинників та детермінант розвитку.

Принцип комплексності передбачає цілісне використання природно-ресурсного, рекреаційного потенціалу локального туристичного ринку, раціональне залучення трудових ресурсів, активізацію господарських зв'язків між суб'єктами туристичного бізнесу, створення наскрізної інфраструктури туристичного ринку, яка враховує виробничий та соціальний потенціал території.

Принцип автентичності передбачає урахування культурної, релігійної, етностної специфіки, яка робить значний вплив на духовний розвиток суспільства, світогляд людей, розвиток мистецтва на території окремого регіону або етнічної групи; побудову соціально-культурного конструкту, який враховує унікальність традицій, звичаїв, культурної спадщини, а також особливостей

ділового етикету ведення бізнесу та культури спілкування.

Принцип полікультурності передбачає формування толерантного ставлення до культурних особливостей та відмінностей; усвідомлення важливості міжкультурної взаємодії; популяризацію культурного простору окремих регіонів, ознайомлення з яким сприяє розширенню світогляду особистості, породжує повагу до кола культур і цивілізацій; спонукає до білінгвального розвитку нації,

усвідомлення окремих індивідів та суспільства в цілому, що вони є носіями і представниками не лише рідної, а і взаємопов'язаних культур.

Ефективність впровадження запропонованої моделі інфраструктурного забезпечення туристичної галузі Донецького економічного регіону залежить від чіткої регламентація повноважень органів державної влади та місцевих органів, визначення оптимальних об'ємів централізації та децентралізації управління (табл. 1).

Таблиця 1

Регламентация повноважень органів державної влади та місцевих органів, що здійснюють управління та регулювання в галузі туризму (складено автором)

Складові компоненти контуру моделі	Повноваження органів державної влади	Повноваження місцевих органів
Асиметричність інфраструктурного та соціально-економічного розвитку локальних ринків туристичних послуг	1. Затвердження регіональні, місцеві програми розвитку туризму. 2. Визначення коштів обласних, районних, місцевих бюджетів для фінансового забезпечення регіональних програм розвитку туризму, контроль за їх фінансуванням. 3. Збір пропозицій стосовно включення заходів з регіональних програм розвитку туризму до відповідних загальнодержавних програм. 4. Забезпечення становлення туризму як високорентабельної галузі, заохочення національних та іноземних інвестицій у розвиток індустрії туризму, створення нових робочих місць. 5. Забезпечення доступності туризму для усіх верст населення шляхом запровадження пільг стосовно цих категорій осіб. 6. Сприяння розвитку ефективної туристичної та супутньої інфраструктури. 7. Організація та забезпечення реалізації інвестиційної політики в галузі туристичної діяльності. 8. Визначення пріоритетних напрямів наукових досліджень у галузі туризму та дослідницьких робіт тощо.	1. Розробка міських та обласних програм розбудови та розвитку інфраструктурного забезпечення ринку туристичних послуг. 2. Розробка програм сприяння розвитку малого та середнього підприємництва у місті, області. 3. Розробка обласних та місцевих програм сприяння залучення зайнятості населення у туристичній галузі. 4. Співфінансування, ваучерне забезпечення підготовки та перепідготовки кадрів, необхідних для якісного управління та підвищення стандартів туристського обслуговування в регіоні 5. Впровадження дієвого механізму взаємодії влади, бізнесу, громади щодо спільного втілення програм локального розвитку туристичної галузі тощо.
Автентичність культурно-історичного розвитку локальних ринків туристичних послуг	1. Затвердження регіональні, місцеві програми розвитку туризму. 2. Визначення коштів обласних, районних, місцевих бюджетів для фінансового забезпечення регіональних програм розвитку туризму, контроль за їх фінансуванням. 3. Збір пропозицій стосовно включення заходів з регіональних програм розвитку туризму до відповідних загальнодержавних програм. 4. Розвиток туризму і курортів з урахуванням рівня життя, традицій та культури населення.	1. Розробка і фінансування локальних програм розвитку культури і мистецтва. 2. Розробка локальних програм підтримки розвитку культур національних меншин. 3. Розробка локальних програм збереження та реконструкції пам'яток історії та монументального мистецтва. 4. Розробка та реалізація програм формування туристичного іміджу міста, області заснованих на позиціювання автентичних особливостей.

Продовження таблиці 1

Складові компоненти контуру моделі	Повноваження органів державної влади	Повноваження місцевих органів
Автентичність культурно-історичного розвитку локальних ринків туристичних послуг	5. Збереження та відновлення цілісності туристичних ресурсів, їх раціональне використання, охорона культурно-історичної спадщини тощо.	5. Участь у створенні та реалізації соціальних програм з виховного патріотизму, самосвідомості, поваги до культурної спадщини рідного краю, формування уявлень щодо індивідуальної етнічної ідентифікації.
Просторова поляризація розміщення природно-кліматичних ресурсів та рекреаційних факторів розвитку локальних туристичних ринків	1. Затвердження регіональні, місцеві програми розвитку туризму. 2. Визначення коштів обласних, районних, місцевих бюджетів для фінансового забезпечення регіональних програм розвитку туризму, контроль за їх фінансуванням. 3. Збір пропозицій стосовно включення заходів з регіональних програм розвитку туризму до відповідних загальнодержавних програм. 4. Здійснення контролю за збереженням та раціональним використанням природних територій курортів. 5. Створення та впровадження державних кадастрів природних територій курортів та природних лікувальних ресурсів тощо.	1. Розробка і фінансування програм розвитку місцевих рекреаційно-курортних комплексів. 2. Розробка програм раціонального використання природоохоронних території та заповідників. 3. Розробка програм сталого розвитку та екологізації туризму з урахуванням впливу локальних ендогенних факторів.

Головним локальним суб'єктом інституційного забезпечення автентичного управління розвитком ринку туристичних послуг є місцевий орган, що здійснює регулювання в галузі туризму, у якості якого може виступати управління, департамент туризму у складі обласних державних адміністрацій, місцевих туристичних адміністрацій.

Метою створення або вдосконалення місцевого органу управління локальним розвитком туризму є забезпечення прийняття та реалізації ефективних управлінських рішень, які спроможні сприяти сталому розвитку інфраструктурних, економічних та соціальних складових.

Удосконалення активних місцевих органів, що здійснюють регулювання в галузі туризму доцільно у випадку, коли не досягаються генеральні цілі, поставлені завдання та цільові пріоритети розвитку ринку, не реалізуються регіональні програми внаслідок суб'єктивних причин тощо. Формування місцевої системи управління локальним розвитком туризму пропонується здійснювати поетапно (рис. 1).

Очікуваними результатами впровадження моделі інфраструктурного забезпечення туристичної галузі Донецького економічного

регіону є виникнення соціального та економічного ефекту.

Економічний ефект виявляється у:

- підвищенні темпів економічного зростання регіонів;
- створенні сприятливого інституційно-організаційно клімату для забезпечення економічних умов розвитку пріоритетних напрямків туризму регіону;
- підвищенні надходжень до місцевих бюджетів;
- підвищенні інвестиційної привабливості регіонів, залучення інвестицій;
- збільшенні туристичних потоків — національних, в'їзних, в межах країни;
- мультиплікаційному впливу на супутні галузі туризму;
- утвердженні сталого іміджу регіону як туристично-привабливої дестинації тощо.

Соціальний ефект виявляється у:

- підвищенні зайнятості населення, скорочення безробіття, зменшення бідності, зростання платоспроможного попиту;
- удосконаленні існуючої системи науково-дослідницької співпраці, професійної підготовки, перепідготовки фахівців та підвищення кваліфікації кадрів сфери туризму;

Рис. 1. Спрощена схема формування місцевої системи управління локальним розвитком туризму (розроблено автором)

— сприянні розвитку освітніх закладів через необхідність збільшення якості підготовки та перепідготовки кадрів, задіяних у туризмі, підвищення їх кваліфікації;

— досягненні соціальної задоволеності місцевих мешканців у змістовому дозвіллі, оздоровчому відпочинку, перебуванні в екологічно сталому середовищі.

— моделі інфраструктурного забезпечення туристичної галузі Донецького економічного регіону.

Реалізація моделі інфраструктурного забезпечення туристичної галузі Донецького економічного регіону з урахуванням специфічних туристичних можливостей місцевих ринків сприятиме покращенню туристичної інфраструктури та послуг, а також підтримуватиме розвиток індустрії гостинності Приазов'я в цілому, просуватиме його як привабливий туристичний напрямок.

Висновки. Запропоновано модель інфраструктурного забезпечення туристичної галузі Донецького економічного регіону, яка передбачає використання специфічних механізмів аутентичного управління та врахування автентичності культурно-історичних ресурсів локальних ринків туристичних послуг, асиметричності інфраструктурного та соціально-економічного розвитку ринків, просторової поляризації розміщення природно-кліматичних та рекреаційних факторів розвитку місцевих туристичних ринків. Окреслена модель базується на специфічних принципах, серед яких: інтегративності, оптимального поєднання централізації та децентралізації управ-

ління, адаптивності, раціональності, єдності, гнучкості, комплексності, автентичності та полікультурності. Визначено, що ефективність впровадження запропонованої моделі інфраструктурного забезпечення туристичної галузі Донецького економічного регіону залежить від чіткої регламентація повноважень органів державної влади та місцевих органів, визначення оптимальних об'ємів централізації та децентралізації управління.

Перспективним напрямом подальших досліджень, в основу якого буде покладено попередні результати стане дослідження ролі рекреаційно-туристичної інфраструктури Донецької області в індустрії гостинності Приазов'я на підставі діагностики та ґрунтового аналізу його ключових показників.

Список літератури

1. Бошота Н. В., Папп В. В. Туристична інфраструктура та її роль у розвитку туризму в регіоні. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка*. 2017. Вип. 2 (50). С. 117–122.
2. Горіна Г. О. та ін. Інфраструктура регіональних ринків туристичних послуг: монографія. Кривий Ріг: Вид. Р. А. Козлов, 2019. 145 с. URL : <http://elibrary.donnuet.edu.ua/1373/> (дата звернення 18.11.2020).
3. Голод А. П., Феленчак Ю. Б. Готельне господарство в структурі регіональних туристичних систем. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 32. С. 277–281.
4. Кондратенко Н. О., Оболенцева Л. В. Аналіз сучасного стану та тенденцій розвитку

готельного бізнесу в регіонах України. *Проблеми економіки*. 2019. № 4 (42). С. 72–80.

5. Богатирьова Г. А., Барабанова В. В. Соціально-маркетингова сегментація ринку туристичних послуг в Україні. *Вісник ДонДУЕТ*, 2 (69). 2018. С. 45–54.

6. Кошарний В. О. Загальна характеристика поняття «туристична інфраструктура». *Молодий вчений*. 2016. № 4(31). С. 96–99.

7. Музиченко-Козловська О. В. Розвиток туристичної інфраструктури — визначальний чинник туристичної привабливості території. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2011. № 714. С. 229–237.

8. Горіна Г. О. Характеристика інфраструктурної складової дослідження середовища формування стратегії розвитку ринку туристичних послуг. *Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. Серія : Економічні науки*. 2016. № 2 (63). С. 121–127.

References

1. Boshota, N. V., Papp, V. V. (2017). *Turystychna infrastruktura ta yii rol u rozvytku turyzmu v rehioni* [Tourist infrastructure and its role in tourism development in the region]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu* [Scientific herald of Uzhgorod national university], no. 2 (50), pp. 117–122.

2. Gorina, G. O., Cherneha, O. B., Bohatyrova, H. A., Zinchenko, O. A., Ivanova, N. S., Romanukha, O. M., Nikolaichuk, O. A. (2019). *Infrastruktura rehionalnykh rynkiv turystychnykh posluh* [Infrastructure of regional markets of tourist services]. Kryvyi Rih, R. A. Kozlov, 145 p.

3. Holod, A., Felenchak, Yu. (2019). *Hotelne hospodarstvo v strukturi rehionalnykh turystychnykh system* [Hotel industry in the structure of regional tourism systems]. *Infrastruktura rynku* [Market Infrastructure], vol. 32, pp. 277–281.

4. Kondratenko, N. O., Obolentseva, L. V. (2019). *Analiz suchasnoho stanu ta tendentsii rozvytku hotelnoho biznesu v rehionakh Ukrainy* [Analysis of the current state of and trends in the development of the hotel industry in regions of Ukraine]. *Problemy ekonomiky* [The problems of economy], no. 4 (42), pp. 72–80.

5. Bohatyrova, H. A., Barabanova, V. V. (2018). *Sotsialno-marketynhova sehmentatsiia rynku turystychnykh posluh v Ukraini* [Social-marketing segmentation of tourism services market in Ukraine]. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu ekonomiky i torhivli im. Mykhaila Tuhan-Baranovskoho* [Visnyk of Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky], no. 2 (69), pp. 45–54.

6. Kosharnyi, V. O. (2016). *Zahalna kharakterystyka poniattia «turystychna infrastruktura»* [General description of concept of «tourism infrastructure»]. *Molodyi vchenyi* [Young Scientist], no. 4 (31), pp. 96–99.

7. Muzychenko-Kozlovska, O. V. (2011). *Rozvytok turystychnoi infrastruktury — vyznachalniy chynnyk turystychnoi pryvablyvosti terytorii* [The development of tourist infrastructure is the key factor of territory tourist attractiveness]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»* [Visnyk of Lviv Polytechnic National University], no. 714, pp. 229–237.

8. Gorina, G. O. (2016). *Kharakterystyka infrastrukturalnoi skladovoi doslidzhennia seredovyscha formuvannia stratehii rozvytku rynku turystychnykh posluh* [Characteristics of infrastructure component of tourism market development strategy environment research]. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu ekonomiky i torhivli im. Mykhaila Tuhan-Baranovskoho* [Visnyk of Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky], no. 2 (63), pp. 121–127.

Objective. *The objective of the article is to substantiate the model of infrastructural support of the tourism industry of the Donetsk economic region on the basis of authenticity and spatial polarization of the tourism market.*

Methods. *To achieve the set tasks and goals, the following research methods were used in the work: system analysis and synthesis (to develop a model of infrastructure support for the tourism industry of the Donetsk economic region based on the authenticity and spatial polarization of the tourism market); program-targeted approach (when regulating the powers of state authorities and local authorities that manage and regulate tourism); process approach (for the architectural presentation of a step-by-step scheme for the formation of a local management system for local tourism development); graphic and tabular methods (for visual representation of statistical material).*

Results. *The model of infrastructure support for the tourism industry of the Donetsk economic region has been developed based on the authenticity and spatial polarization of the tourism market. The model involves the use of specific mechanisms of authentic management and taking into account the authenticity of cultural and historical resources of local tourism markets, asymmetry of infrastructural and socio-economic development of markets, spatial polarization of natural, climatic and recreational factors of local tourism markets which allows to form competitive advantages through the use of specific tourism determinants of local tourism markets. The proposed model is based on specific principles, namely: integrativity, optimal combination of centralization and decentralization of management, adaptability, rationality, unity, flexibility, complexity, authenticity and multiculturalism. A simplified scheme for the formation of a local management system for local tourism development is proposed, which is based on three interrelated stages: analytical, program and implementation.*

Key words: *infrastructure, infrastructural support, tourism industry, tourist services market, Donetsk economic region, tourism, spatial polarization.*

Надійшла до редакції 15.12.2021

DOI : 10.33274/2079-4762-2021-50-2-78-83

JEL : L 19

УДК: 338.001.36

**Клевцов Є. Г.,
аспірант**Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: klevcov_eg@donnuet.edu.ua**Приймак Н. С.,
д-р екон. наук, доцент**

e-mail: priymak@donnuet.edu.ua

РИНОК РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ВПЛИВАЮЧИХ ЧИННИКІВ**Klietsov Ye. H
PhD student**Mykhailo Tuhan-Baranovskyi Donetsk National University
of Economics and Trade, Kryvyi Rih, Ukraine
e-mail: klevcov_eg@donnuet.edu.ua**Pryimak N. S.
Grand PhD of Economic Sciences,
Professor**

e-mail: priymak@donnuet.edu.ua

RESTAURANT BUSINESS MARKET IN UKRAINE: ANALYSIS OF INFLUENCING FACTORS

***Мета.** Метою статті є дослідження ринку ресторанного бізнесу в Україні останніх років на основі статистичних даних, а також визначення та дослідження чинників, що головним чином впливали на розвиток ринку надання послуг харчування та їх наслідків.*

***Методи.** При дослідженні функціонування ринку ресторанного бізнесу України останніх років використовувалися такі емпіричні та теоретичні методи дослідження як:*

Спостереження — за динамікою розвитку ресторанного бізнесу України для виявлення змін.

Дедукація — для виявлення факторів, що впливають на функціонування ресторанного бізнесу.

Аналіз — визначення причин впливу отриманих факторів на ринок ресторанного бізнесу.

Порівняння — для визначення результатів впливу отриманих факторів на функціонування ринку ресторанних послуг.

***Результати.** Було проаналізовано стан ресторанного бізнесу України минулого десятиліття, особлива увага приділялася останнім рокам. Дослідження було проведено на основі статистичних даних і продемонструвало, що ринок ресторанного бізнесу в Україні знаходиться у важкому стані, багато підприємств зазнають збитків та банкрутують. Були також виявлені причини, що головним чином завдали шкоди сфері надання ресторанних послуг. Встановлено, що до таких причин відносяться наступні: зменшення кількості потенційних споживачів, збільшення конкуренції на ринку ресторанного бізнесу, зміна структури витрат населення, а також карантинні обмеження, що стали головною та найбільшою причиною занепаду для закладів харчування за останні роки. Проведено порівняння прибутку підприємств ресторанного господарства за 2017 та 2020 роки на основі статистичних даних. За результатами цього порівняння було розраховано відсоток збитків ресторанного бізнесу України. Також встановлено кількість закладів ресторанного бізнесу, що збанкрутували за час карантинних обмежень.*

***Ключові слова:** підприємства ресторанного бізнесу, ресторанний бізнес України, спад ресторанного бізнесу, карантинні обмеження галузі надання послуг харчування, тенденції розвитку, динаміка змін у сфері надання послуг харчування.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі ресторанний бізнес в Україні знаходиться у скрутному положенні, це пов'язано із складною економічною ситуацією в країні, збільшенням конкуренції на ринку ресторанних послуг, а також введенням карантинних обмежень. Сукупність даних факторів є причиною складного стану в закладах ресторанного господарства мабуть господарства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Суттєвий внесок у дослідження функціонування ринку ресторанного бізнесу України і факторів впливу на його дієздатність зробили такі вітчизняні вчені як: Л. І. Гірняк, В. А. Плагола [2], Н. В. Якименко-Терещенко, Н. М. Побережна, Жань Хо, С. А. Мазур, А. М. Прилуцький, Л. Іванова, О. Вовчанська [9] та інші.

© Є. Г. Клевцов, Н. С. Приймак, 2021

Виклад основного матеріалу дослідження.

Високий прогрес людства в інформаційних технологіях, електронних технологіях, глобалізації економіки, соціального розвитку та його постійно зростаюча динаміка призвели до трансформації більшості сфер життєдіяльності людини. Розширення ринкових відносин, автоматизація та роботизація виробництва та загальне покращення фінансового стану суспільства в Україні за останні 30 років сприяло розвитку таких галузей як: туризм, готельний та ресторанний бізнес. [1]

Ресторанний бізнес — це прибуткова галузь ринку надання послуг, який пов'язаний із великими ризиками, що робить його одним із найбільш динамічних ринків в Україні. Він надзвичайно чутливий до економічної ситуації, коливань курсу валют, змін індексу споживчих цін, соціальних чинників та додаткових зовнішніх чинників. [2]

Станом на 2021 рік ресторанний бізнес в Україні знаходиться в важкому становищі, причиною створення такого положення є сукупність багатьох чинників, що головним чином впливають на ресторанний бізнес, а також на ринок надання послуг в цілому.

Головним джерелом прибутку в ресторанному бізнесі є споживачі. Споживач — це фізична особа, яка купує, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника. [3]

«Споживачі — це всі ми» — саме таке значення цьому терміну надавав 35-й президент Сполучених Штатів Америки Джон Фіцджеральд Кеннеді, що є узагальненою істиною, оскільки кожен громадянин може стати тією особою, яка буде купувати товари чи послуги. Це може бути через день, тиждень або роки. Тому кожен громадянин для підприємства це — потенційний споживач. [4]

Оскільки кожен громадянин України або турист на ринку надання послуг — це потенційний споживач, то важливим показником стає кількість населення.

Показник населення в Україні демонструє лише негативну динаміку за останні роки. Показники приведено на рис. 1.

На рисунку спостерігається лише зниження кількості населення України. Це пов'язано

Кількість населення України за 2015-2021 роки

Рис. 1. Динаміка зміни кількості населення України 2015–2021 р. (складено автором на основі [5])

в першу чергу із тим, що в країні спостерігається нестабільна економічна та політична ситуація, а також постійна інфляція національної валюти. Сукупність даних факторів спонукає громадян покидати межі України в пошуку кращих умов життя.

Кількість населення України в 2021 році становить на 2,3% менше, ніж цей показник у 2017 році. Динаміка цього показника в свою чергу демонструє падіння кількості потенційних споживачів.

Але, незважаючи на негативну динаміку кількості потенційних споживачів, кількість

підприємств ресторанного бізнесу в Україні демонструє зростання до 2019 року

Збільшення кількості підприємств ресторанного бізнесу при постійному зменшенні кількості потенційних споживачів привело до посилення конкуренції на ринку та важкого положення вже існуючих підприємств.

Проблемне становище ринку ресторанного бізнесу погіршилося також через зміну структури витрат населення, що можна побачити. у табл. 1.

Зниження витрат населення на послуги ресторану спричинене вимушеним перероз-

Таблиця 1

Кінцеві споживчі витрати домашніх господарств за цілями (складено автором на основі [6])

№	Види витрат з розподілом	Відсотки витрат населення за розподілом			
		2020 р.	2019 р.	2018 р.	2017 р.
1	Кінцеві споживчі витрати домашніх господарств	100,0	100,0	100,0	100,0
2	Продукти харчування та безалкогольні напої	42,9	39,5	41,8	41,9
3	Алкогольні напої, тютюнові вироби та наркотики	7,5	7,2	7,2	7,4
4	Одяг і взуття	4,3	4,9	4,9	4,8
5	Житло, вода, електроенергія, газ та інші види палива	13,9	13,3	11,2	10,2
6	Предмети домашнього вжитку, побутова техніка та поточне утримання житла	4,0	3,7	3,7	3,9
7	Охорона здоров'я	6,3	5,7	6,0	5,9
8	Транспорт	7,8	10,0	9,7	10,1
9	Зв'язок	2,7	2,7	2,8	3,0
10	Відпочинок і культура	2,8	3,9	3,8	4,0
11	Освіта	1,0	1,2	1,3	1,3
12	Ресторани та готелі	2,6	3,3	3,3	3,2
13	Різні товари та послуги	4,2	4,6	4,3	4,3

поділом грошових коштів через підвищення індексу споживчих цін. Підвищення доходів населення у співвідношенні до підвищення цін на побутові товари та послуги не рівномірне. Тому населення почало витрачати менше коштів на послуги ресторанів, віддаючи перевагу товарам та послугам першої необхідності.

Оскільки споживач — це головне джерело доходу для підприємства, така тенденція демонструє сильне зниження прибутку закладів ресторанного бізнесу.

За допомогою наведених даних можна розрахувати падіння витрат населення на послуги ресторанного бізнесу у 2020 році в порівнянні із 2017 роком з врахуванням зменшення чисельності населення. Рівняння буде виглядати наступним чином:

$$100 - (((2,6 * 100) / 3,2) - (100 - (41902,4 * 100) / 42584)) = 20,35\% \quad (1)$$

За отриманими результатами можна зробити висновок, що зниження доходу ринку ресторанного бізнесу за рахунок звичайного споживача знизився на 20,35%.

Головною проблемою ресторанного бізнесу в Україні з 2020 року стали карантинні обмеження. Згідно з указом президента України №87/2020 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України Від 13 березня 2020 року «Про невідкладні заходи щодо забезпечення національної безпеки в умовах спалаху гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом «SARS-CoV-2» всі заклади рес-

торанного бізнесу припинили обслуговування клієнтів у приміщенні закладів. Це спричинило падіння продажу товарів і послуг, що надавали заклади ресторанного бізнесу.

Єдиним доступним способом надання послуг ресторанного бізнесу споживачеві в умовах серйозних карантинних обмежень стала доставка їжі, але і цей напрям постраждав від наслідків пандемії. Причиною стало також зниження доходів населення, оскільки карантинні обмеження спричинили проблеми майже в кожній галузі праці, а також те, що даний спосіб ніяк не компенсував надання послуг відпочинку і дозвілля за ті самі кошти, що і до введення обмежень, тобто споживач не отримував весь набір послуг при незмінній вартості.

Кабінет Міністрів дозволив ресторанам і кафе відновити роботу з 5 червня 2020 року з дотриманням правил карантину, і це дало змогу ринку ресторанного бізнесу частково відновитися.

За даними аналітичного центру «Ресторани України» [8], за 2020 рік кількість закладів ресторанного бізнесу в Україні зменшилась майже на 4 тисячі одиниці. На початок 2021 року працювало 14,7 тисячі закладів ресторанного бізнесу, у порівнянні з початком 2020 року, коли в Україні працювало 18,6 тисячі підприємств харчування, зміну кількості закладів ресторанного бізнесу в Україні можна побачити на рис. 2. Відповідно обсяг ресторанного ринку скоротився за 2020 рік майже

Рис. 2. Зміна кількості закладів ресторанного бізнесу в Україні 2016–2020 роки
(складено автором на основі [8])

на 30% і склав за 2020 рік 14,1 млрд гривень. За 2020 рік ресторанний ринок втратив майже 6 млрд. гривень. Негативна динаміка обсягу ресторанного ринку спричинена результатами кількох локдаунів, карантинних обмежень ресторанного бізнесу та відсутністю іноземних туристів.

Зниження об'єму ринку ресторанного бізнесу демонструє, що підприємства були не готові до таких складнощів. Ринок вже мав складнощі, через високу конкуренцію, що також посилилася зменшенням попиту споживачів. Карантинні обмеження стали вирішальним фактором в банкрутстві багатьох підприємств.

На відміну від низки інших країн, в Україні ресторанний бізнес не отримав державної допомоги, підприємці опинилися наодинці з кризою. Багато постійних відвідувачів ресторанів перестали бути їхніми клієнтами як через страх заразитися, так через істотне зменшення доходів населення [9].

Ситуація складається таким чином, що ніхто не знає, як поведе себе вірус COVID-19 навіть у короткостроковій перспективі. Тому ресторанний бізнес повинен не тільки підлаштуватися до теперішніх умов, а й готуватися до їхньої стрімкої і непередбачуваної зміни [10].

Ресторанний бізнес і раніше був ризиковим через зміни тенденцій у галузі, а також зовнішніх та внутрішніх факторів. Але його стан погіршився через складну епідеміологічну ситуацію в Україні та світі загалом.

За прогнозами багатьох експертів, такий стан розвитку ресторанного бізнесу на ринку може існувати ще не один рік, що викликати необхідність розробки нових стратегій розвитку для існуючих підприємств з урахуванням можливих ризиків, а також пошуку

додаткових шляхів отримання прибутку для запобігання банкрутству.

Важке становище ресторанного бізнесу також погіршується тим, що через зменшення попиту серед населення конкуренція на ринку значно зросла, оскільки пропозиція значно перевищує попит. В таких умовах підприємства ресторанного бізнесу змушені шукати шляхи для підвищення своєї конкурентоспроможності для уникнення негативних наслідків.

Висновки. Проаналізувавши сучасний стан ресторанного бізнесу та впливаючих на нього чинників можна зробити висновок, що в даний момент ресторанний ринок України знаходиться у важкому положенні стані та зазнає спаду. Причиною цього стали такі важливі для ринку фактори як: важка економічна ситуація в країні, зменшення кількості потенційних споживачів, складна соціальна ситуація в країні, інфляція національної валюти країни, а також карантинні обмеження, що не лише завдали труднощів у фінансовому аспекті для громадян, але й спонукали потенційних споживачів відмовлятися від послуг підприємств ресторанного бізнесу через страх захворіти або через обмеження в роботі закладів.

Таке положення ресторанного бізнесу також погіршується тим, що через банкрутство багатьох підприємств сфери харчування дуже зменшилась кількість інвестицій у дану галузь через високі ризики, можливі наслідки яких було продемонстровано на прикладі багатьох закладів.

Список літератури

1. Романуха О. М., Халілова-Чуваєва Ю. А., Хаврова К. С., Коваленко О. С. Динаміка розвитку індустрії гостинності в Укра-

їні на прикладі готельно-ресторанної галузі. *Економіка та держава*. 2021. № 2 С. 42–46

2. Гірняк Л.І., Глагола В.А. Сучасний стан, перспективи та тенденції розвитку ресторанного господарства в Україні. *Економіка та управління підприємствами*. 2018. № 16. С. 71–78.

3. Хто ми такі є (щодо визначення поняття «споживач»). Законодавство України: веб-сайт. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003697-10#Text>.

4. Пронь С. Стиль управління президента Джона Кеннеді: бажані уроки для сучасної України. *Американська історія та політика*. 2016. № 2. С. 92–98.

5. Населення України. Мінфін : веб-сайт. URL : <https://index.minfin.com.ua/reference/people>.

6. Державна служба статистики України : веб-сайт. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

7. Гребенюк Г. М., Марценюк Л. В., Задоя В. О., Пікуліна О. В. Трансформація та розвиток підприємств ресторанного бізнесу України в умовах пандемії. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 7, С. 14–19.

8. Аналітичний центр «Ресторани України» : веб-сайт. URL : <https://www.facebook.com>.

9. Іванова Л., Вовчанська О. Вплив пандемії COVID-19 на кон'юнктуру ринку ресторанних послуг. *Сучасні тенденції розвитку індустрії гостинності. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. м. Львів 26–27 листопада 2020 р.* С. 45–50.

10. Балацька Н. Ю. Ресторанний бізнес в умовах пандемії коронавірусу: проблеми та напрями трансформації моделей розвитку. *Інфраструктура ринку*. 2020. № 42. С. 117–122.

References

1. Romanukha, O. M., Khalilova-Chuvaeva, Yu. A., Khavrova, K. S., Kovalenko, O. S. (2021). *Dynamika rozvytku industrii hostynnosti v Ukraini na prykladi hotelno-restoranoi haluzi* [Dynamics of the hospitality industry in Ukraine on the example of the hotel and restaurant industry] *Ekonomika ta derzhava* [Economy and state] no. 2, pp. 42–46.

2. Hirniak, L. I., Hlahola, V. A. (2018). *Suchasnyi stan, perspektyvy ta tendentsii rozvytku restorannoho hospodarstva v Ukraini* [Current state, prospects and trends in the development of

the restaurant industry in Ukraine] *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy* [Economics and business management], no. 16. pp. 71–78.

3. *Khto my taki ye (shchodo vyznachennia poniattia «spozhyvach»)*. *Zakonodavstvo Ukrainy* [Who are we (according to the definition of the concept «consumer»). Legislation of Ukraine]. Available at : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0003697-10#Text> (Accessed on 28 December 2021).

4. Pron, S. (2016). *Styl upravlinnia prezydenta Dzhona Kennedi: bazhani uroky dlia suchasnoi Ukrainy* [President Kennedy's style of governance: desirable lessons for modern Ukraine] *Amerykanska istoriia ta polityka* [American history and politics], no. 2, pp. 92–98.

5. *Naselennia Ukrainy. Minfin* [Population of Ukraine. Ministry of Finance]. Available at: <https://index.minfin.com.ua/reference/people/> (Accessed on 28 December 2021).

6. State Service of Statistics of Ukraine. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed on 28 December 2021).

7. Hrebenuk, H. M., Martseniuk, L. V., Zadoia, V. O., Pikulina, O. V. (2021). *Transformatsiia ta rozvytok pidpriemstv restorannoho biznesu Ukrainy v umovakh pandemii* [Transformation and development of restaurant business enterprises in Ukraine in a pandemic] *Investysii: praktyka ta dosvid* [Investments: practice and experience], no. 7, pp. 14–19.

8. *Analichnyi tsentr «Restorany Ukrainy»* [Analytical Center «Restaurants of Ukraine»] : Available at: <https://www.facebook.com/> (Accessed on 28 December 2021).

9. Ivanova, L., Vovchanska, O. (2020). *Vplyv pandemii COVID-19 na koniunkturu rynku restorannykh posluh* [Impact of the COVID - 19 pandemic on the situation of the restaurant services market]. *Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii: Suchasni tendentsii rozvytku industrii hostynnosti* [Proceedings of the international scientific-practical conference: Modern trends in the hospitality industry]. Lviv, pp. 45–50.

10. Balatska, N. Yu. (2020). *Restorannyi biznes v umovakh pandemii koronavirusu: problemy ta napriamy transformatsii modelei rozvytku* [Restaurant business in the context of the coronavirus pandemic: problems and directions of transformation of development models] *Infrastruktura rynku* [Market infrastructure], no. 42, pp. 117–122.

Objective. *The objective of the present article is to study the restaurant business market in Ukraine in recent years on the basis of statistical data, as well as to identify and study the factors that mainly influenced the development of the food market and their consequences.*

Methods. *In the study of the functioning of the restaurant business market of Ukraine in recent years, such empirical and theoretical research methods were used as:*

- *Monitoring — the dynamics of the restaurant business in Ukraine to identify changes.*
- *Deduction — to identify factors that affect the functioning of the restaurant business.*
- *Analysis — determining the reasons for the impact of the factors on the restaurant business market.*
- *Comparison — to determine the results of the impact of the factors on the functioning of the market of restaurant services.*

Results. *The state of Ukraine's restaurant business in the past decade was analyzed, and special attention has been paid to recent years. The study was conducted on the basis of statistical data and showed that the restaurant business market in Ukraine is in a difficult situation, many companies are suffering losses and bankruptcies. The reasons for the damage to the restaurant service sector were also identified. It is established that the following reasons are the following: reduction of the number of potential consumers, increase of competition in the restaurant business market, change of the structure of population expenditures, as well as quarantine restrictions, which have become the main causes of decline for food establishments in recent years. The comparison of the profit of restaurant enterprises for 2017 and 2020 is made on the basis of statistical data. Based on the results of this comparison, the percentage of losses of the restaurant business in Ukraine was calculated. The number of restaurant establishments that went bankrupt during the quarantine restrictions has also been established.*

Key words: *restaurant business enterprise, restaurant business of Ukraine, degression of restaurant business, food services provision, development trends, dynamics of changes in food service provision.*

Надійшла до редакції 29.11.2021

DOI : 10.33274/2079-4762-2021-50-2-84-92

JEL: L83, L19

УДК (338.488.2:640.412)-049.5:339.13(045)

Романуха О.М.,
канд. іст. наук, доцент

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: Romanukha@donnuet.edu.ua

Горіна Г. О.,
д-р екон. наук, професор
Халілова-Чуваєва Ю.А.,
канд. політ. наук, доцент

e-mail: gorina@donnuet.edu.ua
Одеська національна академія харчових технологій,
м. Одеса, Україна
e-mail: julik6446@gmail.com

Приймак Н. С.,
д-р екон. наук, доцент

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: priymak@donnuet.edu.ua

Ніколайчук О. А.,
канд. екон. наук, доцент

e-mail: nikolaichuk@donnuet.edu.ua

ОРГАНІЗАЦІЯ БЕЗПЕКИ ДІЯЛЬНОСТІ ГОТЕЛЮ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ ЙОГО КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

UDK (338.488.2:640.412)-049.5:339.13(045)

Romanukha O. M.
PhD in Historical sciences,
Associate Professor

Mykhailo Tuhan-Baranovskyi Donetsk National University
of Economics and Trade, Kryvyi Rih, Ukraine
e-mail: Romanukha@donnuet.edu.ua

Gorina G. O.
Grand PhD in Economic sciences,
Professor

e-mail: gorina@donnuet.edu.ua

Khalilova-Chuvaeva Iu. A.
PhD in Political Science,
Associate Professor

Odessa National Academy of Food Technologies,
Odesa Ukraine
e-mail: julik6446@gmail.com

Pryimak N. S.,
Grand PhD in Economic sciences,
Associate Professor

Mykhailo Tuhan-Baranovskyi Donetsk National University
of Economics and Trade, Kryvyi Rih, Ukraine
e-mail: priymak@donnuet.edu.ua

Nikolaichuk O. A.,
PhD in Economic sciences,
Associate Professor

e-mail: nikolaichuk@donnuet.edu.ua

ORGANIZATION OF HOTEL SECURITY AS A FACTOR OF INCREASING COMPETITIVENESS

***Мета.** Метою статті є вивчення трансформації системи безпеки готелів та подібних закладів розміщення, як фактору підвищення конкурентоспроможності на ринку готельних послуг в умовах глобалізації.*

***Методи.** Використано комплекс загальнонаукових методів ґносеології: теоретичного узагальнення, аналізу і синтезу, індукції та дедукції. Вихідним фактом дослідження є констатація зростання ролі безпеки у діяльності готелю, як одного з ключових елементів конкурентоспроможності в умовах посилення глобалізаційних викликів. Збільшення ролі інформаційних технологій в організації безпеки готелю та їх еволюцію до інтегрованих систем з єдиним центром контролю та прийняття рішень.*

***Результати.** Розглянуто причини зростання ролі безпеки у діяльності готелю. Проаналізовано соціологічні дослідження стосовно факторів, що впливають на вибір готелю відвідувачем та відзначено зростання уваги до безпеки. Констатовано, що цьому сприяло пониження рейтингу України в міжнародному індексу миру за останні 10 років, посилення впливу негативних проявів глобалізації*

© О. М. Романуха, Г. О. Горіна, Ю. А. Халілова-Чуваєва,
Н. С. Приймак, О. А. Ніколайчук, 2021

у вигляді тероризму, пандемії COVID-19, хакерських атак. Дані фактори змусили трансформувати роботу готелів посиливши увагу до безпеки. Звернено увагу на основні методи підвищення рівня безпеки. Класифіковано їх на дві групи: інформаційні; організаційні. Зазначено, що більш активно розвивались інформаційні засоби безпеки. Встановлення камер спостереження, систем сповіщення, електронних замків та іншого обладнання давало можливість попереджувати крадіжки, порушення правил проживання з боку клієнтів. При цьому іншу складову інформаційної безпеки забезпечували системи захисту від хакерських атак або дій шахраїв. Зберігання персональних даних клієнтів вимагало встановлення надійних систем захисту, що забезпечували дотримання принципів нерозголошення персональної інформації. Організаційні методи формування безпеки базувалися на традиційних підходах щодо відбору персоналу, його навчання, підвищення кваліфікації, формування корпоративної культури та розробки внутрішніх документів, що регламентували дії персоналу у надзвичайних ситуаціях та правила перебування клієнтів в готелі.

Доведено, що тенденції останніх років демонструють динаміку до поширення інтегрованих систем безпеки, які поєднують в собі усі вище перераховані засоби. Зведення інформації до єдиного центру дає можливість не лише швидко її опрацьовувати, попереджати аварії чи кримінальні вчинки, але й має економічний та сервісний ефект у вигляді оптимізації кількості персоналу, підвищення рівня надання послуг та конкурентності на ринку.

Ключові слова: готель; безпека; гостинність; обслуговування; послуги; туризм.

Постановка проблеми. Безпека виступає ключовим фактором в діяльності готелів та подібних закладів розміщення. Замовляючи послугу з проживання клієнт отримує не лише тимчасове розміщення, але й гарантії безпечного перебування. Даний вид послуг складно візуально оцінити та відчутти, оскільки він має прихований характер, проте саме від його якості залежить репутація та конкурентоспроможність закладу. В умовах посилення впливу факторів глобалізації, безпека переживає активні трансформації. Стрімко зростає роль інформаційних технологій, розширюється перелік напрямків організації безпеки, посилюються вимоги до її якості та ефективності. У даній ситуації готелі вимушені не лише проводити технічне переоснащення приміщень, навчання персоналу, але й розробляти нові стратегії розвитку з врахуванням зовнішніх та внутрішніх викликів сучасності. За результатами соціологічних досліджень 67 % опитаних міжнародних туристів на перше місце при виборі місця тимчасового розміщування ставлять саме його безпеку [15].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання організації безпеки готелів активно обговорювалося на сторінках періодичної літератури. На початку 2000-х років увага науковців більшою мірою зверталась на: теоретичні аспекти безпеки підприємств готельного бізнесу (М. В. Рібун) [13]; аналіз існуючих цифрових систем захисту (В. Е. Павлюк [12], А. Ю. Гусак, Я. В. Євтушенко [5]), регіональні аспекти готельної безпеки (З. М. Гадецька

[3]), економічну безпеку готелів (Б. Ф. Купчак [8], Н. А. Стельмашук [14]). З другого десятиріччя XXI ст. перелік загальноприйнятих напрямків дослідження розширився питаннями епідеміологічної безпеки (Л. Ломакіна [9]), необхідністю перегляду нормативних документів щодо норм діяльності готелів через їх застарілість в умовах інтеграції до країн Європейського Союзу (Л. Ільченко [7]), змінилась риторика і щодо інформаційних технологій. Якщо на початку XXI ст. у більшості випадків аналізувалися окремо технічні засоби організації безпеки, то в другому десятиріччі увага почала приковуватися вже до питань їх інтегрування в рамках однієї системи (О. О. Більовська [2], Н. М. Гоблик-Маркович, Д. І. Молнар, Т. І. Ільтьо [4]).

Не вирішені раніше питання, що є частиною загальної проблеми. Дані дослідження слабо враховували вплив глобалізаційних процесів на організацію безпеки готелю, не розглядали безпеку як ключовий фактор конкурентоспроможності підприємств розміщення, особливо в умовах поширення пандемії COVID-19.

Мета статті полягає у аналізі трансформації системи безпеки готелів та подібних закладів розміщення, як фактору підвищення конкурентоспроможності на ринку готельних послуг, в умовах посилення глобалізаційних викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття безпеки варто розуміти не лише, як захист від криміналу, але й забезпечення за-

хисту від вибухів, пожеж, отруєння, епідемії, інших надзвичайних ситуацій. Посилення проявів тероризму, шахрайства на фоні кліматичних, техногенних епідеміологічних загроз перетворили безпеку на ключовий фактор конкурентоспроможності готелю. Клієнти все більше починають звертати увагу не лише на оздоблення та оснащення номеру, перелік послуг, що формують загальне уявлення про комфорт, але й безпеку. Саме вона гарантує цілісність речей клієнта, збереження конфіденційних даних, безпеку його життя. За даними міжнародного індексу миру Україна в 2021 році посіла 142 місце з 163 на протигагу 69 місцю 2011 року. Погіршення міжнародних рейтингових позицій змусило готелі активізувати роботу щодо посилення безпеки клієнта [10].

При цьому, необхідність збільшення уваги на безпеці клієнта під час перебування в готелі підтверджують і дані соціологічних досліджень. Якщо за даними опитування 2014 року основними факторами при виборі готелю, проведеного серед клієнтів «InterContinental KyivKyiv», безпека становила лише 6,7% відповідей, а решту склали варіанти — чистота білизни, вартість номера, охайність приміщення, то 2017 року за результатами соціологічного дослідження проведеного Більовською О.О. в готелях м. Харкова був отриманий такий результат: вартість проживання значуща для 73% клієнтів, рівень комфорту є значущим для 33%, а якість обслуговування — для 64%, забезпечення безпеки — для 69% клієнтів [2].

Оцінка думок клієнтів про те, які заходи безпеки, на їх погляд, необхідно розвивати у готелі, дала можливість отримати наступні результати: на перше місце респонденти поставили необхідність охорони майна (97% з опитаних); на другому місці за кількістю відданих голосів — надійність персоналу, так вважають 88% клієнтів; 82% опитаних відзначили необхідність прихованого відеоспостереження, 73% — важливість охорони інформації; а ось за таку міру безпеки, як збільшення чисельності персоналу служби безпеки висловлюється тільки 43% людей. Опитування засвідчило і готовність нести додаткові витрати з боку клієнтів за крашу систему безпеки. 72% респондентів готові платити більше. З них, 100% погоджуються з підвищенням вартості послуг (відносно середньої вартості) на 5%;

45% — погоджуються з підвищенням вартості послуг на 10%; 20% — на 15% та 10% — погоджуються з підвищенням вартості послуг на 20% [2].

Оцінка рівня безпеки готелю з середини, за даними інтерв'ю персоналу, засвідчила домінування позитивних відгуків. Так, 59% опитаних оцінили рівень безпеки в готелях як високий, 20% як середній і тільки 21% як низький. На питання про готовність навчатися і застосовувати нові технології забезпечення безпеки в готелі — 78% підтвердили свою повну готовність, 15% зазначили, що не бачать в цьому необхідності, оскільки рівень безпеки відповідає вимогам для аналогічних сервісних установ, та 7% — відповіли негативно на необхідність перенавчатися відповідно до нових технологій забезпечення безпеки [2].

Дані соціологічних досліджень засвідчують наявність прямого зв'язку між рівнем безпеки готелю та його конкурентоспроможністю на ринку готельних послуг. В умовах посилення різного рівня загроз безпечність стає одним з основних критеріїв вибору закладу розміщення. Останні події переконують в цьому. В умовах поширення пандемії COVID-19 Україною, як і багатьма іншими країнами, було запроваджено «Знак безпеки». Восени 2021 року перші два готелі в Україні отримали його. Знак означає, що персонал цих закладів повністю вакцинований. Про це на брифінгу повідомила голова Державного агентства розвитку туризму Мар'яна Олесків. За її словами, перші «Знаки» отримали столичний готель «President Hotel» та «Light Hotel» у Дніпрі: «Пандемія, на жаль, поки що не завершується, і певний час ми будемо з нею жити. Ми розуміємо, що ці зони будуть змінюватись, але навіть у період «зеленої» чи «жовтої» зони, в тому числі для іноземного туриста, важливо відчувати себе безпечно» [7].

Підтверджують важливість оновлення підходів до організації безпеки готелів і застарілість нормативної бази. Сучасна стандартизація готельних підприємств України визначається поєднанням Державних будівельних норм України, санітарних правил і норм, правил пожежної безпеки: ДБН В.2.2-9-99 Громадські будинки та споруди; СанПіН 42-128-4690-88 Санітарні правила утримання території населених пунктів; СанПіН 42-123-5774-91 Санітарні правила для підприємств громадського харчування; ГОСТ 12.1.004-91

ССБТ Пожежна безпека; ГОСТ 28681.3-95 Туристично екскурсійне обслуговування. Вимоги до безпеки туристів та екскурсантів; ГОСТ 28681.4-95 Туристично-екскурсійне обслуговування; ДСН 3.3.6.042-99 санітарні норми мікроклімату виробничих приміщень. Класифікація готелів. Усі вони датуються 2003 роком чи взагалі радянськими часами [6]. Говорячи про розвиток готельної галузі в умовах жорсткою світової конкуренції, незмінність підходів до організації безпеки на законодавчому рівні загрожує відставанням та занепадом. Намагаючись вирішити дану ситуацію 1 червня 2021 року Україна стала учасником європейських галузевих організацій HOTREC та NSU. Для готельного бізнесу це означає курс на оновлення законодавчої бази відповідно до стандартів ЄС та впровадження європейських практик контролю учасників ринку [11].

Зростаюча роль фактору безпеки у діяльності готелів обумовлювала значні трансформації в роботі, як відповідних служб закладів розміщення так і загальної концепції розвитку галузі. Зважаючи на трирівневий характер менеджменту безпеки: міждержавний; державний; оперативно-виробничий. Візьмемо для розгляду останній, оскільки саме він відображає конкурентні переваги закладу розміщення на ринку.

Оперативно-виробниче планування та управління безпекою у закладі розміщення відбувається через створення комплексної системи безпеки клієнтів і працівників, а також майна, фінансових коштів та інформації. Основними методами при цьому виступають: технічний; організаційний. Проте конкурентний рівень може гарантувати лише їх комплексне поєднання. Технічні методи включають сучасні інформаційні засоби і систем (протипожежна, відеоспостереження, електронних ключів, систему вентиляції). Організаційні методи передбачають: розробку внутрішніх інструкцій і регламентів; інструктаж персоналу; створення внутрішніх служб.

Найбільш динамічні темпи розвитку демонструють технічні методи організації безпеки. Сьогодні їх можна умовно поділити на традиційні засобах безпеки та інноваційні. До традиційних методів варто віднести: камери спостереження; системи протипожежної безпеки; системи електронних ключів; онлайн замовлення; системи інформаційної безпеки внутрішньої інформації. До інноваційних від-

носяться так звані інтегровані системи — головне завдання яких полягає у комплексному моніторингу ситуації з усіх вище перерахованих питань в рамках єдиного пульта, центру управління та обробки даних. При цьому умовно технічні методи організації безпеки можна розділити на системи орієнтовані на забезпечення безпеки клієнтів та їх майна та системи орієнтовані на безпеку внутрішньої інформації готелю.

Системи орієнтовані на безпеку клієнтів спрямовані на полегшення обслуговування та покращення рівня сервісу. Їх наявність сприяє швидшому обслуговуванню, доступу до замовлених послуг, моніторингу ситуації в функціональних блоках приміщень. При цьому їх ефективність значною мірою залежить від правильності проектних робіт під час будівництва готелю. Торкаючись протипожежної безпеки варто звернути увагу на те, що сама система сповіщення забезпечує лише частину потреби в безпеці. Інша залежить від правильності конструктивних, об'ємно-планувальних та інженерно-технічних рішень прийнятих під час будівництва. Неправильні рішення стають причинами летальних випадків незважаючи на вчасне сповіщення систем попередження. Одночасно помилки конструкторських рішень можуть стати причиною неефективної роботи системи спостереження. Інформаційні системи безпеки сьогодні впроваджуються і на рівні контролю міцності будинків. Значного поширення у світі набули засоби і системи моніторингу будівель та інженерних систем. Облаштування датчиками фундаменту, стін, даху будівлі дає можливість відстежувати не лише його стан, але й реагувати на надзвичайні ситуації, вчасно проводити евакуацію персоналу та гостей у випадку землетрусу чи просідання ґрунтів.

Системи орієнтовані на захист внутрішньої інформації пов'язані з інформаційними технологіями, а саме захист хостінгу від DDoS, захист від SQL ін'єкцій у випадку коли базова інформація зберігається не на власних серверах, захист від примітивного пароллю, захист від атак на брандмауери, захист XSS и CSRF на веб-сайтах чи кроссерверний захист, захист від кривих Jazz Script, хардвардний захист від прямого копіювання інформації з носія. При цьому частина механізмів безпеки напрямку пов'язана не лише з збереження фінансових чи юридичних даних готелю, але й інформації

щодо клієнтів: паспортні дані; платіжні картки; номери телефонів, тощо. Посилення хакерських атак на різні інформаційні ресурси обумовлюють збільшення уваги до даного напрямку роботи. За дослідженнями Рібун М.В. третина українських компаній, у тому числі й готельні підприємства, за останній рік зафіксували зростання ризику кібератак. За даними Ради Європи, шахрайство з кредитними картками завдає збитків на суму 400 млн доларів США щорічно; віруси — на 12 млн дол., прибутки від незаконного використання патентів та торгових марок — 250 млн. дол. на рік, що становить 5% від обсягів світової торгівлі [13].

На готелі припадає і близько 15% числа витоків даних в результаті кіберзлочинних атак. Крадіжка персональних даних тягне за собою не лише репутаційні втрати, але й фінансові. Це стає причиною шахрайства з кредитними картками. За даними аналітичної компанії Forrester Research, приблизно 85% випадків витіку інформації відбуваються через дії співробітників постраждалої організації (інсайдерів). Інсайдерський інцидент може бути результатом недбалості співробітника, його несанкціонованого доступу до конфіденційної інформації, крадіжки ноутбука [13].

Динаміка розвитку технічних методів безпеки засвідчує поступову інтеграцію раніше розрізнених засобів захисту в єдину систему. Це має ряд переваг: поєднання управління усіма системами в єдиному центрі; пришвидшення обробки інформації та прийняття рішень, особливо в екстремальних умовах; підвищення рівня якості обслуговування та безпеки постояльців; захист майна закладу розміщення та гостей. Інтегровані інформаційні системи безпеки працюючи в режимі реального часу оперативно повідомляють про несанкціоноване проникнення чи підвищення пожежної безпеки; вихід з ладу обладнання; температуру у працівника готелю чи клієнта, що в умовах COVID-19 підвищує епідеміологічну безпеку. Конкурентоспроможність закладу розміщення при використанні даних систем полягає в збільшенні рівня комфорту при меншому залученні персоналу. Економія коштів, вищі стандарти обслуговування, безвідмовність роботи техніки, якісно виокремлює підприємство гостинності серед широкого загалу конкурентів, надаючи як економічні так і організаційні переваги: автоматичний допуск гостя до його номеру та його розраху-

нок по завершенню терміну перебування; статистичні підрахунки щодо діяльності готелю, його рентабельності та характеру доходів і витрат; автоматичне увімкнення сигналізації в номері після виходу з нього клієнта; контроль температурних та світових режимів в умовах присутності гостя чи його відсутності; контроль за збереженням речей гостя та ін.

Організаційні методи формування системи безпеки торкаються аспектів, що пов'язуються з розробкою внутрішніх інструкцій і регламентів, проведення інструктажу персоналу, створення відповідних структурних підрозділів. За вимогами міжнародних стандартів кожен готель повинен мати власну службу безпеки, одночасно забезпечувати невідкладну медичну допомогу, гарантувати збереження речей та інше. При цьому головне завдання організаційних методів забезпечення безпеки — не розслідування скоєних злочинів, а їх запобігання.

Організаційні заходи безпеки формуються на рівні кадрової політики готелю. Відповідальність за підбір персоналу, його перевірку та придатність до роботи несе менеджер з персоналу. Заходи спрямовані на це: тестування; розмова з психологом; перевірка особистої інформації про судимість; рекомендації з попереднього місця роботи, дають змогу підібрати ефективний, злагоджений колектив, що мінімізує загрозові ситуації.

Наступною дією є розробка та затвердження внутрішніх документів, що регламентують дії персоналу та правила проживання клієнтів в готелі: службові інструкції; правила поведінки в готелі; план евакуації; стандарти чистоти та безпеки. Ці внутрішні документи формуються на основі принципів загальнодержавної політики з того чи іншого питання та контролюються відповідними органами. Вже давно стало нормою розміщення в номерах та функціональних приміщеннях готелю планів евакуації у випадку пожежі. Оснащення проходів спеціальними ліхтариками, знаками напрямку руху тощо. Посилення епідеміологічної ситуації в світі обумовило появу антиковідних рекомендацій. Усі готелі у відповідності до рекомендацій МОЗ України змінили стандарти безпеки посиливши в них пункти стосовно епідеміологічної безпеки працівників та клієнтів. У готелях України діють правила перебування в закладі розміщення та види робіт з організації його безпеч-

ної діяльності. Дані нововведення активно стимулюються з боку держави. Так у серпні 2021 року Держагентство туризму впровадило «знак безпеки» для готелів, які повністю вакцинували персонал від COVID-19. Самі готелі активно розміщують на своїх сайтах та сторінках в соціальних мережах епідеміологічні стандарти обслуговування, оновлені правила перебування. Згідно них посилення безпеки забезпечується не лише обов'язковим дотриманням санітарних норм (носіння маски, перчаток), але й з змінами в роботі поверхових та кадрових служб: регулярний моніторинг здоров'я співробітників; створення санітарних станцій з дезінфекційними засобами; збільшення частоти прибирання громадських зон з обов'язковою дезінфекцією всіх контактних поверхонь; проведення маркування громадських зон з урахуванням дотримання безпечної дистанції не менше 1,5 м; підвищення температурних режимів під час обробки білизни, тощо [1].

Чітка регламентація усіх дій персоналу, що прописана в нормативних документах — запорука уникнення небезпечних ситуацій та можливих репутаційних чи фінансових втрат. При цьому інвестування в підвищення кваліфікації та навчання персоналу традиційно вважається найкращим засобом підвищення конкурентоспроможності закладу.

Ефективність, з точки зору безпеки, дій персоналу залежить і від орієнтованості готелю на їх навчання, підвищення кваліфікації. З цією метою заклад розміщення має: проводити навчання персоналу, піклуватися про підвищення його кваліфікації, що сприятиме зменшенню кількості потенційних помилок, які можуть привести до аварійних ситуацій; організувати навчання та перевірки персоналу з метою визначення їх готовності до дій в екстремальних умовах; проводити адміністративний контроль за їх роботою; заохочувати та карати співробітників за пильність чи навпаки недбалість; сприяти особисті безпеці працівників; турбуватися про фізичний стан, підготовку та здоров'я охоронців; формувати корпоративну культуру, як гаранту розуміння кожним співробітників важливості бездоганного виконання своїх обов'язків та розуміння себе частиною колективу.

Висновки. Отже, організація безпеки в роботі готелю — важлива складова конкурентоспроможності закладу. В умовах активного

впровадження Європейських інтеграційних процесів, відповідність світовим нормам безпеки в галузі готельного господарства першочергове завдання Уряду та підприємств готельного господарства. Уніфікація норм, підходів та стандартів сприятиме посиленню міжнародних позицій готелів України та пробудженню цікавості до них з боку як внутрішніх так і зовнішніх туристів. Обираючи місце розміщення клієнт зверне увагу не лише на доступність ціни та рівень якості пропонованих послуг, але й безпечність перебування тут.

Зважаючи на це готелі впроваджують інформаційні та організаційні засоби безпеки. Більш активних темпів розвитку набули саме інформаційні засоби безпеки, що охопили майже усі аспекти діяльності закладів розміщення. Встановлення камер спостереження, систем сповіщення, електронних замків та іншого обладнання дає можливість попереджувати крадіжки, порушення правил проживання з боку клієнтів. При цьому важливу складову інформаційної безпеки відіграють системи захисту від хакерських атак або дій шахраїв. Зберігання персональних даних клієнтів вимагає встановлення надійних систем захисту, що забезпечать дотримання принципів нерозголошення даної інформації. Організаційні методи формування безпеки базуються на традиційних підходах щодо відбору персоналу, проведення його навчання, підвищення кваліфікації, формування корпоративної культури та розробки внутрішніх документів, що мають чітко регламентувати дії персоналу у надзвичайних ситуаціях та правила перебування клієнтів в готелі.

У результаті дослідження було встановлено, що на даному етапі відбувається поступова інтеграція інформаційних та організаційних методів формування безпеки клієнтів готелю. Так тенденції останніх років демонструють динаміку до поширення інтегрованих систем безпеки, які поєднують в собі усі вище перераховані засоби. Зведення інформації до єдиного центру дає можливість не лише швидко її опрацьовувати, попередити аварії чи кримінальні вчинки, але й мати економічний та сервісний ефект у вигляді оптимізації кількості персоналу, підвищення рівня якості наданих послуг та конкурентоспроможності.

Аналіз даних соціологічних опитувань засвідчує не лише зростання значущості для клієнтів фактору безпеки при виборі готелю,

але й готовність до додаткових витрат з метою задоволення даної потреби. При цьому дані анкетування говорять про підтримку клієнтами концепції розширення використання сучасних інформаційних систем ніж збільшення кількості співробітників служби охорони.

Звертає на себе увагу і той факт, що протягом останніх років безпека готелю стає брендом. Як приклад, засоби розміщення та Уряд України, в умовах поширення пандемії COVID-19 впроваджують «Знак безпеки». Він не лише сприяє покращенню сервісу, але й демонструє конкурентні переваги закладу на ринку порівняно з іншими гравцями.

Література

1. Reikartz COVID Free URL : <https://reikartz.com/uk/rules/reikartz-covid-free>.
2. Більовська О. О. Формування системи забезпечення безпеки послуг як інструмент підвищення конкурентоспроможності готельного підприємства. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2017. Вип. 6. С. 138–142
3. Гадецька З. М. Створення системи безпеки в готелях України та Черкаського регіону. *Молодий вчений*. 2014. № 2(05). С. 8–11. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_2%2805%292.
4. Гоблик-Маркович Н. М., Молнар Д. І., Ільтьо Т. І. Інформаційна безпека в готельно-ресторанному господарстві. *Економіка та управління національним господарством*. 2017. Вип. 8. С. 116–120.
5. Гусак А. Ю., Євтушенко Я. В. Забезпечення заходів безпеки туристів на підприємствах готельного господарства. URL : <https://repository.sspu.sumy.ua/bitstream.pdf>.
6. Івашина Л.Л. Безпека туристів — запорука успіху туристичного бізнесу. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 12. Частина 1. С. 101–105.
7. Ільченко Л. Перші два готелі в Україні отримали «Знак безпеки». URL : <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/pershi-dva-hoteli-v-ukrajini-otrimali-znak-bezpeki.html>.
8. Купчак Б.Ф. Економічна безпека підприємництва: суть та умови виникнення. *Науковий вісник Львів. держ. ун-ту внутр. справ. Серія екон.* 2010. Вип. 2. С. 334–346.
9. Ломакіна Л. З видом на пандемію: як змінився готельний сервіс через коронавірус.

URL : <https://mind.ua/openmind/20225947-z-vidom-na-pandemiyu-yak-zminivsyia-gotelnij-servis-cherez-koronavirus>.

10. Міжнародний індекс миру 2021. URL : <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2021/06/GPI-2021-web-1.pdf>.
11. Мірошніченко Б. Операція «Категоризація»: чи може готель отримувати зірки без «договорняків» та корупції. URL : <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/07/6/675649/>
12. Павлюк В. Е. Система захисту в готелях України. *Intellectual potential of the XXI century*. 10–22 Листопад 2015. URL : <https://www.sworld.com.ua/konferm2/91.pdf>.
13. Рібун М. В. Безпека підприємств готельного бізнесу як об'єкт теоретичного дослідження. *Науковий вісник львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. №1. С. 304–313
14. Стельмашук Н. А. Управління економічною безпекою розвитку підприємства. *Сталий розвиток економіки*. 2011. № 3. С. 68–74.
15. Тімар І. В. Система безпеки підприємства готельного бізнесу як фактор формування його іміджу. URL : http://www.confcontact.com/2017-ekonomika-i-menedzhment/9_timar.htm.

Reference

1. Reikartz COVID Free. Available at : <https://reikartz.com/uk/rules/reikartz-covid-free/> (Accessed on 26 October 2021)
2. Bilovska, O. O. (2017). *Formuvannya systemy zabezpechennya bezpeky poslug yak instrument pidvyshhennya konkurentospromozhnosti hotelnogo pidpryyemstva* [Formation of security system as a tool to increase the competitiveness of the hotel enterprise]. *Visnyk Harkivskogo nacionalnogo universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya «Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krayinoznavstvo. Turyzm»* [Bulletin of Karazin Kharkiv National University. Series «International Relations. Economy. Local lore. Tourism»], no. 6, pp. 138–142.
3. Gadecka, Z. M. (2014). *Stvorenniya systemy bezpeky v gotelyah Ukrayiny ta Cherkaskogo regionu* [Creation of security system in hotels of Ukraine and Cherkasy region]. *Molodyj vchenyj* [Young scientist], no. 2 (05), pp. 8–11. Available at : http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_2%2805%292 (Accessed on 26 October 2021).
4. Hoblyk-Markovych, N. M., Molnar, D. I. & Ilto T. I. (2017). *Informatsiina bezpeka v hotelno-*

restorannomu hospodarstvi [Information security in the hotel and restaurant industry]. *Ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom* [Economics and management of the national economy], no. 8, pp. 116–120.

5. Husak, A. Yu. & Yevtushenko, Ya. V. (2015). *Zabezpechennya zahodiv bezpeky turystiv na pidpryyemstvah gotelnogo gospodarstva* [Ensuring safety measures for tourists at the hotel industry]. Available at : <https://repository.sspu.sumy.ua/bitstream.pdf>. (Accessed on 26 October 2021).

6. Ivashyna, L. L. (2015). *Bezpeka turystiv — zaporuka uspikhu turystychnoho biznesu* [Tourist safety is the key to the success of the tourism business]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu* [Scientific Bulletin of Kherson State University], no. 21, pp. 101–105.

7. Ilchenko, L. (2021). *Pershi dva hoteli v Ukraini otrymaly «Znak bezpeky»* [The first two hotels in Ukraine received the «Safety Sign»]. Available at : <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/pershi-dva-hoteli-v-ukrajini-otrimali-znak-bezpeki.html> (Accessed on 27 October 2021).

8. Kupchak, B.F. (2010) *Ekonomichna bezpeka pidpryyemnyctva: sut ta umovy vynyknennya* [Economic security of entrepreneurship: essence and conditions of origin]. *Naukovyj visnyk Lviv. derzh. un-tu vnutr. sprav* [Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs], no. 2, pp. 334–346.

9. Lomakina, L. Z. (2021). *Z vydom na pandemiiu: yak zminyvsia hotelnyi servis cherez koronavirus* [Overlooking the pandemic: how the hotel service has changed due to the coronavirus]. Available at : <https://mind.ua/openmind/20225947-z-vidom-na-pandemiyu-yak-zminivysia-gotelnij-servis-cherez-koronavirus>. (Accessed on 27 October 2021).

Objective. *The objective of the present article is to study the transformation of the security system of hotels and similar accommodation facilities as a factor in increasing competitiveness in the market of hotel services in the context of globalization.*

Methods. *A set of general scientific methods of epistemology is used: theoretical generalization, analysis and synthesis, induction and deduction. The initial fact of the study is the finding of the growing role of security in the hotel, as one of the key elements of competitiveness in the face of increasing globalization challenges. Increasing the role of information technology in the organization of hotel security and their evolution into integrated systems with a single center of control and decision-making.*

Results. *The reasons for the growing role of security in the hotel are considered. Sociological research on the factors influencing the choice of the hotel by the visitor is analyzed and the increase of attention to safety is noted. It was stated that this was facilitated by the downgrade of Ukraine in the international peace index over the past 10 years, the growing influence of the negative manifestations of globalization in the form of terrorism, the COVID-19 pandemic, and hacker attacks. These factors have forced to transform the work of hotels by increasing attention to security. Attention is paid to the main methods of increasing the level of security. They are classified into two groups: information; organizational. It is noted that security information*

10. *Mizhnarodnyj indeks myru* (2021) [International Peace Index 2021]. Available at : <https://www.visionofhumanity.org/wp-content/uploads/2021/06/GPI-2021-web-1.pdf>. (Accessed on 27 October 2021).

11. Miroshnichenko, B. (2021). *Operatsiia «Kategoryzatsiia»: chy mozhe hotel otrymuvaty zirky bez «dohovorniakiv» ta koruptsii* [Operation «Categorization»: can the hotel receive stars without «contractors» and corruption]. Available at : <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/07/6/675649>. (Accessed on 25 October 2021).

12. Pavliuk, V. E. (2015). *Systema zahystu v gotelyax Ukrainy* [Protection system in hotels of Ukraine]. *Intelektualnyj potencial XXI st* [Intellectual potential of the XXI century]. Available at : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=391>. (Accessed on 25 October 2021).

13. Ribun, M. V. (2013). *Bezpeka pidpryyemstv gotelnogo biznesu yak obyekt teoretychnogo doslidzhennya* [Security of hotel business enterprises as an object of theoretical research]. *Naukovyj visnyk lvivskogo derzhavnogo universytetu vnutrishnix sprav* [Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs], no. 1, pp. 304–313.

14. Stelmashhuk, N. A. (2011). *Upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu rozvytku pidpryyemstva* [Management of economic security of enterprise development]. *Stalyj rozvytok ekonomiky* [Sustainable economic development], no. 3, pp. 68–74.

15. Timar, I. V. (2017). *Systema bezpeky pidpryyemstva hotelnoho biznesu yak faktor formuvannia yoho imidzhu* [Security system of hotel business enterprise as a factor of its image formation]. Available at : http://www.confcontact.com/2017-ekonomika-i-menedzhment/9_timar.htm. (Accessed on 25 October 2021).

tools have been more actively developed. The installation of surveillance cameras, alarm systems, electronic locks and other equipment made it possible to prevent theft, violation of the rules of residence by customers. At the same time, another component of information security was provided by protection systems against hacker attacks or fraudulent actions. The storage of personal data of customers required the establishment of reliable protection systems that ensure compliance with the principles of non-disclosure of personal information. Organizational methods of security formation were based on traditional approaches to personnel selection, training, professional development, corporate culture and the development of internal documents governing the actions of personnel in emergencies and the rules of stay of clients in the hotel.

It is proved that the trends of recent years show the dynamics of the spread of integrated security systems that combine all of the above tools. Bringing information to a single center allows not only to process it quickly, prevent accidents or criminal acts, but also has an economic and service effect in the form of optimizing the number of staff, increasing the level of service and competitiveness in the market.

Key words: *hotel; security; hospitality; service; services; tourism.*

Надійшла до редакції 19.11.2021

Наукове видання

ТОРГІВЛЯ І РИНОК УКРАЇНИ

Тематичний збірник наукових праць

2021 № 2(50)

Юридична адреса видавця:

*Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського,
вул. Курчатова, 13, м. Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50042,
e-mail: torgivlya@donpiuet.edu.ua, www.donpiuet.edu.ua.*

Адреса редакції:

*Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського,
вул. Трамвайна, 16, м. Кривий Ріг, Дніпропетровська обл., 50005,
тел. (0564) 409-77-97,
e-mail: torgivlya@donpiuet.edu.ua,
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4929 від 07.07.2015 р.*

Підписано до друку 28.12.2021 р.

Формат 60x84/8. Папір офсетний.

Гарнітура «Times New Roman». Друк — лазерний.

Ум. друк. арк. 10,81. Обл.-вид. арк. 10,26.

Наклад 50 прим. Зам. № 89.

Друкарня:

ФОП Маринченко С. В.

вул. Героїв АТО, 81-А, оф. 109, м. Кривий Ріг

Дніпропетровська обл., 50086

Свідоцтво про державну реєстрацію

№030567 від 19.01.2007 р.

Тел. (067) 539-66-81